

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

Yüksek Lisans Tezi

**MISIR ÇARŞISI AKTARLARINDA SATILAN YARARLI
BİTKİLER ÜZERİNE EKONOMİK BOTANİK ARAŞTIRMALAR**

Havva Fatıma ÖZDEMİR

Biyoloji Anabilim Dalı

Botanik Programı

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Erdal ÜZEN**

Şubat, 2021

İSTANBUL

Bu alışma, 3.02.2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Biyoloji Anabilim Dalı, Botanik Programında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi

Dr. Öğr. Üyesi Erdal ÜZEN¹ (Danışman)
İstanbul Üniversitesi
Fen Fakültesi

Prof. Dr. Gül CEVAHİR ÖZ
İstanbul Üniversitesi
Fen Fakülte

Prof. Dr. Şener AKINCI
Marmara Üniversitesi
Fen – Edebiyat Fakülte

İntihal Programı Beyanı

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, İstanbul Üniversitesi’nin aboneli olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Fen Bilimleri Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

Proje Destekleri

Bu tez, herhangi bir proje desteği almamıştır.

Tezden Üretilmiş Yayınların Künye Bilgileri

--

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez konumu belirleyen ve tez çalışma sürecinde desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Erdal ÜZEN' e,

Her zaman, herkese kapısı açık olan ve ilgisini esirgemeyen sevgili hocam Prof. Dr. Muammer ÜNAL' a,

Yüksek lisans eğitim sürecinde danışmanlığımı üstlenen, her zaman aileden biri gibi hissettiren sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Mine SARSAĞ GÜMÜŞ' e

Akademik bilgileriyle bana yön veren ve her zorluğumda bana destek olan değerli arkadaşlarım Merve MACİT ve Ilgın AKPINAR' a,

Yüksek lisans eğitiminin bana kazandırmış olduğu kıymetli arkadaşlarım Zeyneb Zişan GÖKÇE ve Fatmanur BAŞTÜRK' e,

Tez çalışmam boyunca ilgi ve alakalarını esirgemeyen çok sevgili arkadaşlarım Kübra YAMAK, Nazmiye TAŞCI, Didem KÜÇÜK, Cansu ÇETİN ve Handan MANTI'ya,

Dükkanını ve çalışma arkadaşlarını çalışmam için uygun hale getiren ve bu çalışmanın yürütülebileceği konusunda umut vaat eden Ayfer Kaur sahibi Murat KAUR Beyefendi'ye,

Saha çalışmasında güler yüzleri ve ilgileri ile çalışmamı zevkli hale getiren Mısır Çarşısı aktarlarından Tuğba ARSLAN, Nihat KILIÇARSLAN, Bilal ALTIKULAÇ, Celil DEVELİ, Kemal LEVENTOĞLU ve Arif ARSLAN' a,

Son olarak her zaman ve her koşulda yanımda ve benimle olan, bütün sıkıntılarımı bertaraf eden ve tüm sevinçlerimin kaynağı olan geniş ailemin çok değerli üyeleri; babam SÜLEYMAN NEVZAT Beyefendi ve annem GÜLAY Hanımefendi'ye, ablam TUĞÇE GÜLİZAR, abim MUHAMMED BİLAL, kardeşlerim HÜMEYRA GÜLSÜM ve ENES MALİK' e

tüm ilgi ve destekleri için en derin duygularıyla teşekkür ederim.

Şubat 2021

Havva Fatıma ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİL LİSTESİ	vii
TABLO LİSTESİ.....	x
SİMGE VE KISALTMA LİSTESİ.....	xi
ÖZET	xii
SUMMARY	xiv
1. GİRİŞ	1
2. GENEL KISIMLAR.....	4
2. 1. YARARLI BİTKİLER.....	5
2. 1. 1. Yararlı Bitkilerin Kullanım Alanları	5
2. 1. 1. 1. Besin Olarak Tüketilen Bitkiler	6
2. 1. 1. 2. Tedavi Amacıyla Kullanılan Bitkiler	9
2. 1. 1. 3. Endüstride Kullanılan Bitkiler.....	13
2. 1. 1. 4. Süs Olarak Kullanılan Bitkiler	14
2. 1. 1. 5. İnanç Etkisiyle Kullanılan Bitkiler	15
2. 1. 2. Yararlı Bitkilerin Elde Edilme Yöntemleri	15
2. 1. 3. Yararlı Bitkileri Kullanılabilir Hale Getirme Yöntemleri	16
2. 1. 3. 1. Toplama	17
2. 1. 3. 2. Kurutma	19
2. 1. 3. 3. Taşıma ve Saklama	20
2. 1. 3. 4. Paketleme ve Etiket.....	20
2. 1. 4. Yararlı Bitkilerin Kullanılan Kısımları	21
2. 1. 5. Yararlı Bitkilerden Elde Edilen Drogların Kullanım Şekilleri.....	23
2. 1. 5. 1. İnfüzyon (Demleme).....	23
2. 1. 5. 2. Dekoksiyon (Kaynatma).....	24
2. 1. 5. 3. Maserasyon (Islatma)	24
2. 1. 5. 4. Toz.....	24
2. 1. 5. 5. Hap	24
2. 1. 5. 6. Merhem	24

2. 1. 5. 7. <i>Tentür</i>	25
2. 1. 5. 8. <i>Özü (Ekstre)</i>	25
İÇİNDEKİLER 2. 1. 5. 9. <i>Lapa</i>	25
2. 1. 5. 10. <i>Bitki Suları ve Bitkisel Yağlar</i>	25
2. 1. 6. Yararlı Bitkilerin Ticari Olarak Değerlendirilmesi	25
2. 2. ÇALIŞMA ALANI: MISIR ÇARŞISI	28
2. 3. AKTARLIK MESLEĞİ	30
3. MALZEME VE YÖNTEM	35
4. BULGULAR	38
4.1. MISIR ÇARŞISI DÜKKÂNLARI VE AKTARLAR.....	38
4.2. AKTARLARDA SATILAN BİTKİLER VE KULLANIM LİSTESİ.....	45
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	63
KAYNAKLAR	74
EKLER	86
Ek 1. Dükkanlarda cam malzemelerde satılan bazı bitki kısımları.	86
Ek 2. Sergide açık olarak satılan bitkisel ürünler	88
Ek 3. Ahşap mobilyalarda muhafaza edilen bazı bitkisel ürünler	90
Ek 4. Çeşitli malzemelerden yapılmış, etiketlerinde dükkan bilgisi, bitkinin Türkçe, Latince ve İngilizce isimlerin yer aldığı paketli ve kavanozlu ürünler.....	91
Ek 5. Dükkanlarda satışı yapılan diğer bazı ürünler	94
Ek 6. Mısır Çarşısı dükkanları, kaynak kişiler ve görüşmelerden bazı görüntüler.*.....	95
Ek 7. Aktarlara (kaynak kişiler) sunulan kısa cevaplamaya uygun anket formu.	96
Ek 8. T. C. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından yayınlanan Aktarlar, Baharatçılar ve Benzeri Dükkânlar hakkındaki genelge;.....	97
ÖZGEÇMİŞ	100

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil Ek 1.1: Ardiç tohumu, çekem tohumu ve kara halile meyvesi	86
Şekil Ek 1.2: Toz kudret narı ve andız kökü.....	86
Şekil Ek 1.3: Mercanköşk yapraklar	86
Şekil Ek 1.4: Rezene tohumu*	86
Şekil Ek 1.5: Muskat ve kakule meyveleri	86
Şekil Ek 1.6: Kınakına gövde kabuğu	86
Şekil Ek 1.7: Sumak meyvesi	86
Şekil Ek 1.8: Aynısefa çiçeği.....	86
Şekil Ek 1.9: Kebabiye meyvesi.....	86
Şekil Ek 1.10: Besbase.....	87
Şekil Ek 1.11: Acıbadem tohumu, çemen tohumu	87
Şekil Ek 1. 12: Sarı hardal tohumu, siyah hardal tohumu, amber, himalaya tuzu, ginseng kökü	87
Şekil Ek 1.13: Cam kavanozlarda yer alan şekerlemeler, toz içecekler ve lokum	87
Şekil Ek 1.14 : Kahve, çörekotu, salep (üst), biber meyvesi, yıldız anason meyvesi (tohum), granül sarımsak.....	87
Şekil Ek 1.15: Üzerlik tohumu, ak günlük*	87
Şekil Ek 1.16: Kahve çeşitleri, toz damla sakızı ve çeşitli kuru meyveler	88
Şekil Ek 1.17: Çerez olarak tüketilen tohum (meyve) çeşitleri	88
Şekil Ek 2.1: Renkli görüntülere sahip, şekerle kurutulmuş meyveler (üst iki sıra) ve daha soluk renklere sahip, doğal yöntemlerle kurutulan meyveler	88
Şekil Ek 2.2: Tek çeşit ve karışım olarak sergilenen baharatlar.	88
Şekil Ek 2.3: Tek çeşit ve karışım olarak sergilenen bitki çayları.	89
Şekil Ek 2.4: Kuru yemiş olarak tüketilen tohumlar (fıstık, fındık, kaju, ayçiçeği, ceviz, badem vd.) ve şekerlemeler (alt iki sıra).	89

Şekil Ek 2.5: Satışın yanında dekoratif amaçla asılan kurutulmuş bitki kısımları.	89
Şekil Ek 2.6: Kurutulmuş bitkisel (kuru meyveler ve kabak lifleri) ve hayvansal (sünger) ürünler.	90
Şekil Ek 3.1: Kuşburnu meyvesi.....	90
Şekil Ek 3.2: Hibiskus çiçeği.....	90
Şekil Ek 3.3: Tarçın gövde kabuğu.....	90
Şekil Ek 3.4: Eğir kökü.....	90
Şekil Ek 3.5: Bamya tohumu	90
Şekil Ek 3.6: Zencefil kökü- Havlıcan kökü	90
Şekil Ek 4.1: Cam malzemelerde korunan, Türkçe adlandırılmış bitkisel ve madensel ürünler.....	91
Şekil Ek 4.1: Plastik malzemelerde korunan, Türkçe isimlerin yer aldığı ürünler	91
Şekil Ek 4.3: Cam malzemelerde korunan, Türkçe isimlerin yer aldığı ürünler	91
Şekil Ek 4.4: Türkçe bitki isimlerinin yer aldığı firmaya özel paketlerde yer alan bitkisel ürünler.....	92
Şekil Ek 4.5: Türkçe, Latince ve İngilizce isimlerin yer aldığı firma etiketi taşıyan bitkisel ürün.	92
Şekil Ek 4.6: Türkçe, Latince ve İngilizce bitki isimlerinin yer aldığı firmaya ait etiketlerle sunulan paketli ürünler	92
Şekil Ek 4.7: Etiketlemesi paket üzerinde doğru, raflarda eksik ve/veya karışık olan ürünler.....	93
Şekil Ek 4.8: Farklı bir dükkanda yer alan paketli bitki çayları bölümü	93
Şekil Ek 4.9: Bitki çayı olarak satışa hazırlanan ürünler	93
Şekil Ek 4.10: Bitkisel çaylar için ayrılan raflar.....	93
Şekil Ek 5.1: Çeşitli bitkisel ve hayvansal kökenli yağlar.....	94
Şekil Ek 5.2: Kozmetik olarak kullanılan ve gıda takviyesi olarak satılan bazı ürünler	94
Şekil Ek 5.3: Gıda boyaları ve gıda takviyeleri	94
Şekil Ek 5.4: Öğütme değirmeni ile satılan paketli baharatlar	94
Şekil Ek 6.1: 3. Kaynak kişi	95

Şekil Ek 6.2: 1. Dükkan	95
Şekil Ek 6.3: 9. Kaynak kişi	95
Şekil Ek 6.4: 4. Kaynak kişi ve çalışma arkadaşları	95
Şekil Ek 6.5: 3. Dükkanda yer alan Turhan Baytop’a ait kitap	95
Şekil Ek 6.6: Mısır Çarşısı.....	95
Şekil Ek 6.7: Çarşı içi	95

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 4.1. Çalışmanın yürütüldüğü aktar dükkânları ve kaynak kişi bilgileri.....	39
Tablo 4.2. Aktarlara (kaynak kişiler) sunulan anket sonucu elde edilen bulgular	40
Tablo 4.3. Kaynak kişilere sunulan bitki listesi ile elde edilen bulgular	46
Tablo 5.1. Birden fazla taksonla temsil edilen familyaların cins ve takson sayıları	63
Tablo 5.2. Tek cins ve tek taksonla temsil edilen familyalar.....	63
Tablo 5.3. Tedavi amaçlı kullanımları literatür bilgileri ile uyum gösteren bitkiler.	64
Tablo 5.4. Tedavi amaçlı kullanımları literatür bilgileri ile uyum göstermeyen bitkiler.....	67
Tablo 5.5. Kaynak kişilerin belirtmiş olduğu baharat, gıda ve içecek olarak kullanılan bitkiler.....	68
Tablo 5.6. Bitkisel ürünlerin diğer kullanımları.	69
Tablo 5.7. Kaynak kişiler tarafından belirtilen ve aktarlarda satışı yapılan bazı ithal bitkisel ürünler.....	71

SİMGE VE KISALTMA LİSTESİ

FDA	: Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi
ICUN	: Uluslararası Dünya Koruma Birliği
IPNI	: International Plant Name Index
M.Ö.	: Milattan önce
TL	: Türk Lirası
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
yy.	: Yüzyıl

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MISIR ÇARŞISI AKTARLARINDA SATILAN YARARLI BİTKİLER ÜZERİNE EKONOMİK BOTANİK ARAŞTIRMALAR

Havva Fatıma ÖZDEMİR

İstanbul Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Biyoloji Anabilim Dalı

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Erdal ÜZEN

Günümüz toplumlarında insanlar doğru beslenme, sağlıklı ve uzun yaşama isteği, gençlik ve güzellik arzusu gibi birçok nedenle yararlı bitkileri kullanmaktadır. Çeşitli alanlarda kullanıma sahip olan yararlı bitkiler ve bu bitkilerden elde edilen bitkisel ürünlere gösterilen talep, köklü geçmişe sahip olan aktarlar tarafından karşılanmaktadır. Bu nedenle birçok alanda aktar işletmeleri ve bitkisel ürünler hakkında çalışmaların olduğu görülmektedir. İstanbul'un, Tarihi Mısır Çarşısı aktarları ile ilgili herhangi detaylı bir çalışmaya rastlanılmamış olması nedeniyle bu tez çalışmasının konusu çarşı aktarları olarak belirlenmiştir.

İki aşamada yürütülen çalışmanın verileri, aktarlarla gerçekleştirilen görüşmeler sırasında sunulmuş olan anket ve bitki listeleri ile elde edilmiştir. Çalışmaya tarihi çarşı içerisinde yer alan 10 dükkan katılmış olup, diğer kişiler çeşitli nedenlerle çalışmaya katılmak istememişlerdir. Görüşmeler sonucu kaynak kişi olarak belirlenen 10 aktarın yaş, cinsiyet, eğitim ve bitkiler hakkındaki bilgileri, sunulan anket ile tespit edilmiş, satışı yapılan bitkisel ürünlerin temin ediliş ve satışa sunum süreçleri hakkındaki bilgiler yine anket sorularıyla elde edilmiştir.

Çalışma sonucunda aktarlarda satılan bitkilerden 74 familyaya ait 152 cins ve 175 takson tespit edilmiş, kaynak kişilerin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda bu bitkilerin kullanılan kısımları ve kullanım amaçları belirlenmiştir. Bitkisel ürünlerin tedavi, gıda ve bazı diğer amaçlarla kullanıldığı saptanmış, tedavi amaçlı kullanım bilgileri bilimsel kaynaklar taranarak literatür

bilgileriyle karşılaştırılmıştır. Aktarların vermiş olduğu kullanım bilgilerinin genel olarak literatür bilgileriyle uyum sağladığı görülmüştür. Çalışma neticesinde elde edilen bulgular ve sonuçları tablolar halinde sunulmuştur.

Yapılan çalışma ile aktar ve benzeri dükkanlardaki ürünlerin halkın gıda, tedavi ve kozmetik ihtiyacını karşılar nitelikte bitki ve bitkisel ürünler olduğu tespit edilmiş, aktarların insan sağlığı yönünden etkili bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Medyanın yapmış olduğu programlar ve reklamlar talebi arttırmakta, tüketicinin kontrolsüz bitkisel ürün tüketimine sebep olmaktadır. Bu ürünler hakkında yetkin olmayan kişilerin tüketiciye vermiş olduğu tavsiyeler kişinin sağlığını riske atmaktadır. İnsan sağlığını etkileyebilecek bitkisel ürünlerin sağlıklı ve güvenilir olması gerektiği kanaatine varıldığından, bu ürünlerin dükkanlarda depolanma ve satışa sunumu sırasında gereken hassasiyet gösterilmediği takdirde tüketici için faydasız hatta zararlı olabileceği söylenebilmektedir. Aktarların ve bu işi üstlenecek kişilerin insan sağlığını önceleyerek denetim ve düzen kurallarına uyması, denetimden sorumlu uzman kişi ve kuruluşların ise bu konuda gereken özeni göstermeleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

Şubat 2021, 115 sayfa.

Anahtar kelimeler: Yararlı bitkiler, bitkilerle tedavi, bitkisel ürün, aktar, kullanım alanları, Mısır Çarşısı.

SUMMARY

M.Sc. THESIS

ECONOMIC BOTANICAL RESEARCHES ON BENEFICIAL PLANTS SOLD IN EGYPTIAN BAZAAR HERBALISTS

Havva Fatıma ÖZDEMİR

İstanbul University

Institute of Graduate Studies in Sciences

Department of Biology

Supervisor : Assist. Prof. Dr. Erdal ÜZEN

In today's societies, people use beneficial plants for many reasons such as proper nutrition, the desire to live healthy and long, youth and beauty desire. Useful plants that are used in various field and herbal products obtained from these plants are provided by herbalists who have a long history. For this reason, it is seen that there are studies on herbalist and herbal products in many fields. The subject of the thesis is determined to be the bazaar herbalists, since no detailed studies were found on the historical Egyptian Bazaar herbalists in Istanbul. 10 shops in the historical bazaar participated in the study, and some other people did not want to participate in the study for various reasons. As a result of the interviews, the information about age, gender, education and plants of the 10 herbalists that participated in the study were determined by the questionnaire presented to them by the resource persons. Information about the procurement and the sale processes of herbal products sold were also obtained through the questionnaire.

As a result of the study, 152 genera and 175 taxa belonging to 74 families were determined among the plants sold by herbalists, the used parts of these plants and their intended use were determined in line with the information given by the resource persons. It has been determined that herbal products are used for therapeutic, food and some other purposes, and the use of information for therapeutic purposes was compared with the literature information by scanning

scientific resources. It was observed that the usage information given by herbalists was generally compatible with the literature information. Findings and results obtained as a result of the study are presented in tables.

With the study, it has been determined that the products in herbal shops and similar shops are herbal and herbal products that meet the food, treatment and cosmetic needs of the people. It has been concluded that herbalists play an effective role in terms of human health. Programs and advertisements made by the media increase the demand and cause uncontrolled consumption of herbal products. The advice given to the consumer by unauthorized people about these products puts the health of the person at risk.

It has been concluded that these products that can affect human health which should be healthy and reliable. It can be said that it may be unbeneficial or even harmful for the consumer if the necessary sensitivity is not shown during the storage and sale of herbal products in shops. It was concluded that the herbalists and the people who will undertake this work should prioritize human health and obey the rules of control and order, and the experts and institutions responsible for the audit should show the necessary care in this regard.

February 2021, 115 pages.

Keywords: Useful plants, herbal therapy, herbal product, herbalist, usage areas, Egyptian Bazaar

1. GİRİŞ

Bitkiler insanlık var olduğundan beri hayatımızda yer almış ve yaşamı kolaylaştırmışlardır. İlk Başlangıçta daha çok yaşamsal faaliyetleri gerçekleştirebilmek için kullanılan bitkiler değişen yaşam koşullarıyla beraber kendisine yeni kullanım alanları bulmuş; beslenme, barınma ve savunma gibi temel ihtiyaçların yanında tedavi, boyar madde, zehir, büyü ve süs eşya yapımı gibi birçok alanda kullanılmıştır (Mat, 1997; Güldaş, 2009).

Bitkilerin sahip olduğu primer ve sekonder metabolitler olarak adlandırılan doğal ürünler doğrudan veya dolaylı pek çok endüstrinin malzemesi olarak kullanılmakta (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011), ilaç hammaddesi olarak kullanılan, tarımı yapılan, yağ elde edilen, yem olarak kullanılan bitkiler ekonomik getiri sağlayan başlıca grupları oluşturmaktadır (Yıldırım, 2004).

Sistemik botanik çalışmaların birer sonucu olarak yapılan gruplandırmalar ekonomik botanik ve etnobotanik gibi çeşitli alanlarda gerçekleştirilen çalışmalarla geliştirilmektedir. Bu çalışmalar, tanımlanmış ve sınıflandırılmış olan bitkinin potansiyel yiyecek, içecek, giyecek ve alternatif yakacak gibi ekonomik ve kültürel değerlerinin belirlenmesinde oldukça önemlidir (Yıldırım, 2004). Her geçen gün yeni bitkilerin keşfedilmesi ve yeni kullanım alanlarının artması sonucu meydana gelebilecek karmaşa ve yanlış kullanımlar bu çalışmalarla önlenmeye çalışılmaktadır (Karamanoğlu, 1977; Yıldırım, 2004).

Günümüzde sentetik olarak üretilen birçok ürünün zamanla ortaya çıkan zararlı yan etkileri veya olumsuz sonuçları nedeniyle bitkilerin ve bitkisel ürünlerin kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de her geçen gün artan “İyi ve sağlıklı yaşam” anlayışının yaygınlaşmasıyla beraber doğanın bir parçası olan bitkilerin birçok alanda kullanımı artmıştır. Uzun ve sağlıklı yaşam isteği, yaşlılığı geciktirme arzusu, güzellik algısının değişmesi, doğru ve iyi beslenme gibi nedenlerle insanların doğal olana yöneldiği görülmektedir. Toplumsal bilincin artması ve yaşam standartlarının iyileşmesiyle bu ürünlerin kullanımlarında artış meydana geldiği de ifade edilmektedir (Ataman, 2014; Saltan, 2014; Saraç, 2014). Bitkisel ürünlerin sentetik olanlardan daha ucuz, erişimi daha kolay ve yan etkilerinin daha az olmasının yanında birden fazla etkiye sahip olması bitkilerin tedavi,

beslenme ve endüstri gibi alanlarda geniş yer tutmasının başlıca nedenleri arasında gösterilmektedir (Baytop, 1984; Mat, 1997; Saltan, 2014).

Bitkiler ve bitkisel ürünlerin halk ile doğrudan buluştuğu yerlerden biri olan aktarlar (Malyer, Öz Aydın, Tümen ve Er, 2004; Bayramoğlu ve Toksoy, 2008) günümüzde artan bitkisel ürün talebiyle geçmişte kaybettiği önemini yeniden kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle gıda, endüstri, kimya, beslenme-diyetetik, tarım, eczacılık ve tıp gibi çeşitli alanlarda aktar işletmeleri, bitkisel ürünler ve kullanımları hakkında çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir (Gürson, Özçelikay ve Asil, 2005; Demet Bahtiyar, 2007; Altan, 2008; Bayramoğlu ve Toksoy, 2008; Çömlekçioğlu ve Karaman, 2008; Polat, Satıl ve Çakılcıoğlu, 2011; Tulukçu ve Sağdıç, 2011; Açıkgöz, Batı ve Demirkol, 2012; Bostancı Ege ve Önder Erol, 2012; Uzun, Aykaç ve Özçelikay, 2014; Şahin Yiğit, 2014; Akçakaya, 2015; Adıgüzel ve Kızılaslan, 2015; Özhatay ve Deniz, 2017; Demir, 2018; Kahveci ve diğerleri, 2018; Demirci Kayıran ve Kırıcı, 2019; Kavaklı ve diğerleri, 2020).

Ülkemizin birçok bölgesinde halk hekimliği ve çoğunluğunu bitkilerin oluşturduğu halk ilaçları üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra aktar ve benzeri dükkânlarda satılan ürünler ve ürünlerin kullanımları hakkında bilgilerin derlendiği (Açıkgöz ve diğerleri, 2012), bu çalışmalar içerisinde aktarlar çarşısı olarak bilinen Mısır Çarşısı ile ilgili güncel bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Geçmiş tarihlerde Mısır Çarşısı aktarlarında satılan ürünler ve kullanımlarının M. Heilbronn (1959) ve A. Demirhan (1975) tarafından çalışıldığı, çalışma içerisinde satışı yapılan bitkisel, hayvansal ve madensel droglara yer verildiği görülmektedir. Bugün konu üzerine güncel bir çalışmaya rastlanmamış olması tezimizin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tezin Genel Kısımlar bölümünde yararlı bitkiler ve kullanım alanları, elde edilme, kullanıma hazır hale getirme, kullanılan kısımları ve kullanım şekilleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Çalışma alanı olan Mısır Çarşısı ve aktarlık mesleğinin tarihsel süreçleri de bu bölümde yer almaktadır.

Materyal ve Metot Bölümü'nde aktarlara sunulmak üzere hazırlanan bitki listesi ve anket formu hakkında bilgiler verilmiş olup, bu materyalin hazırlanma nedeni ve sürecine değinilmiştir. Uygulanan yöntem gereçleriyle beraber bu bölüm içerisinde yer verilmiştir.

Bulgular Bölümü iki kısım halinde sunulmuş olup, birinci kısım Mısır Çarşısı ve aktarlar üzerine yapılan çalışmalar, çalışma sonucu elde edilen bulgular ve aktarlara sunulan anket

verilerinin sonuçlarını içermektedir. İkinci kısımda bitki listeleri ile elde edilen, bitkilerin Türkçe isimleri, bilimsel isimleri, kullanılan kısımları ve kullanım amaçları bilgisi yer almaktadır. Elde edilen veriler her iki kısımda da liste ve tablo şeklinde ortaya konmaktadır.

Tartışma ve Sonuç Bölümü'nde çalışma sonucu elde edilen bulguların sonuçları özet tablolar halinde yer almaktadır. Tez araştırması süresince karşılaşılan durumlar ve izlenimler bu bölüm içerisinde verilmektedir.

Bu tez çalışması ile Mısır Çarşısı aktarlarında satılan bitkilerden bazılarının temin edilme, satışa sunulma ve müşteriler tarafından kullanım şekilleri ve kullanım amaçları hakkında bilgi toplanarak literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Aynı zamanda köklü geçmişe sahip aktarlık mesleğinin ve aktarların mevcut bilgilerinin saptanması amaçlanmıştır.

Kültürel zenginliğimiz olan bitkiler ve bunlardan yararlanma bilgisinin gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarılması ve bitkilerin temini ve halka ulaştırılma sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine katkı sağlaması ümit edilmektedir.

2. GENEL KISIMLAR

Canlı varlıkların birbiri ile olan iletişim ve etkileşimlerinin doğal bir sonucu olarak insan, çevresindeki bitki ve hayvanları gözlemleyerek onlardan faydalanma yolları geliştirmiş ve deneme-yanılma yoluyla hayatının bir parçası haline getirmiştir (Mat, 1997; Kendir ve Güvenç, 2010). Mağara duvarları, boynuzlar, tabletler, papirüsler ve antik dönemlere ait çanak-çömleklerde görülen bitki figürleri, insanların bitkileri tanıma ve onlardan faydalanma yolları hakkında bize bilgi vermektedir (Yıldırım, 2004; Muhammed, 2013).

1957-1961 yılları arasında Zagros Dağları Şanidar Mağarası'nda yapılan kazı çalışmaları sonucu önemli bulgular elde edilmiş, M.Ö. 50.000 yıllarına ait olduğu tespit edilen mezarda Neanderthal kalıntılarının yanında gül hatmi, civanperçemi, mor sümbül, kanarya otu, peygamber çiçeği ve efedra gibi bitki türleri bulunmuştur (Gürsoy ve Gürsoy, 2004; Kendir ve Güvenç, 2010; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011; Muhammed, 2013; Şahin Yiğit, 2014; Arslan, ve diğerleri, 2015a). İnsan-bitki ilişkisinin başlangıcına ait ilk veri olarak kabul edilen bu bulgular, ölümlerini gömen bir toplumda, ölen kişilerin tekrar yaşama döneceği düşüncesi ile mezara konulduğu şeklinde yorumlanmıştır (Kendir ve Güvenç, 2010; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011; Şahin Yiğit, 2014; Arslan ve diğerleri, 2015a).

Arkeolojik çalışmaların yanında ekonomik botanik ve etnobotanik çalışmalar insanın çevresindeki bitkileri tanımlama, adlandırma ve gruplara ayırarak en iyi ve en verimli şekilde yararlanma bilgisini ortaya koyan önemli çalışmalardır (Karamanoğlu, 1977). Ekonomik botanik, yararlı bitkilerin tarihçeleri, morfolojik özellikleri, yeryüzündeki yayılışları, insan yaşamındaki kullanım alanları ve kullanım şekillerini ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir bilim dalıdır. Bitkilere kullanımlarının bilimsel açıklamasını, özelliklerini, endüstriyel uygulamalarını ve kullanımlarını göz önünde bulundurarak yaklaşmaktadır. Verileri bu doğrultuda ortaya koymakta ve yöntem itibarıyla kaynak kişilerin belirtmiş olduğu kullanımları veri olarak kullanmaktadır. Bitkilerin somut kullanımlarını gruplara ayırarak ele almakta ve uygulamalı olarak gerçekleştirilen yaygın kullanımlarını değerlendirmektedir. Kaynak kişilerin belirtmiş olduğu ham bilgileri sunan etnobotanik çalışmalarla elde edilen veriler, desteklenmeye ihtiyaç duyan, tartışmaya açık bilgilerdir (Küçüker, 1994; Kural, 2012).

Yunanca “ethnos” halk anlamına gelen ve “botanikos” bitki anlamına gelen kelimelerin bir araya getirilmesinden oluşan etnobotanik “bitkilerin yerel halk tarafından kullanımı” şeklinde

tanımlanmaktadır (Kendir ve Güvenç, 2010). Bir başka tanımlama ise “Bir yörede yaşayan halkın yakın çevresinde bulunan bitkilerden çeşitli gereksinimlerini karşılamak üzere yararlanma bilgisi ve o bitkiler üzerine etkileri” şeklinde yapılmaktadır. Her iki alanda yapılan çalışmalarda elde edilen, bitkilerden ve geleneksel çevreden yararlanma bilgisi, bilinçli kullanıma imkân sağlamaktadır (Yıldırım, 2004).

2. 1. YARARLI BİTKİLER

Yararlı bitki, geçmişten günümüze kadar insanlığa çeşitli biçimlerde yarar sağlamış tüm bitkiler için kullanılabilecek bir terimdir. Yararlanılan bitkilerin çok geniş bir grubu ifade ettiği ve bugün sayıları oldukça fazla olmakla beraber en az %80’inin kaynağının doğa olduğu belirtilmektedir (Koçyiğit, 2005; Kural, 2012; Arslan ve diğerleri, 2015a).

Çeşitli endüstrilerde yararlanılan bitkilerin büyük çoğunluğunu tıbbi ve aromatik özelliğe sahip bitkiler oluşturmaktadır. 2016 yılında tıbbi ve aromatik bitkilerin dünya ticaret hacminin 180 milyar dolar civarında olması bu durumu açıkça göstermektedir (Temel, Tınmaz, Öztürk ve Gündüz, 2018).

Tıbbi ve aromatik özelliğe sahip bitkilerin tarım, beslenme, sağlık, mühendislik ve sanayi gibi birçok sektör için önemli kullanımları olması nedeniyle bu bitkiler üzerine çeşitli alanlarda çalışmalar yürütülmekte, en iyi şekilde yararlanmak için yeni yöntemler ve uygulamalar geliştirilmektedir.

2. 1. 1. Yararlı Bitkilerin Kullanım Alanları

Geniş kullanım alanları olan bitkilerden verimli bir şekilde yararlanmak için çeşitli gruplandırmalar yapılmakta, sahip oldukları etken madde, etki mekanizmaları, kullanım alanları ve kullanım amaçları gibi etmenlere bağlı olarak bitkiler sınıflandırılmaktadır. Keskin bir sınırla ayrılamayan bitkilerin gruplandırılması bazı araştırmacılar tarafından kullanım amaçlarına göre yapılmaktadır. Baytop (1984) bitkileri gıda, baharat, ilaç, büyü, boyar madde ve zehirli bitkiler şeklinde sınıflandırırken; Özyurt (1992) besin, endüstri, uyarıcı, zehirli, tıbbi ve süs bitkileri; Ketenoglu ve diğerleri (2011) gıda, endüstri, baharat ve uyarıcı bitkiler olarak sınıflandırmayı tercih etmişlerdir.

Geçmişte olduğu gibi bugün de bitkilerin kullanımlarının daha çok beslenme ve tedavi amacıyla olduğu görülmektedir (Mart, 2006). Tedavi ve besin olarak kullanılan bitkilerin sayısı Mezopotamya uygarlıklarında 250'ye ve orta çağlarda 4.000'e yakınken, 19. yy başlarında bu sayının 13.000'lere çıktığı bilinmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 1979 yılında bu sayının dünyada 20.000 civarında olduğu belirtilmektedir (Baytop, 1984; Mat, 1997; Şahin, Tunçtürk ve Türközü, 2008; Bayram ve diğerleri, 2010). Ayrıca Arslan ve diğerleri (2015a) tarafından, yararlanılan 70.000 bitki türü içerisinde 3.000'inin gıda, 25.000'inin tedavi, 15.000'inin süs bitkisi olarak kullanıldığı, 5.000'inin endüstriyel kullanımda ve kalanların ise diğer amaçlarla kullanıldığı ifade edilmektedir.

2. 1. 1. 1. Besin Olarak Tüketilen Bitkiler

Günümüz toplumlarında genç ve sağlıklı olma arzusunun beslenme ile sağlanacağı düşüncesinin yaygınlaşması, sağlıklı beslenmeye verilen önemin de artmasına sebep olmaktadır (Ataman, 2014). Ayrıca sağlıksız gıdaların tüketimi sonucu ortaya çıkan sorunlar insanları doğru beslenme konusunda bilinçlenmeye sevk etmiş, son yıllarda beslenme ile sağlık arasında kurulan ilişkinin doğal bir sonucu olarak bitkiler ve bitkisel kökenli ürünlere yönelim artmıştır (Toker, Gölükcü ve Tokgöz, 2015).

Bitkilerin besin olarak tüketilmesinin köklü bir geçmişi olduğu bilinmektedir. İlk insanlar çevrelerindeki bitkilerin yararlarını ve zararlarını gözlemleyerek keşfetmiş, öncelikle besin olarak kullanmış ve daha sonraları tedavi ve zehir gibi etkilerinden faydalanmışlardır (Mat, 1997).

Türkiye'de, yabani bitkilerin besin olarak kullanımı yaygın olup halkın, yaşadığı bölgede yayılış gösteren bitkileri tanıdığı ve toprak altı ve toprak üstü kısımlarından çiğ, pişmiş veya kurutulmuş olarak yararlandığı bilinmektedir (Baytop, 1984).

Bitkilerden besin olarak yararlanma şekilleri bölgelere, yörelere ve kültürlere göre farklılık göstermektedir. Besin olarak tüketilen bitkiler buğday, arpa, yulaf, mısır ve pirinç gibi tahıl bitkileri, zeytin, yağ palmyesi gibi meyvelerinden ve haşhaş, susam, pamuk, ayçiçeği, hardal, aspir ve soya gibi tohumlarından yağ elde edilen bitkiler, havuç, şeker pancarı, şalgam, salep ve turp gibi toprak altı kök ve patates, soğan, pırasa, kuşkonmaz ve sarımsak gibi gövdeleri tüketilen sebze bitkileri, kuru ve yaş olarak meyveleri tüketilen bitkiler olarak çeşitli gruplara ayrılmaktadır (Ketenoglu ve diğerleri, 2011).

Besin olarak kullanılan yabani bitki türlerinin sayısı 10.000'nin üzerinde olmasına rağmen gıda olarak yetiştiriciliği yapılan kültür bitkisi türlerinin 3.000 kadar olduğu belirtilmektedir (Özyurt, 1992; Yapıcı, Hoşgören ve Saya, 2009).

Baharat

Bazı sınıflandırmalarda gıdadan ayrı bir başlık altında değerlendirilen baharat bitkileri çeşitli kullanımlara sahip geniş bir bitki grubudur. Eski dönemlerde besinlerin bozulmasını önlemek için kullanılan baharatların, cesetleri mumyalama işlemlerinde de kullanıldığı bilinmektedir. Bugün çeşni olarak mutfaklardan eksilmeyen baharatlar lezzet ve ürün çeşitliliği sağlamak için kullanılmaktadır (Anonim, 2005; Şahin Yiğit, 2014). Diğer birçok bitki gibi baharat bitkilerinin tedavi amacıyla kullanımları da oldukça yaygındır (Toker ve diğerleri, 2015).

Baharatın tanımı Türk Gıda Kodeksi Baharat Tebliği'nde "Çeşitli bitkilerin tohum, tomurcuk, çekirdek, meyve, çiçek, kabuk, kök, gövde, rizom, yumru, yaprak, sap, soğan gibi kısımlarının kurutulup; bütün halde ve/veya ufalanması ve/veya öğütülmesi ile elde edilen gıdalara renk, tat, koku ve lezzet vermek için kullanılan ürünler" olarak yapılmaktadır (Anonim, 2013a). Kelime kökeninin Farsça "hoş kokulu, güzel" anlamına gelen "bahar" sözcüğünden (çoğulu) geldiği belirtilmektedir (Şahin Yiğit, 2014).

Dünya ticaretinde başta gelen baharat bitkileri karabiber (kırmızı, beyaz, yeşil), kırmızıbiber, küçük Hindistan cevizi, kakule, yenibahar, vanilya, karanfil, zencefil, tarçın, zerdeçal, safran, kişniş, kimyon, hardal ve susamdır (Anonim, 2005). Türkiye'de baharat tebliğinde baharat bitkileri olarak adaçayı, anason, ardıç, aspir çiçeği, beyazbiber, biberiye, cedvar, çam fıstığı, çemen otu, çörekotu, çörtük otu, defne yaprağı, dereotu, fesleğen, frenk kimyonu, hardal, haşhaş, havlıcan, Hindistan cevizi, besbase, isot, kakule, karabiber, karanfil, kebabiye, kekik, kırmızıbiber, kırmızı karabiber, kimyon, kişniş, kuşüzümü, mahlep, maydanoz, melisa (oğulotu), mercanköşk, meyankökü, nane, pul kırmızıbiber, reyhan, rezene, safran salep, sarımsak, soğan, sumak, susam, tarçın, tarhun, vanilya, yenibahar, zahter, zencefil, zerdeçal yer almaktadır (Anonim, 2013a). Türkiye ihracatında önemli yeri olan başlıca türler olarak kekik, defne (yaprağı), anason, kimyon, rezene, adaçayı, kişniş, çemen, mahlep, meyan (kökü), keçiboynuzu, ıhlamur, sumak, biberiye, çörekotu ve nane gösterilmektedir (Arslan ve diğerleri, 2015a).

Bitkisel Çaylar

Bitki çayları bir veya birden fazla bitkisel materyalin hazırlanması ile oluşan sulu preparatlardır. Dekoksiyon, infüzyon ve maserasyon yöntemleri ile tüketilmektedirler (Saltan İşcan, 2016; Aytaç ve Yiğen, 2017). Satışa sunumları poşet, paket, instant ve granül çaylar olarak farklı şekillerde yapılmaktadır (Aytaç ve Yiğen, 2017; Göktaş ve Gıdık, 2019).

Bitkisel çaylar eski dönemlerden beri sıkça tüketilen içeceklerden olmuşlardır. Günümüzde siyah çay ve kahve gibi içeceklerin tüketiminin yaygın olması nedeniyle gündelik yaşamda lezzetinden dolayı tüketimi sınırlı kalmakta, daha çok sağlık problemlerini iyileştirmek için tüketilmektedir (Toker ve diğerleri, 2015).

Bünyeyi bütün olarak etkileme özelliğine sahip olan bitki çayları (Bulut, 2006) kuvvetli etkiye sahip olması, zehirli veya uygun dozda olmaması gibi durumlarda olumsuzluklara neden olabilmektedir. Bu nedenle bitkisel çaylar tüketilirken dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Aytaç ve Yiğen, 2017).

Bitkilerin çay olarak tüketimi yaygın olduğundan günümüzde birçok bitki çayının bileşimi, kişi üzerindeki etkileri ve kullanım amaçları gibi çeşitli alanlarda araştırmalar yapılmakta, bu çalışmalar sonucunda bitki çaylarının antioksidan, antikanserojen, antimikrobiyal ve antienflamatuvar gibi fonksiyonel özellikleri ortaya konmaktadır (Toker ve diğerleri, 2015).

Adaçayı, melisa, civanperçemi, papatya, yeşil çay, kuşburnu, ıhlamur ve gül hatmi bitki çayı olarak tüketilen bitkilerden bazılarıdır (Genç, 2010; Toker ve diğerleri, 2015).

Takviye Edici Gıdalar

Türk Gıda Kodeksi Takviye Edici Gıdalar Tebliği'nde takviye edici gıdaların tanımı "Normal beslenmeyi takviye etmek amacıyla, vitamin, mineral, protein, karbonhidrat, lif, yağ asidi, amino asit gibi besin öğelerinin veya bunların dışında besleyici veya fizyolojik etkileri bulunan bitki, bitkisel ve hayvansal kaynaklı maddeler, biyoaktif maddeler ve benzeri maddelerin konsantre veya ekstraktlarının tek başına veya karışımlarının kapsül, tablet, pastil, tek kullanımlık toz paket, sıvı ampul, damlalıklı şişe ve diğer benzeri sıvı veya toz formlarda hazırlanarak günlük alım dozu belirlenmiş ürünler" olarak verilmektedir (Anonim, 2013b).

Kapsül, damla, tablet gibi uygun formlara sokulmuş olan takviye edici gıdalar, gıda kaynağındaki miktarı kadar bileşikleri taşıyan ürünlerdir. Omega 3, 6, 9, yağ asitleri, vitamin, mineral ve balıkyağı gibi formülasyonlar gıda takviyeleri olarak kullanılan örneklerdir (Saltan, 2014). Bu formlar konsantre besin kaynağı içeren ve beslenmeyi destekleme olanağı sağlayan ürünlerdir. Takviye edici gıdaların üretimi, işlenmesi, piyasaya arzı ve ithalatı, bu sürecin sonrasındaki izin, tescil ve denetim işlemleri bugünkü adıyla Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmektedir (Ayaz, 2014).

Gıda takviyesi olarak kabul edilen ürünlerin tahmini sayısı Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) raporlarına göre 29.000'in üzerindedir. Her yıl bu sayıya 1.000 kadar yeni ürün eklendiği bildirilmektedir (Toker ve diğerleri, 2015).

Gıda Katkı Maddeleri

Gıda katkı maddelerinin Türk Gıda Kodeksi Gıda Katkı Maddeleri Yönetmeliği'nde yer alan tanımı "Besleyici değeri olsun veya olmasın, tek başına gıda olarak tüketilmeyen ve gıdanın karakteristik bileşeni olarak kullanılmayan, teknolojik bir amaç doğrultusunda üretim, muamele, işleme, hazırlama, ambalajlama, taşıma veya depolama aşamalarında gıdaya ilave edilmesi sonucu kendisinin ya da yan ürünlerinin, doğrudan ya da dolaylı olarak o gıdanın bileşeni olması beklenen maddeler" şeklindedir (Anonim, 2013c).

Genellikle renklendirici, tatlandırıcı ve koruyucu olarak kullanımlarının yanında gıda katkı maddeleri, çeşitli çalışmalar sonucu ortaya konulan antimikrobiyal ve antioksidan etkileri nedeniyle tercih edilmektedir. Doğal renklendirici olarak gıda sektöründe kullanılan gıda katkı maddelerine örnek olarak sarı renk eldesinde zerdeçal, safran, aspir, kadife çiçeği; kırmızı ve turuncu renk eldesi için aspir, nar, domates, paprika, kadife çiçeği; mor renk eldesinde nar ham maddeleri kullanılmaktadır. (Toker ve diğerleri, 2015).

2. 1. 1. 2. Tedavi Amacıyla Kullanılan Bitkiler

M.Ö. 3.500-3.000 yılları arasında Sümerler tarafından çivi yazısı ile işlenen kil tabletlerdeki tıbbi reçeteler ve tarımsal bilgiler ilk yazılı metinler arasında gösterilmektedir (Muhammed, 2013; Arslan ve diğerleri, 2015a). Tıbbi veri sunan kaynaklar arasında Eski Mısır'da bir mezarda mumyanın bacakları arasında bulunan Ebers Papirüsü (M.Ö. 1.550) içerisinde 77 bitkisel, hayvansal ve madensel drog ve 800'den fazla reçete içermesi nedeniyle önemli bir yere sahiptir (Baytop, 1984; Karaöz Arıhan, 2003; Tekiner, 2006; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011;

Muhammed, 2013). Reçeteler içerisinde pelin otu, keten tohumu, banotu, acımarul, ardıç meyvesi, sakız, soğan, çiğdem, hardal, üzüm, hintyağı, incir, centiyane, adasoğanı, mürver, nar kabuğu, safran, sarısabır, kişniş ve tarçın gibi bitkilerin ilaç yapımında sıkça kullanıldığı ifade edilmektedir (Karaöz Arıhan, 2003; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011). Anadolu'nun tıbbi bitkileri üzerine yazıldığı bilinen en eski kaynak, Dioscorides'e ait olan De Materia Medica adlı 5 ciltlik eserdir. 600 kadar drog kokulu bitkiler, yağlar, merhemler ve ağaçlar; canlılar, süt ve süt mamülleri; kökler, usareler, otlar; otlar ve kökler; şaraplar ve anorganik maddeler şeklinde sınıflandırılarak ele alınmış ve ayrıntılı olarak incelenmiştir (Tekiner, 2006; Göç, 2017).

1980 yılında WHO tıbbi bitkileri “bir veya birden fazla organıyla tedavi edici veya hastalıkları önleyici olabilen veya herhangi bir kimyasal sentezin öncüsü olabilen bitki çeşidi” olarak tanımlamıştır. Hastalıklardan korunmak için veya hastalıkları tedavi etmek amacıyla kullanılan bitkileri ya da bitkisel ürünleri kapsamaktadır (Yapıcı ve diğerleri, 2009).

Bitkilerin sahip oldukları etken maddeler bitkilerin birçok alanda kullanımına sebep olan özel bileşenler olduğundan (Baytop, 1983), tıbbi bitkilerin amaca uygun ve etkili bir şekilde kullanılabilmesi için kimyasal içeriklerinin ve etken madde miktarının belirlenmesi, etki mekanizmaları ve özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir (Yapıcı ve diğerleri, 2009).

Farmasotik botanik, doğrudan ilaç olarak kullanılan ya da ilaç yapımında kullanılan bitkileri inceleyen, bunu yaparken de bitkinin, sistematikteki yerini esas alarak sahip olduğu etken maddeleri ve ilaç yapımında kullanılan drogları belirleyen bir bilim dalıdır (Tanker, Koyuncu ve Coşkun, 2007).

Drog kelimesi, eczacılık ve kimya endüstrisi gibi çeşitli alanlarda kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel maddelere verilen bir isimdir (Baytop, 1984; Gültaş, 2009). Farsça olduğu sanılan kelimenin ‘koku’ (droa) kelimesinden geldiği belirtilmektedir (Özyurt, 1992). Türkçede ‘ecza’ kelimesine karşılık gelen droglar, ilaçların hazırlanmasında kullanılan maddelerdir (Baytop, 1983; Baytop, 1984). Tedavide ilaç etkisine sahip bir drogun gerekli olan miktardan fazlası zehir etkisine neden olabileceğinden drogların toksik etkilerinin belirlenmesi önemlidir (Baytop, 1984).

Tıbbi bitkilerin sahip olduğu bileşenler yaprak, çiçek, tohum, kök ve kabuk gibi bitkinin drog olarak kullanılan kısımlarında yer almaktadır (Baytop, 1984). Bu bileşenler bitkinin tamamında veya herhangi bir parçasında yer alabilmektedir. Bazı droglar bitkide doğal veya ikincil olarak

gelişen maddeler olmakla birlikte özel işlemlerle muamele sonrasında elde edilen droglar da mevcuttur (Baytop, 1983).

Bilimsel olarak latince yazılan drog isimleri genellikle iki kelime ile ifade edilmektedir. Örneğin; Defne yaprağı “Folium Lauri” ve defne meyvesi “Fructus Lauri” şeklinde ifade edilmektedir. Buradaki ön isim drogun bitkinin yaprak, çiçek, kök, tohum vb. kısımlarından hangisinden alındığını gösterirken, ikinci isim ise drogun hangi bitkiden alınmış olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır (Baytop, 1984).

İlaç, drog veya drog karışımlarından hazırlanan, hastaların kullanabileceği hale getirilmiş, hastalık belirtilerini ortadan kaldırmak veya hastalığı iyi etmek amacıyla kullanılan maddelere verilen isimdir (Baytop, 2001; Güldaş, 2009).

İlaçların büyük çoğunluğu bitkisel droglarla hazırlanmakta olup çok azı hayvansal ve mineral kökenlidir. Droglar ve bunlardan hazırlanan ilaçlar kimyasal yapılarına, etki yerlerine ve kullanım amaçlarına göre sınıflandırılmaktadır (Baytop, 2001).

Halk ilacı olarak kullanılan bitkiler 1940’lı yıllarda sentetik ilaç endüstrisinin gelişmesiyle itibarını yitirmiş, 1960’lı yıllarda bazı ilaçların zararlı etkilerinin anlaşılması ile 1980’li yıllarda yeniden kullanılmaya başlanmıştır (Saltan, 2014; Uzun ve diğerleri, 2014). Bu artışın nedenlerinden biri olarak eskiden “kocakarı ilaçları” olarak nitelendirilen bitkisel drogların teknolojinin gelişmesiyle beraber test edilebilme şansı bulması gösterilmektedir. Geliştirilen cihazlar, yeni yöntemler ve teknikler sayesinde geleneksel tıp sistemlerinde etkili olan bitkiler ve kullanımları varlığını koruyarak, sınıanan tedavi araçları olarak tedavideki yerlerini almışlardır (Saraç, 2005; Saltan, 2014; Şahin Yiğit, 2014; Nohutçu, Tunçtürk ve Tunçtürk, 2019).

Dünyada uygulanan geleneksel tedavi yöntemlerinden geleneksel Çin tıbbı, fitoterapi, aromaterapi, homeopati ve ayurveda gibi çeşitli uygulamalarda meydana gelen artışlar tıbbi bitkilere olan yönelimi de arttırmıştır (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011; Saraç, 2014)

Bitkilerin tedavide kullanımı ilk başlarda şaman, büyücü, otacı, hekim, herbalist ve aktar gibi çeşitli kişiler tarafından hayata geçirilmiştir. Nesilden nesile aktarılan inanışlar, deneyimler ve bilgiler yazılı ve sözlü gelenek sayesinde kültür mirası olarak günümüze kadar gelebilmeyi başarmıştır (Bulut, 2006; Şahin Yiğit, 2014). Dünya’da hala bitkilerle tedaviye başvuran insan

sayısının modern yöntemlere başvuran kişi sayısından daha fazla olduğu belirtilmektedir (Bulut, 2006). WHO verilerine göre dünya nüfusunun % 80'i kültürlerinde yer alan bitkileri tedavi amaçlı kullanmakta ve bunlara güven duymaktadır (Sütlüpinar, 1994; Bahtiyarca Bağdat, 2006; Tulukçu ve Sağdıç, 2011).

Bitkisel ürünlerin ilaç olarak kullanım şekilleri tıbbi çaylar, galenik preparatlar (ekstre, merhem, tentür, alkola, hidrola, eliksir) ve hazır ilaçlar (krem, losyon, gargara, kompres, yakı, bitki özü, lapa, toz, şampuan, parfüm, tütsü, banyo vd.) olarak çeşitlilik göstermektedir (Aytaç ve Yiğen, 2017).

Gelişmiş ülkelerde reçeteli ilaçların %25'inin etken maddeleri bitkisel kökenlidir (Bahtiyarca Bağdat, 2006; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011). Avrupa ülkeleri içerisinde Almanya, İtalya, Fransa, İspanya ve İsveç bitkisel ilaç kullanımı ve satışında ilk sırada yer almaktadır. Zengin bitki çeşitliliğine sahip olan ülkemizde bitkisel ilaç kullanımı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Saltan, 2014).

Bir bitkinin yasal olarak tedavide kullanılabilmesi için farmakopelerde kayıtlı olması gerekmektedir (Güldaş, 2009). Karşılığı 'ilaç hazırlama' olan farmakope (eski adıyla kanun anlamında kullanılan 'kodeks') kelimesi önceleri ilaçların eczanelerde ve fabrikalarda hazırlanma usullerine dair formüller ve yöntemler içerirken bugün ana ilaç maddelerinin karakter ve standardizasyonu ve kontrol usullerini veren bir şartname niteliğindedir (İzgü, 1974). İlaç hammaddelerinin özellikleri, hazırlanışı, etken madde miktar tayini, uygun kullanım miktarı, saklama yöntemleri ve benzeri konularda ayrıntılı olarak bilgi vermektedir (Şahin Yiğit, 2014). 1970'lerde WHO' nun yapmış olduğu çalışma sonucunda farmakopelerde kayıtlı olan ve ticareti yapılan bitkisel drog sayısının 1900 olduğu belirtilmiştir (Bayramoğlu, Toksoy ve Şen, 2009; Yapıcı ve diğerleri, 2009; Tulukçu ve Sağdıç, 2011).

Türkiye'de tıbbi olarak kullanılan bitki sayısının yaklaşık 500 civarında olduğu, bunlar içerisinde 200 kadar tıbbi ve aromatik bitkinin ihraç potansiyelinin olduğu belirtilmektedir (Mat, 1997; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011). Türkiye' nin tıbbi bitki ihracatı yapan 110 ülke içerisinde 18. sırada yer aldığı belirtilmektedir (Gölükcü, Tokgöz, Çelikyurt ve Tuğrul Ay, 2012).

2. 1. 1. 3. Endüstride Kullanılan Bitkiler

Çeşitli endüstri kollarında işlenerek hammadde ihtiyacını karşılayan bitkiler bu gruba girmektedir (Küçüker, 1994). Diğer kullanım alanlarında olduğu gibi endüstri bitkileri de lif, kauçuk, reçine ve esans veren bitkiler, boya bitkileri, sanayi yağ bitkileri, odun, selüloz ve şeker sanayiinde kullanılan bitkiler gibi keskin olmayan sınırlarla gruplandırılmaktadır (Özyurt, 1992).

Kozmetik sanayisinde kullanılan bitkisel ürünler sentetik olarak geliştirilen kozmetik ürünler gibi cilt bakımı (yaşlanma karşıtı tedavi, antioksidan tedavi, kuru cilt tedavisi, akne-leke-sivilce tedavisi, topikal anestezi ve antipruritik tedavi, antiselülit tedavi, cilt koruma) ve saç bakımı (saç uzamasını uyarıcı etki ve saç kaybını önleyici etki, kepek tedavisi, saç boyaları) için kullanımlarının yanında bitkilerden elde edilen uçucu yağlar yardımcı koruyucu ve koku verici olarak kullanılmaktadır (Kurban, 2018). Çay ağacı yağı, greyfurt tohumu ekstresi, kekik uçucu yağı, zeytin yağı, çöven otu ekstresi, jojoba yağı, ayva tohumu yağı, avokado, kuşburnu, kakao yağı, sarısabır, hünnap, huş ağacı, ısırgan, limon, portakal, kayısı, buğday, papatya, yeşil çay ve ceviz kozmetik endüstrisinde kullanılan bitkiler arasında yer almaktadır (Genç, 2010).

Türkiye de yetişen önemli boya bitkileri olarak kök boya, cehri, ceviz, çivit otu ve havacıva otu örnek verilebilmektedir (Küçüker, 1994; Özyurt, 1992). İndigo ağacı ve kına ağacı boya sanayiinde faydalanılan tropik bölgelerde yetişen önemli boya bitkilerindendir (Özyurt, 1992).

Şeker sanayiinde şeker pancarı ve şeker kamışı başlıca kullanılan bitkilerdendir. Birçok endüstrinin kullandığı odun da önemli yararlı bitkiler arasında yer almaktadır (Gültaş, 2009; Ketenoglu, ve diğerleri, 2011).

Ülkemizde odun ve selüloz sanayiinde önemli yere sahip olan bitkiler içerisinde ceviz, zeytin, ıhlamur, ardıç, andız, sabun ardıcı ve kavak, tropiklerde yetişen mahun ve abanoz ağacı bitkileri kullanılmaktadır. Bunların dışında kağıt sanayiinde kullanılan bitkiler içerisinde iğne yapraklılardan çam ve göknar, geniş yapraklılardan kavak, kayın ve çınar ağaçları yer almaktadır (Özyurt, 1992).

Zeytin, kolza, pamuk, yağ palmyesi gibi bitkilerden elde edilen birinci kalite yağlar besin yağları olarak tüketilirken ikinci ve üçüncü kalite yağlar sanayide kullanılmaktadır. Yalnızca sanayiye uygun olan bitkilerin en önemlileri keten, hint yağı bitkisi ve kandil cevizidir (Özyurt, 1992).

Kauçuk veren bitkilerden en önemlisi kauçuk bitkisi. Zambak veren bitkiler ise zambak akasyası ve geven (kitre) dir. Reçine veren bitkiler içerisinde çam, göknar, ladin, sakız ağacı, günlük ağacı, mirra ağacı ve şerbetçi otu önemli bir yere sahip olan bitkilerdir (Özyurt, 1992; Ketenoğlu, ve diğerleri, 2011).

2. 1 .1 .4 . Süs Olarak Kullanılan Bitkiler

İnsanın gündelik hayatını renklendirmek, içinde bulunduğu ortamı güzelleştirmek ve sevgiyi ifade etmek gibi çeşitli amaçlar için kullandığı bitkiler süs bitkisi olarak nitelendirilebilmektedir (Ertuğ, 2004a; Karaöz Arıhan, 2003).

Süs bitkileri, park ve bahçelerde süs ve gölge bitkisi olarak yetiştirilen ağaç ve ağaççıklar, bahçe ve balkonlarda yetiştirilen süs bitkileri, sera ve salon süs bitkileri olarak genel gruplar altında toplanmaktadır (Özyurt, 1992). Akasya, atkestenesi, leylak, gül, menekşe, nergis, şakayık ve zambak gibi birçok bitki park ve bahçelerde peyzaj amaçlı kullanılırken, yol kenarlarını süslemek amacıyla da kullanılmaktadır (Genç, 2010).

Soluduğumuz havayı bile borçlu olduğumuz bitkiler kokuları ve görüntüleriyle bizleri etkilemekte, çevremizi yaşanabilir ve güzel bir hale getirmek arzusuyla süs ve dekoratif olarak kullanılmaktadır (Ertuğ, 2004a). Ayrıca süsleme sanatında kullanılarak estetik güzellik arayışına katkı sağlamaktadır (Şahin Yiğit, 2014). Günümüzde olduğu gibi eski insanların da gördükleri ve kullandıkları bitkileri sütun, çanak, çömlek ve papirüs gibi çeşitli malzeme üzerine resmettikleri görülmektedir (Yıldırım, 2004).

Birçok sanat dalında olduğu gibi edebiyatta da duygular ifade edilirken ve benzetmeler yapılırken süsleme sanatından yararlanıldığı, bunun için bitkilerin kullanıldığı görülmektedir. Buna örnek olarak Akça'nın 2017'deki çalışmasında yer verdiği şair Muhammed Hüseyin Şehriyar'ın şiirlerinde ağaç (servi, ardıç, şimşir vd.), gül, sümbül, lale ve nilüfer bitkilerinin çeşitli betimlemelerde kullandığı bilgisi verilebilmektedir. Sümbülün sevgilinin saçları, lalenin sevgilinin yanağı ve aşkın gözyaşlarına benzetildiği, gülün sıklıkla kullanıldığı ve sevgilinin yüzü, kokusu ve rengiyle baharın temsilcisi olarak nitelendirildiği gibi çeşitli anlamlar yüklenerek şiirlerde malzeme olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Yine Bozaslan ve Çağlar'ın (2017) yapmış olduğu çalışmada Türk kültürü ve edebiyatında yeri olan üzerlik bitkisinin divan şiirinde tütsü ve nazarlık bağlamında kullanımı hakkında bir araştırma yapıldığı görülmektedir.

2. 1. 1. 5. İnanç Etkisiyle Kullanılan Bitkiler

Halkın bitkilerden yararlanma amaçları arasında maddi ve manevi olarak nitelendirebileceğimiz iki tür kullanımın yaygın olduğu söylenebilmektedir. Besin ve tedavi amacıyla kullanılan birçok bitkisel drogun farmakolojik etkileri modern tıp araştırılmalarıyla kabul edilmiştir. Farmakolojik etkisi olmayan bazı bitkilerin ise manevi telkinler ve inançların etkisiyle tedavi aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir (Demirhan Erdemir, 1982).

Altay ve Karahan'ın (2012) yapmış olduğu çalışmada iğdenin yapraklı dallarından yapılan bilekliklerin nazara karşı korunma amacıyla kullanıldığı, aynı zamanda aksesuar niteliği taşıdığı bilgisine rastlanılmış olup, inançsal bir kullanım olduğu belirtilmiştir.

Bitkilerin manevi olarak iyileştirme gücü hakkında yeteri kadar bilgi olmasa da insanlar üzerinde psikolojik bir etkisi olduğu düşünülmektedir (Bulut, 2006). Etnobotanik çalışmalar sonucu elde edilen bulgularda bazı bitkilerin uğur getirdiğine, nazardan-büyüden koruduğuna ve bazılarının bereket getirdiğine yönelik inançların olduğu belirtilmektedir. Ertuğ (2004a) bu durumu gündelik yaşamımızda maddi ihtiyaçlarımızı karşılamamanın dışında içinde bulunduğumuz kültüre, dine veya dünya görüşüne göre manevi anlamlar ve ruhani değerler yüklediğimiz şekilde ifade etmektedir.

2. 1. 2. Yararlı Bitkilerin Elde Edilme Yöntemleri

İnsanlar bitkileri doğrudan doğadan toplayarak veya tarımını yaparak elde etmenin yanında aracı kişi veya kuruluşlar vasıtasıyla da elde etmektedir. Bitkisel ürünlere ulaşım kırsalda yaygın olarak doğadan toplama yoluyla sağlanırken şehirlerde daha çok aktarlardan, internet satış platformlarından, bitkisel ürün satış noktalarından veya eczanelerden sağlanmaktadır (Ersöz, 2011).

Ülkemizde bitkisel ürün talebi genellikle aktarlar tarafından karşılanmaktadır. Paketli bitki preparatları, çaylar veya tablet ve kapsül gibi farmasötik formlarda sunulan ürünler halk tarafından satın alınmaya uygun hale getirilmektedir (Ersöz, 2011). Çok az bir bölümü eczanelerde satılan bitkisel ürünlerin internet üzerinden satışları da günümüzde yaygınlaşmıştır. Bu durumun etkili olmasında televizyon ve radyo programlarının yanı sıra, reklam ve pazarlama teknikleri önemli rol oynamaktadır (Bayramoğlu ve Toksoy, 2008; Ersöz, 2011; Açıkgöz ve diğerleri, 2012; Ataman, 2014).

Şehirlerde talebin fazla olması kırsalda doğadan toplamaların artmasına neden olmakta, artan talebin karşılanması hususunda bitkilerin tarımının yapılması önem kazanmaktadır (Kan, 2011). Toplayıcıya, üreticiye, satıcıya ve tüketiciye en ucuz materyali sunan doğa insanlar tarafından her zaman tercih edilen bir kaynak olmuştur (Gölükcü ve diğerleri, 2012). Ülkemizde bitkileri çeşitli amaçlar için doğadan toplama yaygın bir yöntemdir. Genellikle doğada yetişen bitki materyalinin maliyeti, tarımı yapılandan daha düşük olduğundan bu yöntem tercih edilmektedir (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011). Bitki varlığına zarar vermeden ve çoğalmasını engellemeden, uygun zamanda ve uygun yöntemlerle yapılan toplama işlemleri doğadan sürdürülebilir toplamaların temellerini oluşturmaktadır (Arslan ve diğerleri, 2015a).

Mevcut olan kaynaklarımızdan en iyi şekilde faydalanabilmek için yeni yöntemlerin denenmesi ve doğru uygulamaların tercih edilmesi gerekmektedir. Tarımının yapılması ve çeşitli kültür yöntemleri geliştirilmesi gibi uygulamalar, türlerin varlığının ve ekonomik girdinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir etkiye sahiptir (Yıldırım, 2004; Yücel, 2011).

Bugün tarımı yapılan başlıca bitki türleri kırmızıbiber, kekik, kimyon, çörekotu, çemen, anason, haşhaş, lavanta, gül, nane, rezene ve kişniştir (Yıldız ve Çamlıca, 2018). İç ve dış pazar için organik olarak üretilen bitkiler içerisinde, tüketimi fazla olan adaçayı, anason, kekik, keçiboynuzu, biberiye ve rezene gibi tıbbi ve aromatik bitkiler yer almaktadır (Bayram ve diğerleri, 2010).

Ülkemizde kimyon, haşhaş ve safran çok eskiden beri kültürü yapılan bitkilerdendir. Zaman içerisinde bunlara anason, kişniş, rezene, çörekotu, nane, fesleğen, kırmızıbiber, çemen, çay, gül (yağlık), şerbetçi otu ve kudret narı eklenmiştir. Yakın zamanda ekinezya, biberiye, kebere, kekik, lavanta ve papatya gibi türler kültüre alınmış, bununla beraber sarı kantaron ve çöven yanında soğanlı bitkilerden kardelen, salep, zambak, lale, yılanıyastığı ve göl soğanı gibi bitkiler de yeni kültüre alınan bitkiler arasında yer almaktadır (Arslan ve diğerleri, 2015a).

2. 1. 3. Yararlı Bitkileri Kullanılabilir Hale Getirme Yöntemleri

Kullanılmak üzere toplanan bitkisel materyal çok nadir olarak taze haliyle kullanılmaktadır. Bitkisel materyal kısa zamanda bozulacağından toplama işleminden sonra mümkün olan en kısa sürede kurutularak uygun ortamlarda saklanmaktadır (Baytop, 1984).

Bitkisel materyalden en iyi şekilde faydalanabilmek için seçilen bitkinin toplanması, toplama zamanı, kurutma yöntemleri ve saklama koşulları büyük önem taşımaktadır. Bu uygulamalar elde edilen materyalin kalitesini belirleyecek başlıca unsurlardır (Şahin Yiğit, 2014).

2. 1. 3. 1. Toplama

Tarihte ilk bitki toplama işlemi M.Ö. 1.495'te Mısır Kraliçesi Hatshepsut tarafından yaptırılmıştır. Somali'ye bir grup göndererek bölgede yetişen ve tutsu olarak kullanılan ağaçlardan Mısır'a getirtmiştir. Ayrıca Kraliçe'nin yeğeni Thotmosis III Suriye'ye düzenlenen askeri seferlerden dönüşünde bölgeye ait birçok bitkiyi Mısır'a getirmiş, daha sonra bunları kendi bahçelerine dikmiştir. Bu durumdan tarihteki ilk bilimsel botaniksel çalışma olarak bahsedilmektedir (Özyurt, 1992).

Doğadan bitki toplama genellikle elle veya küçük araç-gereçlerle yapılmaktadır. Toplanacak bitkinin yabani oluşu veya kültüre alınmış olması toplama sürecinde etkili olan unsurlardan biridir. Genellikle el ile toplanan yabani bitkilerin makinalarla toplanması zorluk meydana getirebilmektedir. Makinalarla toplama işlemi daha çok kültüre alınmış bitkiler için uygun bir yöntemdir (Baytop, 1984). Elle toplamada, toplayıcının fiziki yeterliliği ve hava koşulları gibi şartların yanında uygun presleme, etiketleme ve kurutma gibi işlemler de toplanacak bitki miktarını belirlemede önemli olan durumlardır (Yaltırık ve Efe, 1989).

Toplama işleminde öncelikli olarak toplanmak istenen bitki kısmı belirlenmelidir. Bunda elde edilmek istenen etken madde belirleyici rol oynamaktadır. Toplama zamanı bitkinin hangi kısmının toplanacağına göre değişiklik göstermektedir. Yapraklar; bitki çiçek açmaya başladığı zaman, çiçekler; tamamen açılmadan önce veya tomurcuk halinde iken, meyve ve tohumlar; olgunlaştıktan sonra, kabuklar; bitki yapraklarını döktükten sonra, toprak altı kısımları; bitkinin toprak üstü kısımları kuruduktan sonra toplanmalıdır (Baytop, 1984).

Çiçek, yaprak ve otların yağmursuz günlerde toplanmasına da özen gösterilmeli, üzerinde nem veya çiğ varken toplanmaması gerekmektedir. Bu gibi hava koşullarında toplanan ıslak ürün kurutma işleminde zorluk yaşanmasına sebep olmaktadır. Kabuklu materyalin yağışlı günlerden sonra toplanması gövde ve dallardan soyulma esnasında kolaylık sağlayacak bir durumdur. Yine aynı şekilde kök, yumru ve rizomların yağışlardan sonra yumuşayan topraktan alınması toplama işlemini kolaylaştırmaktadır (Baytop, 1984; Anonim, 2016a).

Bitkisel materyal kuruduktan sonra temizleme işlemi zorlaşacağından toplanan bitkinin kurutma işleminden önce temizlenmesi kolaylık sağlayacak bir uygulamadır (Baytop, 1984). Toplanan materyalin toz, kir, toprak, mikroorganizma, böcek veya diğer hayvan artıkları içermemesi bitkinin sahip olduğu etken madde içeriğinden en iyi şekilde yararlanabilmek için dikkat edilmesi gereken hususların başında gelmektedir (Şahin Yiğit, 2014).

Toplama işlemi sırasında kimi toplayıcılar bilgi eksikliğinden veya hileye başvurmalarından dolayı istenilen bitki yerine ona çok benzer olan bitkileri toplayarak halka yanlış bitkisel materyalin ulaşmasına sebep olmaktadır. Bu gibi durumlarda istenen bitkisel ürün ile elde edilen ürün arasında etken madde özelliği ve miktarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu da beslenme veya tedavi maksadı ile kullanılacak bitkinin etki mekânizmasında olumsuzluklara sebep olabilmektedir (Anonim, 2016a).

Doğadan toplamada bilgisi olan kişilerin rol alması önemlidir. Toplayıcı tarafından toplanacak bitkinin ve bitki kısımlarının bilinmesi gerekmektedir. Bunun dışında verimli drog elde edebilmek için doğru zamanda ve doğru koşullar atında toplanması gerekmektedir. Sonraki yıllar için tohumluk bırakılması gerekli hususlardandır (Samet, 2014)

Doğadan toplama yöntemi ekonomik görünse de sadece tüketime dayalı olduğundan zaman içerisinde sorunlar meydana getirmektedir (Bayram ve diğerleri, 2010). Gelişen sanayi sektörlerinin ihtiyacını karşılamak için yapılan doğadan toplamalar sürekli ve bilinçsizce yapıldığında doğal vejetasyonun bozulmasına, endemik ve nadir türlerin yok olmasına ve erozyonlara neden olmaktadır (Bayram ve diğerleri, 2010; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011; Tulukçu ve Sağdıç, 2011; Yücel, 2011). Özellikle rizom, yumru, kök ve çiçek kısımları kullanılan bitkilerde büyük sorunlar meydana gelmektedir. Tohum evresinden önce toplanan veya tamamen sökülerek alınan bitkiler nesillerini devam ettiremez duruma gelmektedir (Şahin Yiğit, 2014).

Günümüzde bu gibi nedenlerle dünya üzerindeki 15.000 tıbbi bitki türü neslinin çeşitli derecelerde tehlike altında olduğu Uluslararası Dünya Koruma Birliği (IUCN) verileriyle ortaya konmaktadır. Yoğun talep nedeniyle doğadan toplamaların artması sonucu dünyada avcı otu, mabet ağacı (ginkgo), ginseng ve şeytan pençesi gibi türler ve ülkemizde yumrularından faydalanılan orkide, çöven ve centiyane gibi türlerin neslinin devamlılığı tehlikeye girmektedir (Arslan ve diğerleri, 2015a).

2. 1. 3. 2. *Kurutma*

Bitkisel ürünün bozulmasını önlemek ve her an kullanılabilir olmasını sağlamak için toplanan taze materyal kurutma işlemine tabi tutulmaktadır. Taze materyal kısa sürede bozulacağından bir an önce kurutulmaları gerekli bir uygulamadır (Baytop, 1984).

Kurutma işlemi ile ürün kalitesinde herhangi bir bozulma olmadan ürün nemi en kısa sürede ve en az enerji harcanarak son nem değerine (%10- 15) düşürülmektedir. Kurutma işlemi doğru bir şekilde gerçekleştirilemezse fermentler bitkinin sahip olduğu değerli aktif maddelerin değişikliğe uğramasına veya bu maddelerin parçalanmasına sebep olmaktadır (Ersöz, 2011; Anonim, 2016a). Kurutulan materyalin sahip olduğu etken madde genellikle bir yıl korunabilmekte, bu sürenin sonunda etken maddenin etkinliğinde azalmalar meydana gelmektedir (Baytop, 1984).

Kurutulacak materyalin cinsi ve sahip olduğu etken madde, kurutmada kullanılacak yöntemi belirlemektedir. Kurutma şekli belirlenirken materyalin cinsi, miktarı ve gerek duyulan zaman göz önünde bulundurulmaktadır (Baytop, 1984).

Kurutma şekilleri

Güneşte kurutma: Bitkisel materyalin doğrudan güneşin altında kurutulması yöntemidir. Ekonomik bir yöntem olmasının yanında yağış gibi iklimsel durumlar ve bitkisel materyalin türüne göre olumsuz durumlar ortaya çıkabilmektedir. Çöven kökü, meyan kökü, mazi, centiyane kökü, salep ve palamut gibi bitkiler bu yöntemle kurutulan bitkilere örnektir.

Gölgede kurutma: Bitkisel materyalin çeşitli malzemelerle üzerinin kapatılıp yanlarının açık bırakılması şeklinde uygulanan bir yöntemdir. Çardak ve sundurma benzeri yapılar materyalin doğrudan güneşten korunduğu, gölgede kurutma yönteminin uygulandığı alanlara örnek olarak gösterilebilmektedir. Yaprak ve çiçek gibi suyunu çabuk kaybeden materyaller bu yöntem için uygundur.

Camekân içinde kurutma: Bitkisel materyalin bir camekân içerisinde kurutulması yöntemidir. Bitkilerin korunduğu camekân seralar bu iş için uygun alanlardır.

Sıcak hava ile kurutma: Kurutma dolabı, kurutma odası veya kurutma tünelleri kullanılarak yapılan kurutma yöntemidir. Kurutulacak malzemenin cinsine ve miktarına göre tercih edilen bu yöntem, masraflı olmakla birlikte iyi bir ürün eldesi sağlamaktadır (Baytop, 1984).

2. 1. 3. 3. Taşıma ve Saklama

Kurutma işlemi sırasında bitki asıl ağırlığından büyük miktarda suyu kaybettiğinden bu işlem taşımayı kolaylaştırmaktadır. Uygun yöntemlerle yapılmayan taşıma ve saklama işlemleri bitkide renk ve koku kayıplarına neden olacağından koruma önlemleri alınarak bitkisel materyalin mikroorganizma aktivitesi sonucu bozulması ve değer kaybetmesi önlenmelidir. Özellikle uçucu yağı kullanılan bitki kısımları (tohum, yaprak, kök veya tüm bitki) çabuk bozulmaya meyilli ürünlerdir (Ersöz, 2011; Anonim, 2016a).

Depolama sürecinde nem, sıcaklık ve ışık başlıca dikkat edilmesi gereken hususlardır. Depolama sırasında bu etmenler göz önünde bulundurularak kuru, havalanabilir ve sıcaklığı kısmen de olsa kontrol edilebilir alanların tercih edilmesi gerekmektedir (Anonim, 2016a).

Kurutulmuş materyal kese kâğıdı, mukavva kutu, bez torba, cam kavanoz veya paslanmaz teneke kutularda saklanabilme özelliğine sahiptir (Baytop, 1984; Anonim, 2016a).

Saklanabilmesi ve depolanabilmesi için ürünün paketleme işleminin doğru yapılması gerekli uygulamalardan biridir. Ürün için uygun olan paketleme materyali belirlenmeli, saklama bu işlem sağlandıktan sonra gerçekleştirilmelidir (Gölükcü ve diğerleri, 2012).

2. 1. 3. 4. Paketleme ve Etiket

Çeşitli amaçlarla kullanılacak bitkisel ürünün kullanıma kadar korunması dikkat edilmesi gereken unsurlardandır. Ürünlerin korunması depolama ve satışa sunum sürecinde yapılacak olan çeşitli ambalajlama işlemleriyle sağlanmaktadır. Kâğıt, cam, metal ve plastik malzemelerle yapılan paketleme işlemi ürünün bileşimine göre değişiklik göstermektedir. Doğru seçilen paketleme malzemesi ürünün gıda değerini korumakta, sahip olduğu bileşenlerin uzun süre kalmasına imkân sağlamaktadır (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011).

Depolanacak ürünün paketlenmesi kalite açısından standardizasyon sağlayacak yöntemlerden biridir. Toplanan ve kurutulan ürün laboratuvar çalışmaları ile analiz edilerek ürünün kalitesi ortaya konmakta, sonuçlara etiketlerde yer verilmektedir. Elde edilen ve tüketiciye ulaştırılacak son ürünün paketleme ve etiketleme işlemleri sonrası yapılan denetim ve kontroller halk sağlığı

açısından ve piyasadaki rekabetin eşit koşullarda yürütülmesi için önemli uygulamalardır (Gölükcü ve diğerleri, 2012).

Ayıklama, temizleme, gruplandırma ve paketleme (toptan ve perakende) işlemleri sınırlı sayıda çay ve baharat üretiminde uygulanmaktadır (Bayraktar, Öztürk ve Arslan, 2017). Gelişen dünya pazarında yer edinebilmek adına ürünlerin paketleme işlemi için uygun yöntemlerin geliştirilmesi ve gerekli olduğu takdirde makinelerden yararlanılmasının ülke ekonomisine katkı sağlayacağı belirtilmektedir (Metin, Güngör ve Çolak, 2012).

2. 1. 4. Yararlı Bitkilerin Kullanılan Kısımları

Genellikle bitkiler çeşitli organlarında barındırdıkları madde içeriği nedeniyle ihtiyaca ve isteğe bağlı olarak kullanılmaktadır. Bitkinin her organında sahip olduğu madde içeriği ve madde miktarı aynı oranlarda olmadığından kullanımlar istenilen etkiye veya ihtiyaca göre belirlenmektedir. Bitkinin tamamının kullanıldığı alanlar sınırlı olmakta, daha çok bitkinin belli kısımları kullanılmaktadır (Tanker ve diğerleri, 2007). Yaygın olarak kullanılan bitki kısımları aşağıda yer almaktadır.

Kök: Toprakaltı organıdır. Bitkiyi toprağa bağlayarak topraktan su ve suda çözünmüş tuzların alımını sağlamaktadır (Baytop, 1983). Kökü kullanılan bitkilere örnek olarak ravent (*Rheum palmatum*), karahindiba (*Taraxacum campylodes*), ısırgan (*Urtica sp.*), kediotu (*Valeriana officinalis*), zencefil (*Zingiber officinale*) verilebilmektedir (Anonim, 2019).

Gövde: Bitkinin yapraklarını ve çiçeklerini taşıyan organdır. Toprak yüzeyinden yükselir ve hava içinde gelişim gösterir (Baytop, 1983). Beslenme, tedavi ve kozmetik amaçlarla gövdeleri kullanılan yararlı bitkilerin genellikle otsu bitkilerden veya odunsu bitkilerin gövde parçaları ve gövdeden elde edilen reçineler olduğu görülmektedir. Barut ağacı (*Frangula alnus*), atkestanesi (*Aesculus hippocastanum*) ve söğüt (*Salix sp.*) gövde kabukları kullanılan bitkilere örnek olarak verilebilmektedir. Gövdeden elde edilen reçinenin kullanıldığı bitkilere örnek olarak mürsafı (*Cammiphora sp.*) ve sığla (*Liquidambar orientalis*) gösterilebilmektedir (Anonim, 2019).

Toprak altında gelişen ve kökeni gövde olan bazı organlar;

Rizom: Rhizoma veya köksap olarak da bilinen organlardır. Toprak içinde gelişen ve fazla miktarda yedek besin maddesi depo eden toprakaltı gövdeleridir (Baytop, 1983). Dik veya yatay

olarak gelişim gösterirler. Eğir (*Acarus calamus*), ayırkotu (*Agropyron repens*), galanya (*Alinia galanga*), havlıcan (*Alpinia officinarum*), zulumba (*Curcuma zedoaria*) ve iris (*Iris sp.*) rizomları kullanılan bitkilere örnek olarak verilebilmektedir (Anonim, 2019).

Yumru: Tuber olarak da bilinir. Yedek madde depo eden kısa, şişkin, etli bir toprakaltı gövdesidir (Baytop, 1983). Yer elması (*Helianthus tuberosus*) yumrusu kullanılan bitkilerdendir (Anonim, 2019).

Gövde yumrusu: Kormus olarak da bilinen toprakaltı gövdesidir. Zarımsı yapraklarla çevrilmiş olan etli, dik bir yapıya sahiptir (Baytop, 1983). Çiğdem türleri (*Crocus sp.*) örnek verilebilecek bitkilerdendir.

Soğan: Bulbus yeya bulb olarak da bilinen dik ve alçak toprakaltı gövdesidir. Yaprakları etli ve çok sık dizilişlidir. (Baytop, 1983). Soğan (*Allium cepa*) ve sarımsak (*Allium sativum*) soğanı kullanılan bitkilerdendir (Anonim, 2019).

Yaprak: Gövde veya dal üzerine bağlı olarak bulunan organlardır. Genel olarak yeşil renge sahip, geniş ve yassıdırlar. Bitki türleri için karakteristik olması sebebiyle bitki teşhislerinde önemli rol oynamaktadır (Baytop, 1983). Tarhun (*Artemisia dracunculus*), çay (*Camellia sinensis*), ayva (*Cydonia oblonga*) ve enginar (*Cynara scolymus*) yaprak kısımları kullanılan bitkilere örnek olarak verilebilmektedir (Anonim, 2019).

Çiçek: Eşeyssel üreme organıdır. Kapalı tohumlularda yani angiospermelerde bulunan bir organdır. Tam veya tam olmayan çiçek olarak ayrılmaktadır. Bu ayrım organının sahip olduğu parçalara göre yapılmaktadır (Baytop, 1983). İhlamur (*Tilia sp.*), lavanta (*Lavandula angustifolia*), papatya (*Matricaria chamomilla*), ebegümeci (*Malva sp.*), hatmi (*Althea officinalis*) ve iğde (*Elaeagnus angustifolia*) çiçekleri kullanılan bazı bitkilerdir. Çiçek kısımlarından stigması kullanılan safran (*Crocus sativus*) önemli bir bitki türüdür (Anonim, 2019).

Çiçek durumu: Bir bitkide bir araya gelen çiçeklerin meydana getirdiği yapıya verilen isimdir (Baytop, 1983). Şerbetçi otu (*Humulus lupulus*), karabaş otu (*Lavandula stoechas*) ve dağçayı (*Sideritis sp.*) çiçek durumları kullanılan bitkilere örnektir (Anonim, 2019).

Meyve: Ovaryumlarda meydana gelen döllenme sonucu oluşan ve tohumları taşıyan organdır (Baytop, 1983). Sinameki (*Cassia angustifolia*), keçiboynuzu (*Ceratonia siliqua*), kişniş (*Coriandrum sativum*), kavun (*Cucumis melo*), incir (*Ficus carica*) meyveleri kullanılan bitkilerden bazılarıdır. Meyve kabuğu kullanılan bitkilere örnek olarak ceviz (*Juglans regia*) nar (*Punica granatum*) ve limon (*Citrus limon*) verilebilmektedir. Meyve sapı kullanılan bitkilere örnek olarak kiraz (*Prunus avium*) ve ananas (*Ananas comosus*) gösterilmektedir (Anonim, 2019).

Tohum: Döllenmiş ovüllerin olgunlaşması sonucu meydana gelen organa verilen isimdir (Baytop, 1983). Tohumları kullanılan bitkilere örnek olarak ayçiçeği (*Helianthus annuus*), tere (*Lepidium sativum*), keten (*Linum usitatissimum*), üzerlik (*Peganum harmala*) ve karnıyarık otu (*Plantago indica*) verilebilmektedir (Anonim, 2019).

Herba: Ot olarak adlandırılan, ikincil kalınlaşmanın olmadığı toprak üstü kısımlarıdır (Karataş, 2017). Genellikle halk arasında gövde, sap, yaprak veya çiçek gibi organların bir arada bulunduğu bitki bütünü anlatmak için kullanılmaktadır. Sinirli ot (*Plantago lanceolata*), zahter (*Satureja hortensis*), kısamahmut (*Teucrium chamaedrys*) ve civanperçemi (*Achillea millefolium*) toprak üstü kısmı kullanılan bazı bitkilerdendir (Anonim, 2019).

2. 1. 5. Yararlı Bitkilerden Elde Edilen Drogların Kullanım Şekilleri

Bitkisel materyalin kullanılabilmesi için uygun hale getirilmesi gerekmekte ve bu nedenle farklı formlara sokulmaktadır. Bitkisel drogların halk arasında bazı alım şekilleri aşağıda verildiği gibidir.

2. 1. 5. 1. İnfüzyon (Demleme)

Küçültülmüş bitki parçaları üzerine kaynar su dökülerek hazırlanan karışım kapalı kapta tutularak sık sık karıştırılır. Çok hafif ateş üzerinde birkaç dakika tutulduktan sonra ocaktan uzaklaştırılır. Soğuduktan sonra ince bir süzgeçle süzülerek tüketilir. Drogların ilaç olarak kullanılmasında en sık uygulanan yöntemdir. Her kullanım için taze olarak hazırlanmalıdır (Baytop, 1984). Özellikle uçucu yağ içeren droglarda ve yaprak, çiçek, herba (toprak üstü kısım) gibi kısımları kullanılan bitkilerde kullanılan bir yöntemdir (Aytaç ve Yiğen, 2017; Karataş, 2017).

2. 1. 5. 2. Dekoksiyon (Kaynatma)

Küçültülmüş bitki kısımları üzerine soğuk su konularak, hafif ateş üzerinde yarım saat kadar bir süre ısıtılır ve sık sık karıştırılır. Sıcakken ince bir süzgeçle süzülerek tüketilir. İnfüzyonlar gibi her kullanımda taze olarak hazırlanmalıdır (Baytop, 1984). Özellikle sekonder metabolit içeren droglarda ve kabuk, odun, kök gibi sert kısımları kullanılan bitkilerde bu yöntem kullanılmaktadır (Aytaç ve Yiğen, 2017; Karataş, 2017).

2. 1. 5. 3. Maserasyon (Islatma)

Bitki kısımlarının üzerine soğuk su ilave edilerek oda sıcaklığında ara ara çalkalanır. Birkaç saatten birkaç güne kadar değişen bekleme süresinden sonra bir süzgeçle süzülür. Elde edilen maserat (süzüntü) hem soğuk hem de ısıtılarak içilebilir. Özellikle ısı uygulamasıyla bozulan madde veya müsilaj içeren bitki kısımları için uygun bir yöntemdir (Şahin Yiğit, 2014; Aytaç ve Yiğen, 2017; Karataş, 2017).

2. 1. 5. 4. Toz

Bitki parçalarının bir değirmende çekilmesi veya madeni bir havanda dövülmesi sonucu elde edilir. Parça büyüklüğü bitkiye ve kullanım amacına göre değişiklik göstermektedir. Toz halindeki bitkisel materyalin kullanımında tozun suya katılarak karıştırılmasının ardından hemen içilmesi en kolay yöntemdir (Gültaş, 2009).

2. 1. 5. 5. Hap

Toz halindeki drogun yardımcı bir madde ile karıştırılarak hamur haline getirilmesi sonucu elde edilir. Burada yardımcı madde olarak bal, şeker şurubu, meyan balı, arpa zımkı, leblebi unu ve nişasta gibi sıvı maddeleri kullanılmaktadır. Elde edilen hamur ağırlığı 1,0- 2,5 gram aralığında olan küçük ve eşit parçalar haline getirilir. Bu boyutlardaki hapların vücuda alımı kolaylaşmış olur. Hazırlanan hapların birbirine yapışmaması için de meyan kökü tozu veya talk tozu kullanılır ve hamur bu maddelerle yuvarlanır (Baytop, 1984; Gültaş, 2009).

2. 1. 5. 6. Merhem

Pomat olarak da bilinen bir ilaç şeklidir. İlk olarak kullanılacak olan madde veya maddeler havanda dövülerek toz haline getirilmektedir. Toz halindeki madde üzerine az miktarda sıvı yağ eklenmekte ve ardından sıvı maddesi bunların üzerine ilave edilerek havan içerisinde iyice karıştırılmaktadır. Burada sıvı yağ olarak zeytinyağı ve badem yağı gibi yağlar kullanılırken, sıvı maddesi olarak genellikle lanolin ve vazelin karışımı kullanılmaktadır.

Uygulama şekli haricen kullanımlardır. Hazırlanan ilacın serin yerde ve kapalı kapta saklanması gerekmektedir (Baytop, 1984).

2. 1. 5. 7. Tentür

Bitkisel materyalin su, eter ve alkol gibi çözücülerle tüketilmesi sonucu elde edilmektedir. Kurutulmuş bitki parçasının toz haline getirilmesi ile elde edilen bir miktar drog belirli oranda alkol ile karıştırılarak kapalı bir şişeye konur (Baytop, 1984; Aytaç ve Yiğen, 2017). Sık sık karıştırılması gereken alkollü karışım normal sıcaklıkta ve karanlık bir yerde tutulur. Tentürler bekleme süresinin sonunda süzülerek elde edilen sıvı preparatlardır (Baytop, 1984).

2. 1. 5. 8. Özüt (Ekstre)

Kuru veya taze bitkisel materyalin su, eter ve alkol gibi çözücülerle tüketilmesi sonucu oluşan solüsyonunlardır. Solüsyonun yoğunluğu artırılarak bal kıvamına getirilebilir ve isteğe bağlı olarak suyu tamamen uçurularak toz haline getirilebilir (Güldaş, 2009).

2. 1. 5. 9. Lapa

Ekmek (ısıtılarak), patates (pişmiş ve ezilmiş) ve yağ kullanılarak hazırlanan içerisine gereken sıvı ekstre ilave edilmiş karışımlardır. Soğuk veya sıcak olarak hazırlanabilen lapalar bez içerisinde hasta bölge üzerine konulmaktadır (Aytaç ve Yiğen, 2017; Göktaş ve Gıdık, 2019).

2. 1. 5. 10. Bitki Suları ve Bitkisel Yağlar

Bitki suları, taze bitkilerin sıkılması ve daha sonra süzülmesi ile elde edilen sulardır (Aytaç ve Yiğen, 2017; Göktaş ve Gıdık, 2019).

Bitkisel yağ, bitki kısımlarının sıkılması veya susam, haşhaş ve zeytinyağı gibi çeşitli yağlarda bekletilerek çözdürülmesi sonucu elde edilen yağlardır (Baytop, 1984; Şahin Yiğit, 2014).

2. 1. 6. Yararlı Bitkilerin Ticari Olarak Değerlendirilmesi

Yararlı bitkiler uluslararası piyasada pek çok sektör için önemli ham madde sağlayan bitkilerdir (Metin ve diğerleri, 2012). Dünyada kullanılan bitki sayısı WHO'ya göre yaklaşık olarak 20.000 civarında olup, bu bitkilerden elde edilen drogların 4.000'nin yaygın kullanımları mevcuttur (Yücer ve Altıntaş, 2012).

Yaklaşık 10.000 bitki türü bulunan Türkiye florasında 1.000 kadar türün genel kullanımlarının olduğu, ortalama 400 tıbbi bitki türünden faydalandığı ve bunların ticaretinin yapıldığı belirtilmektedir (Kan, 2011).

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasında yer alan, Güneybatı Asya ile Güney Avrupa arasında doğal köprü görevi gören Türkiye (Arabacı, 2006; Şahin Yiğit, 2014), Kuzey Anadolu'da Avrupa-Sibirya, Batı ve Güney Anadolu'da Akdeniz, İç ve Güney Doğu Anadolu'da İran-Turan bitki coğrafyası bölgelerinde yer almaktadır. Hem bitki örtüsü hem de iklimi yönünden, dolayısıyla da floristik yapısı bakımından üç farklı bitki coğrafyası bölgesinin kesiştiği bir bölgededir (Erik ve Tarıkahya, 2004). Coğrafi konumunun bir sonucu olarak yüksek endemizm oranı ve floristik zenginliği nedeniyle bitki ve bitkisel ürün ticaretinde önemli bir yere sahip olan Türkiye gelişmiş ülkelerde artan bitkisel ürün (gıda, ilaç, kimyasallar, katkı maddeleri, kozmetik ve parfümeri sanayiinde kullanılan bileşikler) talebini karşılayabilecek bitkisel kaynaklara sahiptir (Bayram ve diğerleri, 2010).

Tıbbi ve aromatik özelliklere sahip bitkiler dünya ticaretinde önemli bir paya sahip olup ülke ekonomisine katkı sağlayan ve yöre halkına ek gelir getiren tarımsal ürünlerin başında gelmektedir (Öztürk, Temel, Tınmaz ve Kil, 2012). Türkiye'de doğadan toplanarak iç ve dış ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerin 347 tür olduğu ve bunların %30'unun dış ticaretinin yapıldığı belirtilmektedir (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011).

Dünyada özellikle tıbbi ve aromatik bitki ihracatında büyük paya sahip olan Türkiye aynı zamanda birçok bitkinin ithalatını da gerçekleştirmektedir (Bayram ve diğerleri, 2010). İthalatın $\frac{3}{4}$ 'ü tropik bitkilerden elde edilen ürünler için yapılmaktadır. Dünyada ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerin %50 gıda, %25 ilaç ve % 25 oranında kozmetik endüstrisinde kullanıldığı belirtilmektedir (Bahtiyarca Bağdat, 2006).

Dünyada ilaç sektöründe bitkisel hammadde ihracatı yapan ilk on ülke sırasıyla Çin, Hindistan, ABD, Almanya, Meksika, Mısır, Şili, Bulgaristan, Singapur ve Fas'tır. Bu sıralamayı 11. sırada Pakistan ve 12. sırada Türkiye takip etmektedir (Şahin ve diğerleri, 2008).

Dünyada tıbbi ve aromatik bitkilerin yıllık pazar payının 2000 yılında 50 milyar dolar olduğu belirtilirken bu payın 2016 yılında 180 milyar dolar olduğu (Temel ve diğerleri, 2018), Türkiye pazarındaki değer ise yaklaşık olarak 2,5 milyar TL olduğu belirtilmektedir (Keykubat, 2016). Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerin dış ticaretine bakıldığında 2015 yılında ihracatın

280 milyon dolar ve ithalatın 254 milyon dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir (Temel ve diğerleri, 2018). 2012-2016 yılları arasındaki dönemde ihracatın yapıldığı ilk beş tür haşhaş, defne, kekik, kimyon ve adaçayı, ithalatın yapıldığı ilk beş tür ise kimyon (siyah), sarımsak, karabiber, kekik ve zencefildir (Yaldız ve Çamlıca, 2018).

Türkiye'deki tıbbi ve aromatik bitki ihracatının büyük çoğunluğu işlenmemiş ürünlerden olduğu için ülke ekonomisine sağladığı katma değer gerektiği kadar yüksek değildir (Metin ve diğerleri, 2012). Bitkisel ürünün işlenmesi hammadde değerinin artmasına ve katma değer in ülkemizde kalmasına olanak sağlayacak uygulamalardır. ABD, Almanya, Hong Kong gibi hem ithalatta hem de ihracatta öne çıkan ülkeler hammadde olarak ithal ettikleri bitkileri işlenmiş ürün olarak satmakta ve ticari olarak önemli ölçüde kazanç sağlamaktadır (Gölükcü, ve diğerleri, 2012).

Ülkemizde tıbbi ve aromatik bitkilerin genellikle doğadan toplama yoluyla temin edilmesi nedeniyle ürünlerin elde edildikten sonra ticarete hazır hale getirilememesi ve bunun bir sonucu olarak standardizasyonun sağlanamaması bu pazarda Türkiye'nin söz hakkı olmasında bir engel teşkil etmektedir. Standardize edilmiş ürün talebi ülkemiz tarafından sağlanamadığından bitkisel drogların çoğu Avrupa'dan alınmaktadır (Öztürk ve diğerleri, 2012).

Doğadan bitki toplama konusunda birçok ülkede var olan kontrollü bitki toplama kriterlerinin bizim ülkemizde çok azının uygulandığı görülmektedir. Kontrolsüz bir şekilde yapılan bitki toplama ve pazara sunma bitki çeşitliliğine zarar verdiği gibi doğru verilerin elde edilmesini de zorlaştırmaktadır (Yücel, 2011).

Dünyada dış satım ve dış alımın en fazla yapıldığı tıbbi ve aromatik bitkiler salep, sarımsak, kahve, yeşil çay, kırmızıbiber, kapari, karabiber, mate, tarçın, vanilya, karanfil, anason, küçük Hindistan cevizi, kimyon, kişniş, zerdeçal, kekik, defne (yaprak), hardal (tohumu), susam (tohumu), zencefil, haşhaş (tohumu), meyan (kökü), ginseng, kakule, Hindistan cevizi, ardıç (meyvesi), rezene, safran, aspir (tohumu), hintyağı (tohumu), köri ve baharat karışımlarıdır. İlaç, parfüm ve insektisit olarak kullanılan bitki ve kısımları da dış satımda büyük paya sahip bitkilerdir. Üretim bakımından önemli paya sahip olan bitki türleri soğan- yumru, çay-kahve, çeşni, baharat, kök ve diğer bitki gruplarıdır (Bayram,ve diğerleri, 2010).

Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitki ihracatında önemli paya sahip olan bitkiler kekik, defne (yaprağı), kimyon, keçiboynuzu, anason, adaçayı, rezene, sumak, biberiye, meyan (kökü),

ihlamur, çemen, mahlep, kişniş, nane ve çörekotudur (Bayram ve diğerleri, 2010; Gölükcü ve diğerleri, 2012). Bu bitkilerin ihracatının yanında aynı zamanda ithalatının da yapıldığı bilinmektedir. Çöven, zerdeçal, tarçın, karanfil, zencefil, küçük Hindistan cevizi, kakule ve köri ihracatı olmayıp ithal edilen ürünler arasında yer alan önemli türlerdir (Gölükcü ve diğerleri, 2012).

2. 2. ÇALIŞMA ALANI: MISIR ÇARŞISI

İstanbul, birçok medeniyet, kültür ve dine ev sahipliği yapmış önemli bir şehirdir. Tarihin her döneminde uygarlıkların merkezi olması nedeniyle zengin kültürel mirasa ve etnik çeşitliliğe sahip kozmopolit bir yaşam alanıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

İstanbul'un Tarihi Yarımada bölgesi, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde idari merkez olarak kullanımının yanında tüm ihtiyaçların karşılanabileceği mekânları ve geniş ürün yelpazesıyla her dönemde ticaretin merkezi olma özelliğine sahip olmuştur. Yerli ve yabancı turistlerin tüketim ve eğlence alışkanlıklarını karşılayabilecek potansiyele sahip olan bölge geleneksel alışveriş merkezi yapısındaki Mısır Çarşısı gibi birçok mekânı barındırmaktadır (Turgut ve Özden, 2005; Gündoğdu, 2008).

Bizans döneminde de bugün Mısır Çarşısı'nın bulunduğu bölge civarında "Makron Envalos (ya da Embolos)" adında bir baharat çarşısı bulunduğu çeşitli kaynaklar aracılığıyla belirtilmektedir (Demirhan, 1975; Sökmen, 2012; Ünal, 2018).

Mısır Çarşısı yapı itibari ile üstü örtülü ve dükkânları saçaklı bir arasta örneği olup, külliye ve vakıflar için inşa edilen ticari yapılardan biridir. Eski İstanbul'da genel olarak benzer ürünlerin bir arada satıldığı çarşılar, satılan ürüne göre isimlendirilmiş, bu çarşılar kuyumcular çarşısı, baharatçılar çarşısı ve bakırcılar çarşısı gibi isimler verilmiştir (Heilbronn, 1959; Demirhan Erdemir, 1982; Pekin, 1992; Köse, Koltuk, Şahin ve Alikılıç, 2019). Mısır, Hindistan, Arabistan gibi Doğu'dan gelen baharat ve kokuların satıldığı çarşı Doğu'nun egzotik ve gizemli dünyasını sunan bir pazar olarak her dönemde insanlar üzerinde etki bırakmıştır (Ünal, 2018).

Yenicami'nin külliyesi olarak inşa edilen Mısır Çarşısı cami ile beraber inşa edilmiş, başlangıçta medrese olarak kullanılmıştır. Mollaların (öğrencilerin) ayaklanması sonucu çarşıya çevrilmiştir (Heilbronn, 1959; Baytop, 1984). 17. yy. 'da III. Mehmed'in annesi Safiye

Sultan tarafından 1597’de temeli atılan cami inşası tahttaki değişimler nedeniyle yarım kalmıştır. 1661’de IV. Mehmed’in annesi Hatice Turhan Sultan tarafından inşası yeniden başlatılan cami 1665’te ibadete açılmıştır (Baytop, 1984; Çobanoğlu, 2013).

Çarşı yapıldığı ilk dönemlerde Valide Çarşısı ve Yeni Çarşı olarak, 18. yy. ortalarından itibaren Mısır Çarşısı olarak anılmıştır (Çobanoğlu, 2013; Sökmen, 2012; Köse ve diğerleri, 2019). Bazı kaynaklar çarşının Kahire’den alınan vergilerle yapıldığı ve ismin buradan geldiği belirtilirken (Sökmen, 2012), satılan ürünler Mısır’dan geldiği için çarşının bu isimle anıldığını belirten kaynaklar da mevcuttur (Heilbronn, 1959; Demirhan, 1975; Köse ve diğerleri, 2019). Aktarlar Çarşısı olan yapının Mısır Çarşısı olarak anılmasının yanında, Baharat veya İlaç Pazarı olarak adlandırıldığı da bilinmektedir (Demirhan, 1975).

İstanbul’da 17. ve 18. yüzyılda yapılaşmanın artması sonucu yangınlarda artışlar meydana gelmiş, taş ve tuğla yapılar yerine ahşap yapıların tercih edilmesi nedeniyle hanlar ve çarşılar bu yangınlarda zarar görmüştür (Andreasyan, 1973). Mısır Çarşısı da 1691 ve 1940 yıllarında iki büyük yangın atlatmış, bunun sonucunda önemli ölçüde zarar görmüştür. Son halini 1940’daki yangından sonra gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarıyla alan çarşı ve dükkânları yapısal olarak değişikliğe uğramıştır (Demirhan Erdemir, 1982; Sökmen, 2012; Çobanoğlu, 2013).

Camiye gelir sağlamak amacı taşıyan çarşıda başlangıçta 100 dükkândan 49 tanesi aktarlara, geri kalanları ise pamukçu ve yorgancı esnafına tahsis edilmiştir (Baytop, 2001). Onarım çalışmaları sonrası asıl dokusunu kaybeden çarşı dükkânları her çeşit esnafa kiralanmıştır. Kuyumcu, bakkal, kuruyemişiçi, sepetçi, tuhafiyeci, mobilyacı, manifaturacı ve börekçi gibi farklı içeriğe sahip dükkânlar çarşı içerisinde yer almıştır (Baytop, 1984; Köse ve diğerleri, 2019).

İki çarşının birleştirilmesi suretiyle oluşmuş, bir çifte çarşı olarak tasarlanan Mısır Çarşısı onarım çalışmaları sonucu taş ve tuğla ile inşa edilmiştir (Sökmen, 2012). Uzun kol, kısa kol ve bu iki kolun birleştiği kısımdan oluşan çarşı bu haliyle L görünümü sergilemektedir. Uzun kolda karşılıklı 23, kısa kolda karşılıklı 18 dükkân yer almaktadır. İki kolun kesiştiği bölümde ise 6 dükkân yer almaktadır (Çobanoğlu, 2013). Çarşı içerisinde 88, dışında ise 18 dükkân yer aldığı, toplamda 106 dükkân olduğu belirtilmektedir. Her iki kolun uçlarında yer alan karşılıklı

kapıların dışında, uzun kolun ortalarında yer alan 2 karşılıklı kapıyla beraber toplamda 6 adet kapı bulunmaktadır (Baytop, 1984; Çobanoğlu, 2013; Köse ve diğerleri, 2019).

2. 3. AKTARLIK MESLEĞİ

İnsanlar, bitkilerden yararlanma bilgisine sahip olduğunu düşündükleri büyücü, otacı, herbalist, rahip veya şifacıya başvurarak, bu kişilerin bilgi ve deneyimlerinden çeşitli alanlarda yararlanmıştır (Karaöz Arıhan, 2003; Muhammed, 2013). Antik çağlardan beri kullanılan malzemeler (bitkisel, hayvansal, madensel) ve uygulanan yöntemler zamanla değişmiş, malzemeyi kullanan kişiler ve yöntemleri de değişiklik göstermiştir (Karaöz Arıhan, 2003; Tekiner, 2006). Geçmişte hastaları ve hastalıkları tedavi eden kişilerin yaptığı iyileştirmeyi günümüzde aktarların temin ettiği bitkisel drogu ilaç haline getiren eczacılar aracılığıyla, doktorlar yapmaktadır (Karaöz Arıhan, 2003).

Drog ve ilaç satışı ilk olarak Eski Roma’da ortaya çıkmış olup, drog ve ilaç satıcıları sattıkları ürüne göre aromatarii, herbarii, pharmakopoloii, pigmentarii, speciarii ve unguentarii gibi çeşitli isimler almışlardır (Tekiner, 2006).

Orta Çağ Avrupası’nda hekimlerin drogları toplama ve ilaç hazırlama işlerini yapmayı bırakmış olması bitkisel drogları toplayan, kurutan, drogları hazırlayan ve satışa sunan esnaf gruplarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bunlara *rhizotome* veya *herbarii* denilirken, Osmanlıda bu esnaf grubu *kökçü* olarak adlandırılmıştır. Hem kendi ülkelerindeki hem de dış ülkelere gelen drog ve baharatları satan esnaf grubuna Avrupa’da *pigmentarii* veya başka bir söylemle *seplasiarii* denilirken Osmanlı’da bu grup *aktar* olarak adlandırılmıştır (Tekiner, 2006).

Aktarlar ilaçların yapımında kullanılan, drog olarak adlandırılan ilkel maddelerin (bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli) satıldığı yerlerdir (Baytop, 2001). Demirhan (1974)’ın aktardığına göre 1885 tarihli (48/2) Ecza Tüccarları Hakkındaki Nizamname’de “Sanayie ve eczacılığa ait ilaç ve kimyasal maddeleri toptan satan esnafa ‘aktar’ yani ‘ecza tüccarı’ denir.” şeklinde aktarların farklı bir tanımı yapılmıştır. Süheyl Ünver, kelimenin kökeninin “akkar” kelimesinden geldiğini; devaların aslı ve kökeni anlamında kullanıldığını bildirmiş, bu kelimenin de “akakir” den geldiğini ve günümüzdeki karşılığının “drog” olduğunu belirtmiştir (Baytop, 1984).

Tarih boyunca aktarlar ürünlerin satışı, ilaçların hazırlanması ve teminiyle beraber bilgi ve beceri doğrultusunda hastaları tedavi etmiş ve koruyucu halk hekimliği görevini üstlenmişlerdir (Kahveci, Yeşilkaya ve Malkoçoğlu, 2018). Osmanlı döneminde halkın ilaç gereksinimleri hekimler ya da aktarlar tarafından hazırlanan karışımlarla sağlanmıştır (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011).

Osmanlıda aktarlar “Yahudi Aktarlar”, “Üstad Aktarlar” ve “Gezici Aktarlar” olarak üç gruba ayrılmıştır (Tekiner, 2006). Bunların dışında “İnce aktar” olarak bilinen, özellikle tedavide kullanılan nadir drogları satan esnaf grubunun varlığından söz edilmiştir 1983 yılında İstanbul’da yapılan bazı çalışmalar sonucu ince aktar dükkânlarında 200 kadar bitkisel drog, 50 kadar hayvansal ve anorganik kökenli drog tespit edildiği belirtilmiştir (Baytop, 2001).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde 17. yy.’da İstanbul’da aktarların dükkânsız tutyacılar, amberciler, macuncular, yağcılar ve çömlekçiler, gülsuyu ve ilaç yağları satanlar şeklinde ayrıldığı ve bu kişilerin ustalarının olduğundan bahsedilmiştir (Baytop, 1984; Demirhan, 1975; Kahraman ve Dağlı, 2003). Evliya Çelebi 17. yy. ortalarında esnaf gruplarının sahip olduğu dükkân sayılarını 2.000 attar, 500 macuncu, 300 ilaç suları satan, 41 gülsuyu satıcısı, 35 amberci, 25 buhurcu ve 8 ilaç yağları satan olarak belirtmiştir. Bunun yanında ‘Ot bulucular esnafı’ olarak adlandırılan bir gruptan da söz edilmiştir (Baylav, 1960; Kahraman ve Dağlı, 2003; Yıldırım, 2010). Ot bulucuların tüm bitkilere hakim ispençiyar sınıfı olduğu ve pirlерinin Lokman Hekim olduğu ifade edilmiştir (Baylav, 1960).

Aynı dönemlerde Mısır Çarşısı’nın kurulması ile çeşitli semtlerde bulunan çoğu aktarın çarşıda toplandığı belirtilmiştir (Demirhan, 1975). İlaçların ham maddelerinin genellikle Mısır Çarşısı’ndaki kökçü ve aktarlardan temin edildiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır (Baytop, 1984; Yıldırım, 2010).

Bu dönemde eczacılık esnafı henüz olmadığından bahsi geçen dükkânlar İstanbul’da sağlıkla ilgili maddeleri satan esnaflar olarak çalışmışlardır. Şifalı sular satan esnaflar renkli şişelerde, sığırdili, hindiba, nane, köknar, zahter gibi ilaç yapımında kullanılan drogların sularını hazırlayıp satmakta; ilaç yağları satan esnaf tarafından badem, fındık, ceviz, yasemin, sümbül, servi kozalağından, ilaç yapımında kullanılmak üzere yağlar elde edilip satılmakta; macuncular, kakule, besbase, kebabe, tarçın, dar-ı fülful, üdü’l kahr, havlıcan ve zencefil gibi bitkilerin parçalarını dövüp toz haline getirerek değişik macun bileşimlerine katmaktadırlar. Gül suyu

satıcıları gül, yasemin gibi güzel kokulu çiçeklerden damıtılmış buhur sularıyla beraber asilbend ve amber suları satmışlardır (Yıldırım, 2010).

Evliya Çelebi 17. yy'ın ortalarında 2.000 aktar dükkânı bulunduğunu belirtirken (Kahraman ve Dağlı, 2003), Süheyl Ünver, 1844 yılında 492 aktar dükkânı ve 52 eczane olduğunu bildirmektedir (Baytop, 1984). 1950- 1959 yılları arasında Baylav (1960), Mısır Çarşısı'nda üç tane baharatçı dükkânı olduğu ve bunların içerisinde yalnızca bir tanesinin aktar niteliğine sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mısır Çarşısı'nda aktar dükkânı bulunan ve aktarlara toptan drog satışı yapan eczacı Dilaver Kadioğlu ise 1983 yılında İstanbul'da 30 aktar dükkânının çalıştığını bildirmiştir (Baytop, 1984). Baytop, 1984 tarihli kitabında o tarihlerde çarşıda yalnızca 9 aktar dükkânı bulunduğu bilgisini vermiştir.

Demirhan (1975)'in yapmış olduğu “Mısır Çarşısı Drogları” adlı doktora çalışmasında hem Mısır Çarşısı'nda hem de çarşı dışında yer alan aktar dükkânlarının oldukça azalmış olduğu ve İstanbul gibi birçok şehirde aktar dükkânı sayısında azalma görüldüğü belirtilmiştir. 17. yy. ortalarında 160 aktar dükkânı olan Manisa'da, bu sayı 1984 yılında 1'e düşerken; 1830 yıllarında Ankara'da 58 olan dükkân sayısı, 1984 yılında 2'ye düşmüştür (Baytop, 1984).

Bu durumun ortaya çıkmasında eczanelerin ve eczacıların önemli rol oynadığı ifade edilmektedir. 1868 yılında İstanbul'da bulunan yabancılar ile azınlıklar tarafından işletilen 44 eczane bulunduğu (Yıldırım, 2010), bu sayının 1870-1880 yılları arasında diplomalı eczacıların artışıyla beraber azınlık ve yabancı uyrukluların açtığı eczanelerle arttığı belirtilmektedir. Müslüman halkın aktarları tercih etmesi sonucu aktarlar ve eczaneler arasında bir rekabet ortamı oluşmaya başlamış, eczacılar kazançlarına mani olduğunu düşündükleri aktar dükkânlarını kapattırmak için gayret sarf etmişlerdir (Baylav, 1960; Baytop, 2001; Tekiner, 2006). Eczacılar bazı azınlık ve yabancı uyruklu doktorlarla birlik olarak, aktarların halk sağlığı için tehlike oluşturacak bir yapıda olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. Aktarlık mesleğinin tamamen ortadan kaldırılması Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye başkâtibi Mehmet Muhtar Efendi'nin çabaları sonucu önlenmiştir. Bununla beraber ilaç yapım ve satımı hazırlanan yeni nizamname ile yalnızca eczanelere bırakılmıştır (Baytop, 2001).

1883 tarihli “Ecza Tüccarânı ve Mısır Çarşısı Hakkındaki Talimatname”nin dördüncü bendinde aktarların eczane açmaları yasaklanmış ve satacakları maddeler sınırlandırılmıştır. Ayrıca aktar açmak isteyen kişilere belediyeden ruhsat alma ve dönemin sağlık bakanlığınca onaylatma

zorunluluğu getirilmiştir (Demirhan, 1975). Daha sonraki süreçte, 25 Nisan 1884 tarihinde “Attarlar ve Kökçüler Nizamnamesi” yayınlanmış, tıbbi ilaçları, doktor reçetesine göre ilaç hazırlamaları, zehirli drog ve bileşikleri, bileşimi gizli ilaçları satmaları yasaklanmıştır. Kökçülere ise bu ürünleri yalnızca eczacılara satma izni verilmiştir (Baylav, 1960; Baytop, 2001; Yıldırım, 2010). Zamanla ve tüm bu değişen koşullarla birlikte bir çeşit şifacı olarak görev üstlenen aktarların aktarlık yönlerinin zayıfladığı ve tüccar niteliklerinin ön plana çıktığı belirtilmektedir (Sarı, 1991).

Bu konu ile ilgili yakın tarihimize kadar gerçekleştirilen düzenlemeler ve sınırlandırmalar Kahveci ve arkadaşları (2018) tarafından aşağıda olduğu gibi tarihsel sıraya göre özetlenmiştir;

“1878 - Eczacı Nizamnamesi; Aktarların satacakları ürünler sınırlandırılmıştır.

1884 - Aktarlar ve Kökçüler Nizamnamesi; Aktarların zehirli ilaç hammaddeleri satmaları ve hekim reçetesine göre ilaç hazırlamaları yasaklanmıştır.

1927- 948 sayılı kanun; Tıbbi bitkiler toptan satışını yapacak meslek grubu düzenlenmiştir.

1985 - 5777 sayılı genelge; Tıbbi bitkisel ürünleri satan işletmelerin düzenlenmesi ve sakıncalı bitkilerin satılması kısıtlanmıştır.

2010 - Geleneksel Bitkisel Tıbbi Ürünler Yönetmeliği; Tıbbi bitkisel ürünlere ruhsat verilmesi Sağlık Bakanlığınca düzenlenmiştir.

2013 - Takviye Edici Gıdalar Tebliği; Takviye bitkisel gıdaların üretim ve tüketime hazırlanması işlemlerin düzenlenmesi

2013 - Baharat Tebliği; Baharatların üretilmesi ve tüketime hazırlanması işlemlerin düzenlenmesi

2016- İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu Genelgesi; Aktar ve benzeri dükkânların sağlık ve hijyen kurallarının düzenlenmesi”

2016’da İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından yayınlanan genelgede aktar ve benzeri dükkânların faaliyetlerini yürütebilmesi için gerekli olan koşullar belirlenmiş olup (Ek 8.) satışı sakıncalı ve tehlikeli olan 71 madde bu belgede sıralanmıştır. Bunların 38 tanesi bitki veya bitkisel preparatları içerirken (Ek 8.), 33 tanesi anorganik, inorganik ve diğer maddeleri içermektedir (Anonim, 2016b).

Türkiye’ de aktar ve baharatçılar tarafından satılmasına izin verilen yaklaşık 1.500 kadar bitki drogu Sağlık ve Tarım Bakanlıkları tarafından belirlenmiştir (Yücel, 2011). Bugün aktarlarda satılan bitki sayısı yaklaşık olarak 300 kadardır. Bunlar içerisinde ihracatı yapılan bitkilerin 70-100 arasında olduğu bilinmektedir (Karik ve Öztürk, 2009; Gölükcü ve diğerleri, 2012).

Aktarlar günümüzde “Gıda İşletmesi” olarak nitelendirilmekte ve bugünkü adıyla Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kayıt altına alınmaktadır (Ayaz, 2014).

Türkiye’de aktar ve eczane sayılarındaki son duruma bakıldığında aktar dükkanı sayısının 6.500 ve eczane sayısının 25.000 olduğu görülmektedir (Keykubat, 2016).

3. MALZEME VE YÖNTEM

Bu çalışma 2019 yılı ilkbaharında Mısır Çarşısı aktarları ile yapılan ön görüşme ile başlamış olup, aynı yılın Temmuz-Aralık ayları içerisinde yapılan karşılıklı görüşmelerle sürdürülmüştür. 2020 yılı Şubat ayı boyunca anket formları için ikinci görüşmeler düzenlenmiş, elde edilen bilgiler kayıt altına alınmıştır.

Çalışmanın teorik kısmını hazırlama sürecinde akademik dergilerde yayınlanan derleme, araştırma ve orijinal makaleler, yüksek lisans, doktora ve uzmanlık tezleri, sektör raporları, kongre, sempozyum ve çalıştay bildirileri kaynak materyalimizi oluşturmaktadır. Kütüphanelerden temin edilen yazılı kaynaklar dışında elektronik ortamda erişime açık bazı kitap, dergi ve belgeler de (bakanlıkların yayınladığı bitki listeleri, tebliğler, yönetmelikler) kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın aktar ve benzeri dükkânlar üzerinde yürütülen kısmında bazı dükkânların internet siteleri materyal olarak kullanılmıştır.

Ön hazırlık sürecinde zaman sorunu yaşanacağı ve bu konuda tasarrufa ihtiyaç duyulacağı tespit edildiğinden materyal olarak dükkânlarda satışı olabilecek muhtemel bitkilerin listesi ve kısa cevaplandırmaya uygun anket formu literatür incelemeleri sonucunda tarafımca hazırlanmıştır (Tablo 4.3 ve Ek 7). Materyalimizi zenginleştirmek ve çalışma alanı hakkında bilgi sunabilmek için görüşmelerden sonra çekilen ürün, kaynak kişi ve dükkân fotoğraflarına Ekler bölümünde yer verilmiştir.

Kaynak kişilere Türkçe bitki adları sunulmuş olan listede bitkilerin, kullanılan kısımları, kullanım amaçları ve satışa sunuş şekillerine yer verilmiştir. Kaynak kişilerden bazıları yasalarla getirilen kısıtlamalardan çekindiğini, bazıları da zaman ayırmak istemediğini belirterek bitkilerin kullanım amaçları hakkında bilgi vermek istememişlerdir. Görüşme yapılan 10 kaynak kişi içerisinde biri kullanım amaçları hakkında bilgi vermezken geri kalan kişilerden bazıları sınırlı bilgi vermiş ve bazıları da ayrıntılı bir şekilde bilgilerini bizlerle paylaşmışlardır.

Bulgular kısmında yer alan bitki listesindeki (Tablo 4.3) türlerin teşhisi hakkında herhangi bir çalışma yürütülmediğinden, bitki türleri ve bilimsel adları Tarım ve Orman Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu aktar, baharatçı ve benzeri dükkânlarda satışına izin verilen bitki listesine dayanarak doldurulmuştur (Anonim, 2019). Kaynak kişilere sunulan listede yer alan bitkilerin

türleri bakanlığın listesi esas alınarak belirlenmiş olup, bilimsel isimleri The Plant List, International Plant Name Index (IPNI) ve bizimbitkiler.org adreslerinden teyit edilmiş, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Açıklamalı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Rehberi, Türkiye’de Bitkilerle Tedavi* gibi çeşitli kaynaklardan da yararlanılmıştır. Türkçe ve yöresel isimler teyit edilirken belirtilen kaynak kitaplardan yararlanılmıştır. Tablo 4.3’te yer alan bitkilerin taksonomik kategorileri ve bilimsel isimleri bu çalışmalar sonucunda güncellenmiş, değişen veya sinonim olan tür bilgileri düzenlenmiştir.

Bitki listelerinin ardından kaynak kişilere sunulan anket formu literatür incelemesi sonrasında hazırlanmış olup 20 soru içermektedir. İlk 8 soru kaynak kişiler hakkında bilgi almaya yönelik sorular olup kalan 12 soru aktar dükkânında satılan ürünler, temin ediliş şekilleri ve satışa sunumları hakkında bilgiler içermektedir. Karşılıklı görüşme yöntemiyle uygulanan anketler 10 kişi tarafından cevaplandırılmıştır.

Yöntem olarak belirlenen yüz yüze görüşmelerde uygulamalar ve süre bakımından farklılıklar meydana gelmiş; kaynak kişinin isteği ön planda tutularak bazı dükkânlarda görüşmeler çok kısa tutularak birkaç seferde gerçekleştirilmiş, bazı dükkânlarda ise bitki listeleri kaynak kişiye belirlenen süre zarfında geri alınmak üzere teslim edilmiştir. Burada kişinin kendi uygunluk durumuna göre doldurması için verilen liste, çalışmaya sıcak bakmayan kişilerde tercih edilen bir yöntem olarak uygulanmıştır.

Görüşmelerin gerçekleştirildiği aktar ve benzeri dükkânlarda ki dükkân sahibi, usta veya satış elemanı bireyler kaynak kişilerimizi oluşturmuş, çalışılacak dükkân ve kaynak kişi seçiminde herhangi belirleyici unsur olmaksızın katılım gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Belirlenen ilk kaynak kişi danışman hocamın yönlendirdiği aracı kişi ile başlamış olup, daha sonraki kişiler görüşme yapılan kaynak kişinin verdiği isim ve referanslarla belirlenmiştir. Görüşmelerin kabul sürecinin sağlanmasında ve hızlandırılmasında bir diğer kaynak kişinin vermiş olduğu referanslar önemli rol oynamıştır.

Ayrıca bazı dükkânlarda yetkili kişilerle doğrudan temasa geçilerek çalışmaya katılımın sağlanıp sağlanamayacağı sorulmuş, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü tarafından onaylanan tez çalışma belgesi kendilerine sunulmuştur. Bu süreçte 17 tane aktar ve benzeri dükkânla görüşülmüş, 7 tanesi tarafından çeşitli nedenlerle çalışmaya katılmak istemedikleri belirtilmiştir. Burada Demirhan’ın 1975’te yapmış olduğu çalışmada belirttiğine benzer bir

durumla karşılaşılmış; aktar veya benzeri dükkân sahipleri yasalarca getirilen kısıtlamalar, kendilerine rakip olunacağı fikri, meslektaşları tarafından mevcut sırlarının öğrenileceği ve halk ilaçları hakkındaki bilgilerin ortaya çıkacağı gibi çeşitli nedenlerle çalışmaya katılmayı reddetmişlerdir. Tüm bu sebeplerin dışında müşterilere yöneltilmesi gereken ilginin çalışma nedeniyle azalacağı ve pazarlama sürecinin aksayacağı dile getirilmiş, bu durumun maddi kayba neden olacağı da ifade edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. MISIR ÇARŞISI DÜKKÂNLARI VE AKTARLAR

Gravür ve fotoğraflardan yola çıkılarak çarşıdaki dükkânların geçmişte, günümüzdeki halinden farklı bir yapıya sahip olduğu, ön kısımda satışın yapıldığı ve drogların sergilendiği bölüm ve arkada imalathane ve depo olarak kullanılan bir odanın bulunduğu bölümün varlığı görülmektedir (Baytop, 1984; Sökmen, 2012; Çobanoğlu, 2013). Bugün bu yapıdan farklı olarak dükkânlar tek bir yapı haline gelmiş olup, müşterilerin karşılandığı ve ürünlerin sergilendiği giriş kısmı ve depo olarak kullanılan alt ve üst katların olduğu görülmektedir. Çalışma sürecinde dükkânlardan yalnızca birkaçının alt ve üst katları görülebilmiş, üst katların daha çok ofis, alt katların ise depo olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Demirhan (1975) eski aktarların ifadesiyle nal, nazar boncuğu, sarımsak ve bazı benzeri uğur getirici nesnelerin reklam ve aynı zamanda kurutma gibi çeşitli amaçlarla dükkânlara asıldığını belirtmiştir. Benzer manzaralara bugünkü çarşı dükkânlarında da rastlamak mümkündür. Bazı dükkânlarda iplere dizilmiş kuru meyveler (patlıcan, domates, biber, bamya vb.), demetler halinde bağlanmış kuru otlar (süpürge otu, altın otu, lavanta vb.), desen oluşturularak dizilen üzerlik bitkisi tohumları ve kabak lifleri gibi bitkisel ürünlerin yer aldığı görülmektedir (Şekil Ek 2.5 ve Şekil Ek 2.6).

Ayrıca Baytop (1984)' un aktardığına göre ürünler cam kavanoz, tahta veya teneke kutular ve toprak çömleklerde saklanmaktadır. Bugün ürünlerin büyük çoğunluğu cam malzemelerle üretilen çeşitli desen ve şekle sahip kaplarda sergilenmekte -çok azı sergide plastik ürün kullanmakta- olup ancak depo sürecinde plastik saklama kapları ve çuval gibi malzemeler içerisinde saklanmaktadır.

Eski çarşı dükkânlarının saçaklarında yer alan yangın kulesi, devekuşu yumurtası, makas, küçük kayık veya püskül gibi sembollerinin dükkânların kolaylıkla tanınmasını sağladığı ve tarifi kolaylaştırdığı bildirilmiştir (Demirhan, 1975; Pekin, 1992). Günümüzde belli bir formata sokulan dükkânlarda aynı amaçla tabelaların numaralandırıldığı görülmektedir. Bir örnek hazırlanan tabelalarda dükkân isimleriyle beraber numaraların yer aldığı, saha çalışmaları süresinde bahsi geçen numaralandırmaların dükkânlara erişim kolaylığı sağladığı gözlemlenmiştir.

Bugün çarşı esnafının aktar-baharat-kuruyemiş, gıda-lokanta, hediyelik eşya, kuyumcu ve tekstil- giyim gibi çeşitli alanlarda işletmecilik yapan kişilerden oluştuğu görülmektedir. “Mısır Çarşısı Esnafları Yardımlaşma ve Koruma Derneği” müdürü Birben Topkaraoğlu ile yapılan görüşmede çarşı derneğine üye 106 dükkân olduğu bilgisi alınmıştır. Bazı kaynaklardan (Demirhan, 1975, Baytop, 1984, çarşının internet sitesi) edinilen bilgilere, dernek müdürünün vermiş olduğu röportaja ve çalışma sürecinde yapılan gözlemlere dayanak çarşı içinde yer alan dükkân sayısının tahminen 90 civarında olduğu söylenebilmektedir. Çarşıda 50’ye yakın dükkânın aktar, baharat ve kuruyemişçi tarafından işletildiği, geriye kalan dükkânların gıda, lokanta, hediyelik eşya, tekstil, giyim ve kuyumcu olarak işletildiği görülmektedir.

Tablo 4.1. Çalışmanın yürütüldüğü aktar dükkânları ve kaynak kişi bilgileri.

Dükkân	No	İsim	Kaynak Kişi	Dükkân	No	İsim	Kaynak Kişi
1.	07	Ayfer Kaur	Nihat Kılıçarslan	6.	46	Özdeveli Exclusive	M. Fatih Develi
2.	59	Arifoğlu Baharat	Bilal Altıkulaç	7.	51	Hayfene	Sema Hızarcı
3.	67	Papatya Baharat	Celil Develi	8.	68	Ebcin Baharat	Ahmet Ebcin
4.	37	Haremsaray	Tuğba Arslan	9.	79	Hamd-ü Sena	Kemal Leventoğlu
5.	39	Arslan Baharat	Arif Arslan	10.	28	Hira Baharat	Akif Arslan

* Dükkân sayıları aynı zamanda kaynak kişinin sayısını ifade etmektedir. (Ör: “1. Dükkân” ifadesi “1. Kaynak Kişi”yi ifade etmektedir).

Kaynak kişilere yöneltilen anket formu Ek 7’de verilmiş olup, anket sorularının yanıtları Tablo 4.2’ de yer almaktadır. Elde edilen bulguların sonuçları tablonun devamında açıklanmaktadır.

Tablo 4.2. Aktarlara (kaynak kişiler) sunulan anket sonucu elde edilen bulgular.

	Anket ile yöneltilen sorular	1.Kaynak Kişi	2.Kaynak Kişi	3.Kaynak Kişi	4. Kaynak Kişi	5. Kaynak Kişi	6. Kaynak Kişi	7. Kaynak Kişi	8. Kaynak Kişi	9. Kaynak Kişi	10. Kaynak Kişi
1	Kaynak kişinin yaşı	58	52	60	25	20	39	36	37	40	30
2	Kaynak kişinin cinsiyeti	Erkek	Erkek	Erkek	Kadın	Erkek	Erkek	Kadın	Erkek	Erkek	Erkek
3	Eğitim Durumu	İlkokul	Lise	Ortaokul	Üniversite	Öğrenci	Ortaokul	Lise	Üniversite	Lise	Ortaokul
4	Bitkiler ile ilgili eğitim aldınız mı?	Evet- Usta	Hayır- Kitap	Hayır- Kitap	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
5	Faydalı bitkiler ile ilgili eğitimlere katılmak ister miydiniz?	Evet	Vaktim yok	Evet	Evet	Vaktim yok	Evet	Vaktim yok	Vaktim yok	Evet	Vaktim yok
6	Aktarlığı tercih etme sebebiniz nedir?	Ekonomik sebepler	Ekonomik sebepler	Bitkilere olan ilgi	Aile mesleği	Aile mesleği	Aile mesleği	Bitkilere olan ilgi	Aile mesleği	Ekonomik sebepler	Aile mesleği
7	Aktarda çalışabilmek için gerekli olan başlıca özellikler nelerdir?	Yabancı dil, Ürün bilgisi	Yabancı dil, Pazarlama	Yabancı dil, Ürün bilgisi, Pazarlama, Eğitim	Yabancı dil, Ürün bilgisi, Pazarlama, Eğitim	Ürün bilgisi	Ürün bilgisi, Pazarlama, Yabancı dil, Eğitim	Yabancı dil, Pazarlama, Ürün bilgisi, Eğitim	Ürün bilgisi, Yabancı dil, Pazarlama, Eğitim	Yabancı dil, Ürün bilgisi	Yabancı dil Ürün bilgisi
8	Aktar dükkanı açmak için gerekli olan belgelerin neler olduğunu biliyor musunuz?	Evet	Evet	Bazılarını	Hayır	Evet	Gerekli görmüyorum	Hayır	Evet	Evet	Evet
9	Satışı yapılan ürünlerin temin edildiği yerler?	Toptancı	Toptancı	Toptancı	Toptancı, Köylü, Aktar	Toptancı, Üretici	Toptancı	Üretici	Toptancı	Toptancı	Toptancı, Üretici
10	Satışı yapılan ürünlerin temin ediliş şekilleri?	Kurutulmuş- Açık (Çuval)	Kurutulmuş- Açık (Çuval)	Kurutulmuş- Paketlenmiş	Kurutulmuş- Açık (Çuval)	Kurutulmuş- Açık+ Kapalı	Kurutulmuş- Açık	Kurutulmuş- Açık	Kurutulmuş- Paketlenmiş	Kurutulmuş- Açık	Kurutulmuş- Açık+ Kapalı
11	Paketleme işlemini kim yapıyor?	Usta (Kaynak Kişi)	Firma	Toptancı	Toptancı, Usta	Toptancı, Aktar	Aktar	Firma	Toptancı	Aktar	Toptancı, Aktar
12	Ağırlıklı olarak tercih edilen ürünler hangileridir?	Açık ürünler	Açık ürünler	Paketlenmiş	Açık ürünler	Açık ürünler	Açık ürünler	Açık ürünler	Paketlenmiş	Açık ürünler	Açık ürünler
13	Dükkanında karışım ürünler var mı? Varsa kim hazırlıyor?	Evet- Kaynak Kişi	Evet-Firma, Başka Aktar	Evet- Toptancı	Evet- Usta	Evet- Firma, Usta	Evet- Kaynak Kişi	Evet- Firma	Evet- Toptancı	Evet- Kaynak Kişi	Evet- Firma
14	Dükkanında tercih edilmeyen ürün oluyor mu?	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Bilmiyorum	Hayır	Hayır	Hayır

15	Dükkanlarda bitkisel ürünler dışındaki ürünlerin satışı yapılıyor mu?	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet
16	En çok satışı yapılan 5 ürün hangileridir?	Melisa, Karabaş otu, Isırgan, Mısır püskülü, Kiraz sapı	(-)	Sinameki, Isırgan, Rezene, Baharat, Hatmi	Bamya tohumu, İğde tohumu, Lokum, Osmanlı baharatı, Karışım baharatlar	Lokum, Baharat, Kuruyemiş Çikolata, Çay	Pulbiber, Karabiber, Nane, Safran, Kekik	Karabiber, Pulbiber, Elma çayı, Nar çayı, Kekik	Aslanpençesi, Çobançantası, Karabaş otu	Karışım baharat, Çikolata, Doğal yağ, Kuruyemiş, Lokum	(-)
17	Hangi mevsimde hangi ürünlerin satışı artıyor? *	İ- Papatya, İhlamur, Adaçayı S-K Kış Çayları, Y- Çikolata, Lokum	İ-S Baharat, K- Kış Çayları Y- Lokum	İ- S- K Kış Çayları, Y- Lokum	İ- Zayıflama Çayları, S-K Kış Çayları, Y- Lokum	(-)	İ- Lokum, Y- Baharat, S- K Kış Çayları	Genelde her mevsimde baharat satışı	K- Zencefil, İhlamur İ-Y-S (-)	Y- Lokum, K- Kış Çayları	(-)
18	Hangi yaş grubuna daha fazla ürün satışı yapılıyor?	20-40 yaş arası	41- 60 yaş arası	41- 60 yaş arası	41- 60 yaş arası	41- 60 yaş arası	41- 60 yaş arası	41- 60 yaş arası	41- 60 yaş arası	41- 60 yaş arası	41- 60 yaş arası
19	Ürün talebinde medyanın mı kullanıcının mı etkisi daha fazladır?	Medya	Medya	Medya	Medya	Medya	Kullanıcı	Medya	Medya	Medya	Medya
20	Lokum ve benzeri ürünlerin satışını yerli ve yabancı turistler mi belirliyor?	Evet- Yabancı	Evet- Yabancı	Evet- Yabancı	Evet- Yabancı	Evet	Evet- Yabancı	Evet- Yabancı	Evet- Yabancı	Evet- Yabancı	Evet- Yabancı

* Bu bölümde kullanılan kısaltmalar; İ- İlkbahar, S- Sonbahar, K- Kış, Y- Yaz aylarını ifade etmektedir.

(-) : Kaynak kişiler bu kısım hakkında bilgi vermemiştir.

Anketin aktarlar ile ilgili bölümü;

Kaynak kişi olarak 2'si kadın, 8'i erkek olmak üzere 10 kişi ile görüşülmüştür. Bunlar içerisinde 6'sı dükkân sahibi veya dükkân sahibinin oğlu/ kızı olup, 4'ünün usta veya satış elemanı olduğu tespit edilmiştir. Yaş aralığına bakıldığında kaynak kişilerden 6'sının 20-41, 4'ünün 41-60 aralığında olduğu görülmektedir. Eğitim durumu olarak 1 ilkokul, 3 ortaokul, 3 lise, 2 üniversite mezunu ve 1 üniversite öğrencisi olduğu görülmektedir. Üniversite mezunlarından 1'inin eğitimi gıda üzerine olup üniversite eğitimi alan diğer kişilerin (mezun ve öğrenci) eğitimlerinin işletmecilik üzerine olduğu tespit edilmiştir.

Bitkiler hakkındaki eğitim durumlarına bakıldığında ortaya çıkan sonuçta 2 kişinin (1. ve 6. kaynak kişiler) bu konuda eğitim aldığı, 8'inin bitkiler üzerine herhangi bir eğitim almadığı ortaya çıkmaktadır. 1. kaynak kişi 14 yaşında aktar yanında çırak olarak çalışmaya başlamış ve ustası tarafından eğitilmiş olup, bugün dükkânda usta (58 yaşında) olarak çalışmayı sürdürmektedir. 6. kaynak kişi ise başlarda 1. kaynak kişiden eğitim almış (yanında çalışmış), daha sonra sertifika programlarına katılarak belge sahibi olmuştur. Devam eden süreçte çarşı içerisinde kendi işletmesini açmıştır (6. dükkân). Eğitim almadığını belirten kişilerden 2'si bitkiler hakkında çeşitli kaynaklardan yararlandığını ayrıca belirtmiştir (2. ve 3. kaynak kişi). 2. kaynak kişi farklı bir sektörden geldiği için aktarlık yapabilmek ve bu sektörde yer edinebilmek için çok çalıştığını, Turhan Baytop'un *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi (Geçmişte ve Bugün)* adlı eseriyle beraber birçok kaynak kitaptan yararlandığını belirtmiştir. Bugün firmanın şubelerinden birinde mağaza sorumlusu olarak görev yapmaktadır. 3. kaynak kişi 40 yaşından sonra bu işe girdiğini ve bitkiler hakkındaki bilgisinin, aynı şekilde Turhan Baytop'un 1999 yılında basılan ilaveli ikinci baskı *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi (Geçmişte ve Bugün)* adlı kitabına dayandığı, bu eserden yardım aldığı kişinin kendisi tarafından belirtilmiştir. Bu kitap hâlen dükkânda bulunmakta ve ihtiyaç halinde başvurulduğu ifade edilmektedir (Şekil Ek 6.5).

Kaynak kişilerden 5'i yararlı bitkilerle ilgili eğitim olursa katılmak istediğini söylerken 5'i buna vaktinin olmadığını bildirmiş, hayır (katılmak istemem) yanıtını veren kimse olmamıştır.

Seçilen kaynak kişilerden yarısı aktarlık mesleğini tercih etme sebebi olarak aile mesleği olmasını sebep gösterirken, ekonomik sebepler ikinci sırada gelmekte ve 3'ü tarafından tercih sebebi olarak gösterilmektedir. 2'si tarafından ise bitkilere duyulan ilgi nedeniyle aktarlığın tercih edildiği belirtilmektedir. Burada aktarlık mesleğinin tercih edilme sebepleri arasında

sunulan ‘eğitim durumu’ seçeneğinin kimse tarafından tercih sebebi olarak gösterilmediği görülmektedir.

Aktarlarda çalışabilmek için gerekli olan özelliklerden, sunulan seçenekler içerisinde yabancı dil bilgisi 7’si tarafından ilk sırada verilirken, 3’ü tarafından ürün bilgisi ilk sırada gösterilmektedir. Bununla beraber yabancı dili önceleyenlerin 2. sırada ürün bilgisini, ürün bilgisini önceleyenlerin 2. sırada yabancı dil bilgisini sıraladığı görülmektedir. Yabancı dil bilgisi ve ürün bilgisinden sonra aranan özellik olarak pazarlama, ardından da son olarak eğitim durumu gerekli olan özellikler olarak ifade edilmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında aktarların Mısır Çarşısı içerisinde yer almasının etkisi büyük olup, turistik bir mekânda yer almanın doğurduğu bir sonuç olarak nitelendirilebilmektedir. Şehir içerisinde yer alan herhangi bir aktarda yabancı dil bilgisinin buradaki gibi öncelikli olacağı düşüncesi yanlış bir çıkarsamaya sebebiyet verebilmektedir.

Aktar dükkânı açmak için gerekli olan belgeler hakkındaki bilgileri sorulduğunda 6’sı evet (bilgim var), 2’si hayır (bilgim yok), 1’i bazılarını (biliyorum) ve 1’i de gerekli görmüyorum şeklinde ifade etmiştir.

Anketin dükkânlarda satılan ürünler ile bölümü;

Çarşı dükkânları, fiziki yapıları itibariyle büyük miktarda bitkisel ürün depolamaya uygun olmadığından ürünleri dışarıdan toptan aldıkları belirtilmiştir. Aktarlar anlaştıkları toptancılardan ürünleri küçük miktarlarda kurutulmuş olarak açık veya kapalı şekillerde temin etmektedirler. Kimi aktar bu ürünleri çuvallarda açık alıp, kendileri paketlemekte ve satışa böyle sunmaktayken, kimisi doğrudan kapalı halde paketli olarak alıp satışını bu şekilde gerçekleştirmektedir.

Kiloyla toptan alınan ürünlerin paketli satılması zorunlu olduğundan dükkânlardaki ürünlerin satışa uygun hale getirilmek üzere çeşitli kişiler tarafından paketlenildiği belirtilmektedir. Kaynak kişilerin 5’i paketleme işlemini toptancıların yaptığını, ürünlerin toptancıdan paketli olarak alındığını belirtmektedirler. 2’si firma bünyesi altında işletilen aktarlarda paketleme işleminin firma tarafından fabrikalarda yapılmakta olduğunu bildirirken, 2’si dükkânın ustaları tarafından paketlenildiğini belirtmektedir. Bunun dışında bazı dükkânlarda bir başka firmanın paketli ürünlerinin satıldığı da görülmektedir.

Dükkânlarda ürünlerin kapalı satılma zorunluluğu olmasına rağmen ürünlerin paketli ve açık şekillerde satışının olduğu görülmektedir. Ürün tercihinde kaynak kişilerden 8'i açık ürünlerin öncelikli olarak tercih edildiğini belirtirken 2'si paketli ürünlerin tercih edildiğini ifade etmektedir. 2. kaynak kişinin belirttiğine göre denetim eksikliği ve standardizasyonun sağlanamaması nedeniyle ürünlerin kapalı camekânlarda sergilenmesi uygulamada karşılığını bulamamıştır. Bazı dükkân sahipleri ürünleri, üzeri kapatılarak satışa uygun hale getirmişse de diğer dükkânların bunu uygulamaması nedeniyle haksız rekabetin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Müşterilerin ürünü doğrudan görme isteği ve ürüne dokunmayı tercih etmesi bu rekabetin doğmasının nedenleri arasında gösterilmektedir. Bu nedenle olmalıdır ki bugün çarşıdaki ürünlerin çoğu üstü açık olarak sergilenmektedir.

Dükkânlardaki karışım ürünlerin toptancıdan doğrudan karışım şeklinde alındığı, firmaların fabrikalarında hazırlandığı, dükkânın ustaları tarafından hazırlandığı ve başka aktarlardan direk karışım şeklinde alındığı belirtilmektedir.

Dükkânlarda tercih edilmeyen ürün olup olmadığı sorusuna 8'i hayır (yok) şeklinde cevap verirken 1'i evet (var) şeklinde belirtmekte, diğer 1 kişide bilmediğini ifade etmektedir. Dükkânda tercih edilmeyen ürün olduğunu söyleyen kişi, daha çok medya etkisiyle dönem dönem belli ürünlere rağbetin arttığı, bu ürünler dükkânlarda yerini alsa da bir zaman sonra talebin olmadığı veya azaldığı belirtilmiştir.

Kaynak kişilerden 7'si dükkânda bitkisel ürün dışında ürün bulunmadığını belirtirken 3'ü bulunduğunu belirtmiştir. Ancak saha çalışması sırasında her dükkânda az da olsa hayvansal ve madensel ürünler olduğu görüldüğünden, olmadığını söyleyen kişilerin sahip oldukları yanlış bilgidir dolayısı soruyu bu şekilde cevaplandırdıkları kanaatine varılmıştır.

Genel olarak kaynak kişiler tarafından bitki çayları ve baharat satışının diğer ürünlerden daha fazla olduğu belirtilmektedir. Tek veya karışım baharat satışının yanında, çoğunlukla rahatlatıcı, bağırsak çalıştırıcı ve ödem atıcı (veya zayıflatıcı) etkiye sahip bitki çaylarının tercih edildiği, lokum ve çikolataların da satışta önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Mevsimsel olarak ürün satışlarına bakıldığında sonbahar ve kış aylarında hastalıklardan korunmak veya hastalıkları iyileştirmek isteyenler tarafından kış çaylarının satışının arttığı belirtilirken, ilkbahar ve yaz aylarında lokum ve çikolatalarla beraber baharat satışlarının da arttığı görülmektedir. Ayrıca ilbaharda zayıflama çaylarının da sıkça satıldığı belirtilmiştir.

1. kaynak kişi haricinde tüm kaynak kişiler ürün satışının 41-60 yaş aralığında yer alan bireylere daha fazla yapılmakta olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumun sebeplerinden biri olarak bu yaş aralığındaki bireylerin maddi olarak gücü ellerinde tutmaları gösterilmiştir. 20-40 yaş aralığındaki bireylerin yaşam düzeni oturtma çabası içerisinde olması ve maddi olarak giderlerinin fazla olabileceği bir dönem olması, bu gibi harcamalardan sakınmalarına sebep olarak gösterilmektedir.

Kaynak kişilerden 9'u ürün talebinde medyanın büyük rol oynadığını belirtirken 1 kişi kullanıcıların etkin rol oynadığını belirtmektedir.

Mısır Çarşısı turistik bir çarşı olduğundan aktar dükkânları ve diğer dükkânlar ürün içeriğini yerli ve yabancı turistlere göre şekillendirmektedirler. Burada büyük pay yabancı turistlerindir. Tüm kaynak kişilerin hemfikir olduğu konu satılan ürünlerin müşteriye cezbedici özellikte, renkler ve kokularda olmasının önemli olduğudur. Aktarlar bugün ifade ettiklerine göre eskiden olmadığı kadar lokum, çikolata, draje ve şekerleme satışa yapmaktadırlar. Bu ürünler çekici renkleri ile müşteriye dükkâna yönlertmekte ve rekabeti arttırmaktadır. Her aktar ve benzeri dükkânın önünde farklı dillerde konuşabilen kişiler, ellerinde fındık, fıstık, badem, üzüm vb. bitkisel kökenli maddeler içeren şekerlemelerle ikramlarda bulunmakta ve kişileri dükkânlarına davet etmektedir.

4.2. AKTARLARDA SATILAN BİTKİLER VE KULLANIM LİSTESİ

Dükkanlarda satılan bitkiler, bitkilerin kullanılan kısımları ve kullanım amaçlarının yer aldığı bu kısımda elde edilen veriler tablo haline getirilerek sunulmuştur. Listede yer alan bitkiler dükkânlarda bulunma ve kullanım amacı hakkında en az iki kişinin bilgi vermiş olması durumuna göre belirlenmiştir. Bitki listesi sunulan on kaynak kişiden biri (10. Kaynak kişi) bitkisel ürünlerin kullanım amaçları hakkında bilgi vermemiştir.

Tablo 4. 3'de metin içerisinde (kullanılan kısım ve kullanım amacı) yer alan numaralar kaynak kişilere atıfta bulunmak üzere yerleştirilmiş olup, kaynak kişiler hakkındaki ayrıntılı bilgilere bölüm 4.1'de yer verilmiştir.

Tablo 4.3. Kaynak kişilere sunulan bitki listesi ile elde edilen bulgular.

Sıra No	Familiya Bilimsel Bitki İsmi	Türkçe Bitki İsmi	Kullanılan Bitki Kısım	Bitkinin Kullanım Amaçları
1.	<i>Rosaceae</i> <i>Amygdalus communis</i> L. var. <i>amara</i> DC	Acıbadem	Meyve, Tohum	Yüksek şekere iyi gelir 1, 3, 6, 8 Yağı kullanılır 2, 7, 8 Macunu astım ve bronşitte akciğerleri rahatlatıcı olarak kullanılır 3, Kanserde 4, Akciğer ve karaciğer için kullanılır 5, Çocuklarda gaz gidermek için yağ kullanılır 9
2.	<i>Fabaceae</i> <i>Lupinus sp.</i>	Acıbakla Yahudi baklası	Tohum	Şeker hastalığında 4, 6 Sindirim sistemi ve guatr hastalıklarında kullanılır 5
3.	<i>Lamiaceae</i> <i>Salvia officinalis</i> L.	Adaçayı	Meyve Yaprak	Meyvelerinden elde edilen yağ (acıelma) eklem ağrılarına 1, 2, 3 Çayı uyku getirici ve dinlendirici 1, 3 Baş ağrısı giderici 3, Soğuk algınlığı 2, 5, 6, 8, 9 Menopoz döneminde 4, Öksürük 8
4.	<i>Rosaceae</i> <i>Rubus idaeus</i> L.	Ahududu	Yaprak, Meyve	Çayı karaciğer yağlanmalarına iyi gelir 3, Böbreklere iyi gelir, taş –kum- idrar atımını kolaylaştırır 1, Doğum kolaylaştırıcı 4, 5, Meyve kurusu çerez olarak 9, 7
5.	<i>Rosaceae</i> <i>Crataegus sp.</i>	Alıç	Yaprak, Meyve	Damar açıcı 1, 3, 4, 5, 6, Kalp ritim dengeleyici 2, Tansiyon 4, Meyvesi sirke yapımında 7, 8, Meyve kurusu yemiş olarak 4
6.	<i>Solanaceae</i> <i>Physalis peruviana</i> L.	Altın çilek	Meyve	Şekeri dengeler 6, Meyvesi yemiş olarak tüketilir 7, 9
7.	<i>Asteraceae</i> <i>Helichrysum sp.</i>	Altın otu	Çiçek, Ot (Herba)	İdrar yolları iltihaplarında 1, 3, Böbrek kumu için 2, 3, 5, 8 İltihap giderici 6, Bağırsaklar için 4, Mideye iyi gelir 5, 8
8.	<i>Bromeliaceae</i> <i>Ananas comosus</i> (L.) Merr.	Ananas	Meyve	Kurusu yemiş olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 Kutularda içecek tozları satılır 6
9.	<i>Apiaceae</i> <i>Pimpinella anisum</i> L.	Anason	Tohum	Gaz çıkarma (bebeklerde)1, 2, 3, 5, 6 Rakı yapımında 1, 4, 6, 9 Sakinleştirici 3, Mide rahatlatıcı 3, 4, 5, 6, 8 Uykusuzlukta 8
10.	<i>Asteraceae</i> <i>Inula helenium</i> L.	Andız	Kök, Meyve	Kanser hastalığında 1 (özellikle meme kanseri tertiplerinde), 3, 4, 5, Karaciğere iyi 3, Meyvesi olan kozalaklardan pekmez elde edilir 8
11.	<i>Cupressaceae</i> <i>Juniperus communis</i> L.	Ardıç	Tohum, Meyve	Tohumları; karışımlarda 1, damar tıkanıklığında 5, sindirim sistemi hastalıklarında 5, kolesterol ve tansiyon rahatsızlıklarında 8, alkollü içki ana maddesi olarak 7, Meyvesi; hemoroit için 3, Yağı; eklem ağrılarına 3, 4, 6, Sabun; sedef ve egzama gibi cilt hastalıklarında 4, Pekmezi 8

12.	<i>Sapotaceae</i> <i>Argania spinsa</i> (L.) Skeels	Argan	Tohum	Krem, sabun, şampuan yapımında kullanılır 1, 2, Cilt ve saç bakımında kullanılır 3, 4, 9, 10, Tırnaklara iyi gelir 9
13.	<i>Rosaceae</i> <i>Alchemilla alpina</i> L.	Aslanpençesi	Ot (Herba), Yaprak	Karaciğere iyi gelir 1, 6 Koah ilacı olarak kullanılır 1, Kadın hastalıklarında 3, 4, 5, 6 Mide ve zayıflama için 8
14.	<i>Rosaceae</i> <i>Carthamus tinctorius</i> L.	Aspir Yalancı safran	Çiçek	Göz tansiyonuna iyi gelir 1, 6 yemeklerde tatlandırıcı olarak kullanılır 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Tohumdan elde edilen yağ; zayıflamak için 5
15.	<i>Sapindaceae</i> <i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Atkestanesi	Meyve (Tohum)	Tohumlardan elde edilen yağ ve kremler kullanılır 1, 2, 3, 4, 6 Dizlerdeki eklem ağrıları ve hemoroit için kullanılır 1
16.	<i>Lauraceae</i> <i>Persea americana</i> Mill.	Avokado	Yaprak	Yağı kullanılır 1,7,9 Böbrek rahatsızlıklarında 4, (taş)5, Tohumlarından yağ elde edilir 6
17.	<i>Asteraceae</i> <i>Calendula officinalis</i> L.	Aynısefa	Çiçek	Yağı ve kremi kullanılır 1, 3, 6, 7, 8, 9 Eklem ve kas ağrılarına iyi gelir 1, Cilt hastalıklarında kullanılır 2, 3 Çiçekleri çay olarak tüketilir soğuk algınlığına iyi gelir 2, 4
18.	<i>Poaceae</i> <i>Elymus repens</i> (L.) Gould.	Ayrık otu	Kök, Ot (Herba)	Böbreklere iyi gelir 1, 6 İltihaplı romatizmada 3, 5 İdrar söktürücü 5, Taş, kum öneyici 5, 6
19.	<i>Rosaceae</i> <i>Cydonia oblonga</i> Mill.	Ayva	Yaprak, Meyve	Öksürüğe iyi gelir 1, 5 Böbrek taşlarına iyi gelir 3, Nezle ve Gripe iyi gelir 5, Meyveden yapılan reçel tüketilir 7
20.	<i>Rosaceae</i> <i>Prunus dulcis</i> (Mill.) D. A. Webb	Badem	Tohum	Kurusu yemiş olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 6, 8 Tatlılara tane veya öğütülmüş şekillerde katılır 7, Yağı kullanılır 1, 3 (cilt için), 4 (kozmetik), 7, 8, 9 (cilt bakımı)
21.	<i>Malvaceae</i> <i>Abelmoschus esculentus</i> (L.) Moench	Bamya Hibiskus Bamya çiçeği	Meyve Tohum Çiçek	Dizlerdeki sıvı kaybına iyi gelir 1, 4 Eklem ağrılarına iyi gelir 3, 4 Bacak ağrılarına iyi gelir 5, 9, 10 Siyatik ağrılarına iyi gelir 6 Meyve kurusu yemeklik olarak satılır 2, 3, 4 Bağırsak çalıştırıcı 6 ----- Çayı içecek olarak tüketilir 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9
22.	<i>Rhamnaceae</i> <i>Frangula alnus</i> Mill.	Barut ağacı	Kabuk	Kabızlığı giderir 1, 2 Bağırsakları çalıştırır 3, Zayıflamayı sağlar 3 Bağırsaklara iyi gelir 4
23.	<i>Rutaceae</i> <i>Citrus limon</i> (L.) Osbeck	Bergamot	Meyve kabuğu	Kabuklar çayları tatlandırmak için kullanılır 4, 5, 6, 7, 10 Aroması ve yağı kullanılır 1, 2, 3
24.	<i>Lamiaceae</i> <i>Rosmarinus officinale</i> L.	Biberiye Kuşdili	Yaprak	Vücuttaki yağları eritir 1, 4, 5 Zayıflamak için kullanılır 6, 8, 9 Hazmı kolaylaştırır 1 Vücuttaki toksinleri atar 3 Yemeklere tat verici olarak katılır, baharat olarak kullanılır 3, 4, 7, 8 Yağı kullanılır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10

25.	<i>Hypericaceae</i> <i>Hypericum perforatum</i> L.	Binbirdelikotu Sarı Kantaron	Ot (Herba)	Toprak üstü kısımları demleme usulü ile kaynatılarak tüketilince vücuttaki iltihabı giderir 1, 6 Yara iyileştirmede kullanılır 4, Yanıklara iyi gelir 4, Sakinleştirici etkisi vardır 5, Vücuttaki toksinleri atar 6, Yağı haricen kas ağrılarında kullanılır 1
26	<i>Fabaceae</i> <i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	Boyotu Çemen otu	Tohum	Tarhana ve çorba gibi yemek yapımında kullanılır 1, 3, 6, Baharat olarak kullanılır 4, 6 Kahvaltılarda yenilen çemene katılır 5
27.	<i>Rosaceae</i> <i>Rubus vestitus</i> Weihe	Böğürtlen	Kök, Yaprak, Meyve	Kök kadın hastalıklarında kullanılır 1, Kök karaciğer hastalıklarında kullanılır 3, Meyvesi yemiş olarak ve çay yapılarak tüketilir 4, Yaprak eklemdeki iltihabı gidermek için kullanılır 5
28.	<i>Gentianaceae</i> <i>Gentiana lutea</i> L.	Centiyane	Kök	Nesli tükenmiştir artık satılmıyor 1, İsveç şurubuna katılır 3, 4, Kan ve idrar söktürücü etkisi vardır 5
29.	<i>Juglandaceae</i> <i>Juglans regia</i> L.	Ceviz	Yaprak, Meyve (Tohum)	Meyvesi yemiş olarak tüketilir 1, 3, 4, 6, 7, 8 Kolesterolü düşürmek için kullanılır 6, Meyve kabuğu kullanılmaktadır 1, Yapraklar kına hazırlarken rengi koyulaştırmak için kullanılır 5, Yağı saç ve cilt bakımında kullanılır, bazı karışımlara katılır 6, 8
30.	<i>Lamiaceae</i> <i>Salvia hispanica</i> L.	Chia	Tohum	Zengin besin değerine sahiptir, diyetlere katılır 2, Omega-3 içerir 4, Zayıflamak için kullanılır 4, 5 (tok tutar) Sindirim sistemini rahatlatıcı etkiye sahiptir 7, Metabolizmayı hızlandırır 7
31.	<i>Apocynaceae</i> <i>Gymnema sylvestre</i> (Retz.) R. Br. ex Sm.	Cinnema Gymnema	Yaprak	Şeker hastaları için iyidir 1, 2, 4, 5
32.	<i>Asteraceae</i> <i>Achillea millefolium</i> L.	Civanperçemi	Yaprak, Çiçek	Kadın hastalıklarında kullanılır 1 (yumurtalıkları besler), 3 (adet dönemlerinde önleyici), 4, 5, 6 (menopoz dönemlerinde), Tansiyon ve mideye iyi gelir 8, Çayı tüketilir 9
33.	<i>Apiaceae</i> <i>Ferula elaeochytris</i> Korovin	Çakşır otu	Kök	Tüm macun tertiplerinde kullanılır 1, Cinsel gücü arttırıcı etkisi vardır 1, 3, 4, 5
34.	<i>Pinaceae</i> <i>Pinus sp.</i>	Çam	Tohum, Reçine, Yaprak	Tohum yemeklere konur 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10 Gövdeden alınan reçineyle hazırlanan sakız mide rahatlatıcı olarak kullanılır 1, 5, 6 (ağrılara ve ülser), Sakızın şeker hastalığında kullanımı mevcuttur 3, 4 Yapraklarından elde edilen terebentin yağı saç bakımında kullanılır 1, 3, 4, 5 (dökülmeleri önler), 7, 8, 9, 10 Şampuanlara katılır 6

35.	<i>Theaceae</i> <i>Camellia sinensis</i> (L.) Kuntze	Çay	Yaprak	Siyah çay; İçecek olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Yeşil çay; Diyet yapanlar kullanır 1, Çeşitli çay karışımlarına katılır 2, Zayıflamak için tüketilir 1, 3, 5, 6 Çayı tüketilir 4, 7 (antioksidan yönünden zengin), 9 Bitkinin tomurcukları çay olarak satılır 2, 6, 7 (aroması daha keskin olur)
36.	<i>Santalaceae</i> <i>Viscum album</i> L.	Çekem Ökseotu	Tohum	Erkeklerde olan bel soğukluğuna iyi gelir 1, 6 Yüksek tansiyona iyi gelir 1, 2 Kolesterolle iyi gelir 3 Hemorit için kullanılır 3 (şimdilerde yok), Solunum yolu rahatsızlıklarında 5
37.	<i>Platanaceae</i> <i>Platanus orientalis</i> L.	Çınar	Yaprak	Eklem ağrılarına iyi gelir 1, 2, 4 Ödem atmak için 5, Mideye iyi gelir 6
38.	<i>Rosaceae</i> <i>Fragaria vesca</i> L.	Çilek	Meyve	Kurusu yemiş olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 5, Aroması satılır 1, 4, 8 Yağı satılır 2
39.	<i>Brassicaceae</i> <i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	Çobançantası	Ot (Herba)	Kabızlığı önler 1, 6 Sindirim sistemini düzenleyici etkisi vardır 2 Kadın hastalıklarında 4, İltihaba karşı etkilidir 5
40.	<i>Zygophyllaceae</i> <i>Tribulus terrestris</i> L.	Çoban çökerten Demirdikeni, Deveçökerten	Ot (Herba)	Kolesterolün en iyi ilacı 1, Cinsel gücü artırıcı 1, Kalp- damar açısı 3, Prostat 5, Kolesterolle iyi gelir 6
41.	<i>Ranunculaceae</i> <i>Nigella sativa</i> L.	Çörekotu	Tohum	Tane hazımsızlığa, tozu kanser hastalığına, yağı şeker hastalığına iyi gelir 1, Her derde deva 3, 5, 6, 7, 8, Yemeklere katılır 4, Karışımlara, macunlara katılır 4 Yağı satılır 6
42.	<i>Caryophyllaceae</i> <i>Gypsophila</i> sp.	Çöven	Kök	Helvalara katılır, sakızlanmayı sağlar 1, 2 Genelde lokum imalatında kullanılır 3, Dökülen saçları yeniler 1, Sabunun köpürtülmesinde kullanılır 4, İdrar söktürücü 5
43.	<i>Lauraceae</i> <i>Laurus nobilis</i> L.	Defne	Yaprak, Tohum	Tohum hemoroite 1, 6 (karışımlara konur), Yaprak yemeklerde tatlandırıcı olarak tüketilir 1, 3, 4, 5, 7, Şeker hastalığına iyi gelir 4, Yağ eklem ağrılarına 1 (özellikle boyun fıtığı rahatsızlıklarında), 3, 8 Saç bakımında 4, 8 Yapraklardan elde edilen sabun kullanılır 2, Yağı var 6, 7
44.	<i>Fabaceae</i> <i>Tamarindus indica</i> L.	Demirhindi	Meyve	Kansızlığa iyi gelir 1, 6 Ciğerleri temizler 1, Kurusu yemiş olarak tüketilir 2, Şerbet yapımında kullanılır 3, 4, 5, 6, 9, Otun kendisi karaciğerlerde kan temizleyici olarak tüketilir 3
45.	<i>Apiaceae</i> <i>Anethum graveolens</i> L.	Dereotu	Tohum, Yaprak	Kuru yapraklar yemeklere baharat olarak katılır 3, 4, Tohumlar eskiden bitkisel karışımlara katılır 6
46.	<i>Asteraceae</i> <i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertn.	Devedikeni Meryem Ana Dikeni	Tohum	Karaciğer yetmezliği ve karaciğer yağlanmasında kullanılır 1, Karaciğer temizliği 2, 6 Karaciğer için 3, 4, 5, Salatalara katılır 7

47.	<i>Solanaceae</i> <i>Lycopersicon</i> <i>esculentum</i> Mill.	Domates	Meyve	Meyve kurusu yemeklerde kullanılır 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Salçası yapılır 2
48.	<i>Asteraceae</i> <i>Arctium minus</i> (Hill) Bernh.	Dulavrat otu	Ot (Herba)	Cinsel gücü artırır 1, İdrar söktürür 3, 4 Sindirimi kolaylaştırır 5 Gut hastalığında tüketilir
49.	<i>Moraceae</i> <i>Morus alba</i> L.	Dut	Meyve	Meyve kurusu yemiş olarak satılır 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, Özü satılır 1, Pekmezi satılır 3, 6, 7
50.	<i>Malvaceae</i> <i>Malva</i> sp.	Ebegümeçi	Çiçek	Astım 1, 3, 6, Bronşit 3, 5, Öksürük 5
51.	<i>Acoraceae</i> <i>Acorus calamus</i> L.	Eğir Hazanbel	Kök	Prostata iyi gelir 1 (kereviz tohumu ile beraber kaynatılıp içilir), 3, 4, 5
52.	<i>Asteraceae</i> <i>Echinacea</i> sp.	Ekinezya	Ot (Herba)	Kapsül şeklinde satılır 1, Soğuk algınlığı belirtilerini hafifletir 2, 3, 5 Bağışıklık sistemini güçlendirmek için tüketilir 4, 6
53.	<i>Rosaceae</i> <i>Malus domestica</i> Borkh.	Elma	Meyve	Meyve kurusu yemiş olarak satılır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, Öğütülmüş meyveler çay olarak hazırlanarak tüketilmektedir 9, Sirkesi bulunur 2, 7, İçecek tozları 4, 6, 7, 9
54.	<i>Asteraceae</i> <i>Cynara scolymus</i> L.	Enginar	Yaprak	Karaciğer temizliği sağlar 2 (devedikeni ve karahindiba ile hazırlanan karışımları), Suyu şişelerde satılır 2, Karaciğer yağlanmasına iyi gelir 3, Karaciğer için 4, 5, 6, 8 Kapsülü satılır 1 Sirkesi satılır 9 Ekstraktı satılır 2
55.	<i>Rosaceae</i> <i>Prunus domestica</i> L.	Erik	Meyve	Meyve kurusu yemiş olarak tüketilir 2, 5, 7, 8
56.	<i>Lamiaceae</i> <i>Ocimum basilicum</i> L.	Fesleğen Reyhan	Yaprak	Kuru yapraklar baharat olarak yemekleri tatlandırmada kullanılır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 Yağı kullanılır 1, 3 (koku olarak)
57.	<i>Betulaceae</i> <i>Corylus avellana</i> L.	Fındık	Tohum	Yemiş olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Yağı yemeklerde kullanılır 1, Damar açıcı özelliğe sahip yağı kolesterole iyi gelir 1, 2 Yağı kullanılır 2, 3, 4, 9 (karışımlarda)
58.	<i>Ericaceae</i> <i>Calluna vulgaris</i> (L.) Hull	Funda Süpürge otu	Yaprak, Ot (Herba)	Vücuttaki kiloları eritir, zayıflamayı sağlar 1, 5 (yağ yakıcı), 6, 9, Zayıflama çaylarına katılır 4, Bağırsakları çalıştırır 1, 3 Bağışıklık sistemi için iyidir 3
59.	<i>Ginkgoaceae</i> <i>Ginkgo biloba</i> L.	Ginkgo Mabet ağacı	Yaprak	Hafıza güçlendirici 1, 2, 4, 5, 6, Kapsülü satılır 3, 4, Ekstraktı satılır 9
60.	<i>Araliaceae</i> <i>Panax ginseng</i> C. A. Mey.	Ginseng	Kök	Enerji deposu, besin takviyesi olarak kullanılır 1, Ekstraktı tüketilir 2, 7 Bağışıklık sistemini güçlendirir 3, Kapsülleri satılır 3, Enerji için verilir 4, 5 Besin takviyesi 6, Hücre yenileme, direnç artırıcı olarak tüketilir 9

61.	<i>Rosaceae</i> <i>Rosa sp.</i>	Gül	Yaprak, Çiçek, Tomurcuk	Yaprak üst solunum yolları hastalıklarına – gribal enfeksiyonlara- iyi gelir 1, Suyu içecek olarak tüketilir 1, Cilt bakımında 1 (tonik)4, 9 Yağı esans kullanılır 1 (Araplar tarafından), 4 (koku)7, 9 Mide rahatlatıcı olarak kullanılır 3, Çiçek, tomurcuk ve yaprakları çay olarak tüketilir 3, 6, 7 (karışımlara da katılır), 9 Reçeli tüketilir 6, 9 Kozmetik olarak 4, 6 (sabun) Sakinleştirici 5
62.	<i>Altingiaceae</i> <i>Liquidambar orientalis</i> Mill.	Günlük Sıgla	Gövde (Reçine)	Meyvesi beyne giden damarları açar 1, Museviler tarafından kiliselerde tütsü olarak kullanılır 1, Buharı nefes açıcı olarak kullanılır 3, Tütsü olarak kullanılır 3, 5, Yağı; mide rahatsızlıklarına, ülsera iyi gelir 1 (balla beraber tüketildiğinde), Gastrite iyi gelir 4, 5, Çocuklarda öksürük kesmek için tütsü olarak kullanılır 4, Hafıza güçlendirici 5
63.	<i>Combretaceae</i> <i>Terminalia sp.</i>	Halile (Kara ve Sarı)	Tohum (Meyve)	Mayasıl hastalığına (kanamalı hemoroit) iyi gelmektedir 1, Hemoroit rahatsızlıklarında kullanılır 3, 6 Basur için kullanılır 5
64.	<i>Brassicaceae</i> <i>Sinapis alba</i> L. <i>Brassica nigra</i> (L.) K. Koch	Hardal (Sarı ve Siyah)	Tohum	Tohumu bacak ağrılarına iyi gelir 1, 6 Yağı eklem ağrılarına iyi gelir 1, Siyah hardal; eklem ağrıların 3, yorgun bacak sendromunda kullanılır 4, Sarı hardal; ses tellerine iyidir 3, baharat olarak kullanılır 4, Yemekleri tatlandırıcı olarak yağı ve sosu kullanılır 7
65.	<i>Papaveraceae</i> <i>Papaver somniferum</i> L.	Haşhaş	Tohum	Tohum yemeklere tatlandırıcı olarak katılır 1, 2 (baharat olarak), 3 (ekmeklere de), 4, 6, 7, 9 (tatlılara da) Yağı ressamlar tarafından kullanılır 1, Ezmesi çörek ve ekmek yapımında kullanılır 4
66.	<i>Malvaceae</i> <i>Althaea officinalis</i> L.	Hatmi	Çiçek	Öksürüğe iyi gelir 1, 4, 5 Çiçeğin kurusu çocuklara astım, bronşit için sütle kaynatılıp içirilir 3
67.	<i>Boraginaceae</i> <i>Alkanna tinctoria</i> (L.) Tausch	Havaciva	Kök Yaprak, Ot (Herba)	Kök doğal alçı olarak kırık ve çıkıklarda kullanılır 1, Ot tereyağında kavruarak ciğerler için kullanılır 3, Yaprak renk verici olarak kullanılır 4, Kaynatılarak balmumu ile birlikte krem yapılarak yanıklara sürülür 4, Otu renk vermek için kullanılır 5, Kök renk maddesi olarak kullanılır 6
68.	<i>Zingiberaceae</i> <i>Alpinia officinarum</i> Hance	Havlıcan	Kök	Altına kaçırın çocuklara kaynatılarak içirilir ya da macunu yapılır 1, Öksürük, astım, bronşite iyi gelir 3, Kış çayı olarak tüketilir 2 (karışımlarda), 3, 7 Öksürük 4, Vücut ısısını arttırmak için kış çaylarına katılır 4, Soğuk algınlığında kullanılır 5, 6

69.	<i>Apiaceae</i> <i>Daucus carota</i> L.	Havuç	Kök, Tohum	Kökten elde edilen yağ; Saç bakımında kullanılır 1, Cilt bakımında kullanılır 2, 3, 4 (bronzlaştırıcı), 6, 7, 8, 9 Tohum; Ekimini yapmak isteyenler tarafından alınır 3, Küçük çocuklarda kilo yapıcı olarak kullanılır 4, Kuvvet verici olarak 5, Gözlere iyi gelir 5
70.	<i>Lamiaceae</i> <i>Vitex agnus-castus</i> L.	Hayıt	Tohum (Meyve)	Kadın hastalıklarında kullanılır 1 (yumurtaların çatlamasını sağlar, güçlendirir, besler), 3, 4 (adet düzensizliğinde), 5, 6, Damar açıcı olarak tüketilir 3, Ekstraktı satılır 2, Yağı cilt bakımında kullanılır 9
71.	<i>Arecaceae</i> <i>Cocos nucifera</i> L.	Hindistan ceviz	Meyve	Yemeklerde rendesi kullanılır 1, Kuru yemiş olarak tüketilir 2, 6 Tatlılara katılır 3, 7, 8 Hafıza için iyidir 4 (Alzheimer), 5 Yağı saçlar için kullanılır 4, 5, Cilt bakımında kullanılır 5, 8, 9
72.	<i>Euphorbiaceae</i> <i>Ricinus communis</i> L.	Hint yağı bitkisi	Tohum	Tohumlardan elde edilen yağ kullanılır 2, 4 (saç ve kirpikler için), 6 (saç dökülmelerini önler), 7, 8, 9
73.	<i>Arecaceae</i> <i>Phoenix dactylifera</i> L.	Hurma	Meyve	Kuru meyve yemiş olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Çocuk sahibi olmak isteyenler karışımlara katarlar 4, Tohum tozu satılır 4
74.	<i>Rhamnaceae</i> <i>Ziziphus jujuba</i> Mill.	Hünnap	Meyve	Kalbe giden damarları açar 1, Kalp büyümesini önler 1, Kalp için kullanılır 3, 6 Kuru yemiş olarak tüketilir 3, 4, Bağışıklık sistemini güçlendirmek için tüketilir 5
75.	<i>Malvaceae</i> <i>Tilia</i> sp.	İhlamur	Yaprak, Çiçek	Kış çayı olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 6 Grip ve soğuk algınlığına iyi gelir 5, Rahatlatıcı olarak çayı içilir 7, Soğuk algınlığına iyi gelir 9
76.	<i>Urticaceae</i> <i>Urtica</i> sp.	Isırgan	Tohum, Yaprak, Kök	Vücudun antibiyotiğidir 1, Tohumdan elde edilen yağ satılır 1, 7, 8, 9 Yağı (tohum), tohumu, sabunu, otu satılır 2, Annelere süt yapıcı 3 (ot), Saç bakımında kullanılır 5, Böbrek taşı oluşumunu önler 5
77.	<i>Moraceae</i> <i>Ficus carica</i> L.	İncir	Meyve	Kuru yemiş olarak tüketilir 1, 4, 5 Kabızlığa iyi gelir 1, Tohumundan elde edilen yağ kullanılır 2, 3, 4 (cilt için), Meyvelerden elde edilen reçel kahvaltılarda tüketilir 6
78.	<i>Simmondsiaceae</i> <i>Simmondsia chinensis</i> (Link) C. K. Schneid.	Jojoba	Meyve	Meyvelerden elde edilen yağ kullanılır 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, Cilt bakımında kullanılır 4
79.	<i>Cucurbitaceae</i> <i>Cucurbita</i> sp.	Kabak	Tohum	Kuru çerez olarak tüketilir 1, 2, 3, 6 Kavrulmamış tohumların bağırsak kurtlarını düşürmek için kullanımı vardır 1, Prostat için 4, Yağı kullanılır 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9

80.	<i>Lauraceae</i> <i>Cinnamomum</i> <i>camphora</i> (L.) J. Presl	Kâfur	Ot (Herba), Gövde (Reçine)	Doğal (ot) olanı İsveç şurubuna katılır. Sentetiği (tablet) çocukların okullarda bit, pire kapmamaları için önlüklerine takılır 1, Kristalleşen paketli tabletler eritilerek eklem ağrılarında kullanılır 3, İsveç şurubuna katılır 4, Böcek kovucu olarak kullanılır 4
81.	<i>Rubiaceae</i> <i>Coffea arabica</i> L. <i>Coffea canephora</i> Pierre ex A. Froehner	Kahve	Tohum	İçecek olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, Kalbe iyi gelir 1
82.	<i>Anacardiaceae</i> <i>Anacardium</i> <i>occidentale</i> L.	Kaju	Tohum	Kurusu yemiş olarak tüketilir 2, 3, 4, 6, 7, 9
83.	<i>Malvaceae</i> <i>Theobroma cacao</i> L.	Kakao	Tohum	Yemeklere ve içeceklere tat katmak için kullanılır 1, 4, 5, 6, 8 Yağı satılır 1, 2, 3, 6, 7 (katı), 9
84.	<i>Zingiberaceae</i> <i>Elettaria</i> <i>cardamomum</i> (L.) Maton	Kakule	Tohum	Tozu kahvelere tatlandırıcı olarak katılır 1, 3, 4, 9 Karanfil gibi koku giderici olarak kullanılır 1, Ağız kokusu giderici olarak kullanılır 2, 3, 5, 6 Hafıza güçlendirici olarak kullanılır 2, Yemeklere katılır 2, 3 (Afganlar pilava katar), 5, 7, 9 Mide rahatlatıcı olarak tüketilir 3, Kozmetik ürünlere kokusu nedeniyle katılır 7, Bitki çaylarına katılır 9
85.	<i>Lamiaceae</i> <i>Lavandula stoechas</i> L.	Karabaş otu	Çiçek (durumu)	Damar açıcı olarak kullanılır 1, 3, 6 Kolesterolle iyi gelir 2, Balgam söktürücü 3, Sigara bırakmak için kullanılır 5
86.	<i>Piperaceae</i> <i>Piper nigrum</i> L.	Karabiber	Tohum	Baharat olarak tüketilir 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9 Yağı satılır 1, 4
87.	<i>Asteraceae</i> <i>Taraxacum</i> <i>campylodes</i> G. E. Haglund	Karahindiba	Ot (Herba)	Vücudun çöplüğü olan safra kesesindeki taş, kumu temizler 1, 6 Karaciğer temizliği sağlar 2, 3, 4, 5
88.	<i>Myrtaceae</i> <i>Syzygium</i> <i>aromaticum</i> (L.) Merr. ve L. M. Perry	Karanfil	Çiçek tomurcuğu (Tohum)	Ağız kokusunu giderir 1, 3 Ağrı kesici olarak kullanılır 1 (diş ağrılarında), 6 Yağı satılır 1, 3 Antiseptik özelliğe nedeniyle dezenfekte etmede kullanılır 2, İçeceklere tatlandırıcı olarak katılır 3, 4 (çaylara), 9
89.	<i>Cucurbitaceae</i> <i>Cucumis melo</i> L.	Kavun	Meyve	Meyve kurusu yemiş olarak tüketilir 1, 4, 5, 6, 9
90.	<i>Rosaceae</i> <i>Prunus armeniaca</i> L.	Kayısı	Meyve, Tohum	Meyve kurusu yemiş olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9 Tohumdan elde edilen yağ kullanılır 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9 (cilt için) Krem ve sabunu kullanılır 2, Acı çekirdek (tohum) kanser için tüketilir 4, Sindirim sistemi rahatsızlıkları için kullanılır 5, Reçeli kahvaltılarda tüketilir 6, 7

91.	<i>Piperaceae</i> <i>Piper cubabe</i> L.	Kebabiye	Tohum	Ses kısılmalarına iyi gelir, hafızlar, imamlar, öğretmenler seslerini rahatlatmak için tüketirler 1, 2 Ses tellerine iyidir 3, Ses kısıklığına iyi gelir 4, 5, 6
92.	<i>Fabaceae</i> <i>Ceratonia siliqua</i> L.	Keçiboynuzu Harnup	Meyve, Tohum	İştahsızlık yaşayanlar için iyidir, kilo aldırır 1, Kan deposu olarak tüketilir 1, Kansızlığa iyi gelir 2, 5, 6 Kan yapıcıdır 3, Vücut direncini artırır 3, Enerji verir 5, Tohum toz haline getirilerek satılır 1, 4 (keklere) Pekmezi 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9 Özü 2, 3, 6, 7, 9 Unu 2 ve Ekstraktı 9 satılır
93.	<i>Caprifoliaceae</i> <i>Valeriana officinalis</i> L.	Kedi otu	Kök	Sinirleri yatıştırır 1, 6 Uykusuzluğa iyi gelir 1 (rahatlık sağlar), 2 (uykuya zemin hazırlar), 3, 4, 5, 7 (sağlıklı uyku) Sakinleştirici etkiye sahiptir 2, Depresyona iyi gelir 3, Rahatlatıcı etkisi vardır 5, 7
94.	<i>Lamiaceae</i> <i>Thymus sp.</i>	Kekik	Yaprak	Yaprakları yemeklerde baharat olarak kullanılır 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9 Yağı; eklem ağrılarında 1 Öksürük kesici olarak 2 Balgam söktürücü (İzmir yöresinde küp şekere yağ damlatılarak şeker yenilir) 2, Diş ağrılarında 4 Yaprakları bilye şeklinde veya öğütülmüş olarak satılan kekik türlerinin yağı da satılır (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9)
95.	<i>Cannabaceae</i> <i>Cannabis sativa</i> L.	Kenevir Kendir otu	Tohum	Tohum kavrularak yemiş olarak tüketilir 4, Tohumdan elde edilen yağ satılır 4 (kanser hastalığında), 6, 8, 9 Tohumu satılır 5
96.	<i>Apiaceae</i> <i>Apium graveolens</i> L.	Kereviz	Tohum	Prostat hastalığına iyi gelir 1, 2 (eğir kökü ile beraber tedavi edici olarak kullanılır), 3, 4, 5, 6 Eğir kökü ile beraber kaynatılarak tüketilen karışım Folikül Uyarıcı Hormon (FSH)'u yüksek olan kişiler tarafından tüketilerek bu değerlerin düşmesi sağlanır 1, İdrar yollarına iyi gelir 2, Yemeklerde tatlandırıcı olarak kullanılır (turşu, güveç) 7, Çayı tüketilir 7
97.	<i>Fagaceae</i> <i>Castanea sativa</i> Mill. And. kest	Kestane	Tohum, Çiçek	Şerbetle muamele edilen meyveler kestane şekeri olarak satılır 1, 3, 4, 8, 9 Balı satılır 2, 7, 8
98.	<i>Linaceae</i> <i>Linum usitatissimum</i> L.	Keten	Tohum	Kolesterole iyi gelir 1 (trigliseridi düşürür), 3, 6 Bağırsak çalıştırıcı 2, 3, 4 Besleyici özelliğinden dolayı bala katılarak veya salatalarla tüketilir 7, Ağrılar için kullanılır 9, Yağı kullanılır 1, 2, 3, 5, 6, 9

99.	<i>Rubiaceae</i> <i>Cinchona officinalis</i> L.	Kınakına	Kök 1, 5 Kabuk 2, 3, 4, 6, 8	Kansızlığa iyi gelir 1 (siyah üzüm ile birlikte kaynatılıp içilir), Kabuk siyah üzümle kaynatılır, şeker eklenerek şerbet yapılır 2 (kansızlık için), Kara üzümle beraber kan yapıcı olarak kullanılır 3, Siyah üzümle birlikte kaynatılarak kansızlık için tüketilir 4, İştahsızlık ve sindirim 5, Kansızlığa iyi gelir 6
100.	<i>Equisetaceae</i> <i>Equisetum arvense</i> L.	Kırkkilit otu Atkuyruğu	Ot (Herba)	İdrar söktürücü 1, Böbrekler için 1 (taş-kum düşürücü), 4
101.	<i>Papaveraceae</i> <i>Chelidonium majus</i> L.	Kırlangıç otu	Ot (Herba)	Göz hastalıklarına iyi gelir 1, 4 idrar ve safra söktürücü etkisi vardır 1
102.	<i>Solanaceae</i> <i>Capsicum annuum</i> L.	Kırmızıbiber (Paprika)	Meyve	Kurutulan öğütülmüş meyveler yemeklere tat katmak için kullanılır 1, 3, 4, 7, 8, 9 İplere dizilen kuru meyveler yemek yapımında kullanılır 4, 5, 6
103.	<i>Fabaceae</i> <i>Aspalathus</i> sp.	Kırmızı çalı Rooibos= Kırmızı çay	Yaprak	Bitki çayı olarak tüketilir 1, 2, 5, 7 Sağlıklı beslenme amacıyla çay olarak tüketilir 4,
104.	<i>Lamiaceae</i> <i>Teucrium chamaedrys</i> L.	Kısamahmut	Ot (Herba)	Basur için kullanılır 2, Şeker hastalığında 4, Hemoroit tedavisinde 4, 5
105.	<i>Cornaceae</i> <i>Cornus mas</i> L.	Kızılcık	Meyve	Polip için kullanılır 1, İshal için kullanılır 4, Kavanozlarda satılan marmelat tüketilir 4, Şerbet yapılır 5, Meyve kurusu satılır 8
106.	<i>Apiaceae</i> <i>Cuminum cyminum</i> L.	Kimyon	Meyve (Tohum)	Yemeklere tat katmak amacıyla tane veya toz halinde satılan tohumlar baharat olarak kullanılır 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Tohumlardan elde edilen yağ kullanılır 1, 3, 4, 8, 9
107.	<i>Rosaceae</i> <i>Prunus avium</i> (L.) L.	Kiraz	Meyve sapı, Meyve	Ödem söktürücü olarak kullanılır 1, 3, 4, 5, 6 Adet ağlarına iyi gelir 1, Zayıflamak için tüketilir 5, Meyve kurusu yemiş olarak satılır 8
108.	<i>Apiaceae</i> <i>Coriandrum sativum</i> L.	Kişniş	Meyve (Tohum)	Tane ve toz halinde satılan tohumlar yemeklere tat vermek amacıyla baharat olarak kullanılır 1, 3, 4, 5, 9 Şekeri düşürür 1, 6 Yağı cildi nemlendirmek için kullanılır 1, Gaz için kullanılır 2
109.	<i>Actinidiaceae</i> <i>Actinidia chinensis</i> Planch.	Kivi	Meyve	Doğal yollarla ve şekerle kurutulmuş meyve kurusu yemiş olarak satılır 1, Kutularda içecek tozu satılır 1, 2, 4, 9
110.	<i>Cucurbitaceae</i> <i>Momordica charantia</i> L.	Kudret narı	Meyve	Mide rahatsızlıklarında 1 (ballı olanı mide için, zeytinyağlı olan reflü), 2 (ülserin en iyi ilacı), 3, 4, 5 (gastrit, ülser) Mide yaralarını iyileştirmede 3, 4 Yağı satılır 3, 4, 6 Kapsül şeklinde satışı da vardır 3

111.	<i>Rosaceae</i> <i>Rosa canina</i> L.	Kuşburnu	Meyve, Tohum	C vitamini yönünden zengin meyvesi satılır 1, 2, 6 Yağı kullanılır 2 (yaşlanma karşıtı olarak), 4, 7 Bayburt yöresinde çorbası yapılır 3, Aroması satılır 3 Tohum (çekirdek) toz haline getirilerek diz kapağı, eklem ağrıları için kullanılır 4
112.	<i>Lamiaceae</i> <i>Lavandula angustifolia</i> Mill.	Lavanta	Çiçek, Tohum	Karaciğer etrafı yağlanmalara iyi gelir 1, 3 Hepatit B için kullanılır 1, Giysilerin arasına konur 1, 6 Güvlenmeyi önler 3, Sakinleştirici özelliği vardır 3, Kokusu için kullanılır 4, 9 (kolonya) Rahatlaticı özelliği vardır 5, Yağı parfümeride kullanılır 1, Yağı 2, 4, 7, 8 Sabunu ve suyu satılır 2, 6
113.	<i>Rutaceae</i> <i>Citrus limon</i> (L.) Osbeck	Limon	Meyve, Meyve kabuğu	Esansı kullanılır 1, Şekerlemeleri tüketilir 1, Meyve kurusu tüketilir 2, 3, 4, İçecek tozu satılır 1, 9 Yağı kullanılır 2 (selülit için, gerginleştirici olarak), 3, 5 (sivilce ve akne için), 7, 8, 9 (cilt için), Kolonya 3, 4, 6, 9 Suyu satılır 3, Kabuk ısıtılarak kek hamuruna konur 7, Bitki çayı hazırlanır 6, 7, 9 (karışımlarda)
114.	<i>Rosaceae</i> <i>Prunus mahaleb</i> L.	Mahlep	Tohum	Yemeklerde tatlandırıcı olarak kullanılır 1 (çöreklerde), 3 (öğütülmüş), 4 (börek ve çöreklerde), 5, 6, 7 (hamur işlerinde), 9 (hamur işlerinde), Şeker hastalığına iyi gelir 2, 3 (tane), 4 (tane)
115.	<i>Anacardiaceae</i> <i>Mangifera indica</i> L.	Mango	Meyve	Kurutulmuş meyve yemiş olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, İçecek tozu satılır 6
116.	<i>Aquifoliaceae</i> <i>Ilex paraguariensis</i> A. St. - Hil.	Mate	Yaprak	Çayı vücuttaki yağı yakmak için tüketilir 1, 2 Metabolizmayı hızlandırma özelliği nedeniyle zayıflamak için kullanılır 2, Demlenerek çay olarak tüketilir 3, 7, 9 Paraguaylılar sigara gibi içerler 3, Zayıflamak için tüketilir 4, Zayıflamayı sağlar 4, 5, 6
117.	<i>Apiaceae</i> <i>Petroselinum</i> sp.	Maydanoz	Yaprak, Tohum	Kurutulmuş yapraklar yemeklere tat vermek için baharat olarak kullanılır 2, 4, 6, 7 İdrar söktürücü özelliği vardır 2 Tohum bitki karışımlarına katılır 3, Ekimini yapmak isteyenler tarafından alınır 3, Tohumdan elde edilen yağı satılır 3, 4, 6, 8, 9

118.	<i>Lamiaceae</i> <i>Melissa officinalis</i> L.	Melisa* Oğulotu*	Yaprak	Sinir sistemine etki eder 1, Uykusuzluk için kullanılır 1, 5, 9 (çay olarak) Yağı kovanlara arıları çekmesi için konur 1, Sakinleştirici olarak tüketilir 2, 4 Sakinleştirici etkisi nedeniyle depresyona karşı kullanılır 3 Rahatlatıcı etkisi vardır 5, 6, 9 Yağı satılır 1, 2, 6 Aroması satılır 3, 4, 8 ----- Kalbe giden tüm damarları açar 1, Kalp için iyidir 2, Kalp- damar rahatsızlıklarında tüketilir 3, Rahatlatıcı etkisi vardır 5 Damar açıcı özelliği vardır 6
119.	<i>Anacardiaceae</i> <i>Pistacia terebinthus</i> L.	Menengiç	Tohum (Meyve)	Öğütülmüş tohumlar yağ ile karıştırılarak kavanozlarda satılır 1, İçecek olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 5
120.	<i>Lamiaceae</i> <i>Origanum majorana</i> L.	Mercanköşk	Yaprak	Kurutulmuş yapraklar yemeklere tat vermek için kullanılır 1, 2, 3, 4, 5, 7 (domates sosu, peynir, salata ve çorbalara), Bitki çayı olarak tüketilir 3, 4
121.	<i>Myrtaceae</i> <i>Myrtus communis</i> L.	Mersin	Yaprak	Şeker hastalığında 1, 2 (düşürür), 6 Kolesterol 1, İdrar söktürücü 1, Çay olarak tüketilir 3, Bağışıklık güçlendirir 5, Aroması satılır 1, 4 Yağı satılır 2
122.	<i>Fabaceae</i> <i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Meyan	Kök	Astım ve bronşite iyi gelir 1, Bağımlılık yapıcı özelliği nedeniyle kola gibi bazı içeceklerle konur 2, Şerbeti içecek olarak tüketilir 3, Boğaz ağrılarına iyi gelir 3, Balgam söktürücü olarak kullanılır 4, Mide rahatsızlıklarında 5
123.	<i>Poaceae</i> <i>Zea mays</i> L.	Mısır	Tohum, Püskül	Tohumlar soslanmış haliyle çerez olarak tüketilir 1, 3, 5, 7, 8 Püskül; Ödem söktürücü olarak kullanılır 1, 4, 6 İdrar yolu iltihaplarında 3, Taş düşürücü 3, Bağışık sistemi güçlendirici 3
124.	<i>Moringaceae</i> <i>Moringa oleifera</i> Lam.	Moringa	Yaprak	Salata, pilav, makarna ve tüm yemeklere tat katmak amacıyla kullanılır 2, Antioksidan özelliği nedeniyle çay olarak tüketilir 2, 4, Zayıflamak için kullanılır 5
125.	<i>Myristicaceae</i> <i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Muskat, Küçük Hindistan cevizi	Meyve (Tohum) Besbase (Tohumu saran etli zar)	Çocuklarda gaz giderici olarak kullanılır 2 (rendelenmiş meyve çok az miktarda süte katılarak verilir), 3, 4 (bebeklerde), 6, 9 Yemeklere konur 2, 4 (baharat olarak), 9 Kan dolaşımı için 5 ----- Hemoroite iyi gelir 1, 6 (eskiden bu amaçla karışımlara katılmış) Çin yemeklerinde kullanılır 1 İsveç şurubuna katılır 2, Sakinleştirici 5, Vücuda kuvvet verici 5

126.	<i>Musaceae</i> <i>Musa x paradisiaca</i> L.	Muz	Meyve	Meyve kurusu yemiş olarak tüketilir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 Aroması satılır 1, 2 (tatlılara, soğuk-sıcak içeceklerle katılır), 4 İçecek tozu satılır 2, 4, 6
127.	<i>Burseraceae</i> <i>Commiphora</i> sp.	Mürsafi	Kök (Reçine)	Nazara, göze çok iyi gelir 1, Kiliselerde sıklıkla kullanılır, Museviler de kullanır 1, İlaçlarda kullanılır 2, Yapıştırıcı olarak kullanımları da vardır 2, Kokusu nedeniyle tütsü olarak kullanılır 3, Mide rahatsızlıklarında kullanılır 5
128.	<i>Lamiaceae</i> <i>Mentha x piperita</i> L. <i>Mentha longifolia</i> (L.) L.	Nane	Yaprak	Yemeklere tat vermek için katılır 1, 2, 4 (baharat), 6, 7 (baharat), 9 Mide ağrılarına iyi gelir 1, Bitki çayı karışımlarına katılır 7 Yağı kullanılır 1 (sivrisinek kovucu olarak), 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
129.	<i>Lythraceae</i> <i>Punica granatum</i> L.	Nar	Çiçek, Meyve, Meyve kabuğu 3, 5	Çiçek çay olarak tüketilir 1 (C vitamini takviyesi olarak), 3, 9 Meyve şeker hastalığı için tüketilir 4, Lokumlara tat verici olarak katılır 1, Tohum; Yağı satılır 1, 2, 8, 9 (cilt için) Sabunu satılır 2 (çekirdek yağından) Ekşisi 1, 2, 6, 7, 8, 9 ve sosu 2, 4 tüketilir, Toz içecek olarak satılır 2, 4 (oralet), 7, 9
130.	<i>Orchidaceae</i> <i>Orchis</i> sp.	Orkide (Salep)	Rizom Tohum 1, 3, 8	Salep adı verilen içecek tüketilir 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9
131.	<i>Myrtaceae</i> <i>Eucalyptus</i> sp.	Ökalyptus	Yaprak	Soğuk algınlığında kış çayı olarak tüketilir 1, 6 Yağ burna çekilecek suyun içine birkaç kez damlatılır 1, Nefes açıcı özelliği vardır 4, Yağ satılır 2, 3, 4, 7, 8, 9 Solunum yolları için iyidir 5, Aroması satılır 6
132.	<i>Asteraceae</i> <i>Matricaria chamomilla</i> L.	Papatya	Çiçek	Soğuk algınlığına iyi gelir 1 (karışımlara katılır), 6 Direnç artırıcı özelliği vardır 1, Saç açıcı olarak kullanılır 1, Sinüzit için kullanılır 3, Mide dinlendirici özelliği vardır 3, Sakinleştirici olarak tüketilir 4 (çay) Rahatlatıcı özelliği vardır 5, Uykusuzluğu gidermek için tüketilir 5, Sinirleri yatıştırır 7, Saç bakımında kullanılır 7, Yağı 1, 2, 3, 7 Esansı 4, 8 Suyu 2 ve Sabunu 2 satılır.
133.	<i>Caricaceae</i> <i>Carica papaya</i> L.	Papaya	Meyve	Meyve kurusu yemiş olarak tüketilir 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9
134.	<i>Solanaceae</i> <i>Solanum melongena</i> L.	Patlıcan	Meyve	Kurutulmuş meyveler yemeklerde kullanılır 2, 3, 4, 5, 6, 7 Reçeli satılır 7
135.	<i>Burseraceae</i> <i>Commiphora gileadensis</i> (L.) C. Chr.	Pelesenk	Gövde (Reçine)	Yağı satılır 1, 2, 4 (ağrılar için), 5, 6, 8, 9
136.	<i>Asteraceae</i> <i>Artemisia absinthium</i> L.	Pelinotu	Ot (Herba)	Koah için tüketilir 1, Şekeri düşürür 2, Mide rahatsızlıklarında kullanılır 5, Sindirim rahatsızlıklarında 5

137.	<i>Rutaceae</i> <i>Citrus maxima</i> (Burm.) Merr.	Pomelo	Meyve	Meyve kurusu yemiş olarak tüketilir 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
138.	<i>Rutaceae</i> <i>Citrus sinensis</i> (L.) Osbeck M <i>Citrus x aurantium</i> L.	Portakal	Meyve, Meyve kabuğu	5-6 yağ ile karıştırılarak ilaç yapılır 1, Krem, lokum ve yemeklerde kullanılmak için esansı satılır 1, Meyve kurusu yemiş olarak tüketilir 2, 3, 4, 5 (C vitamini deposu), 6, 7, 8 Meyve kabuğu bitki çaylarına katılır 1, 6, 7 İçecek tozu satılır 2, 6, 8, 9 Yağı satılır 3, 4, 7, 9 Reçeli satılır 7
139.	<i>Apiaceae</i> <i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Rezene	Tohum	Gaz giderici olarak 1 (söktürür), 2, 3, 7 Nazara karşı kullanılır 1 Anne sütü arttırıcı 4, 5, 7, 9 Mideyi rahatlatır 4, Sindirimi kolaylaştırır 7
140.	<i>Iridaceae</i> <i>Crocus sativus</i> L.	Safran Safran çiğdemi	Çiçek	Elde edilen safran yemeklerde tatlandırıcı olarak kullanılır 1 (Pilav, zerde), 3, 4, 5, 6, 7 (baharat), 9 Beyindeki kılcal damarlara iyi gelir 3, Kalp ve damar açıcı olarak kullanılmaktadır 4, 5 Göz hastalıklarında 5
141.	<i>Cupressaceae</i> <i>Tetraclinis articulata</i> (Vahl) Mast.	Sandaloz ağacı	Gövde (Reçine)	Vücuttaki yağları eritir 1, Zayıflamak için kullanılır 2, 3, 4, 5, 6
145.	<i>Amaryllidaceae</i> <i>Allium sativum</i> L.	Sarımsak	Soğan (Bulb)	Yağı saçları besler, saç kırana iyi gelir 1, Öğütülmüş (toz) kurusu baharat olarak yemeklere katılır 2, 3, 4, 5, 6, 7 (granül), 8 (granül) Yağı satılır 3, 9 Şampuanı satılır 3, Sosu satılır 8
142.	<i>Xanthorrhoeaceae</i> <i>Aleo vera</i> (L.) Burm. f.	Sarısabır	Reçine Kök 1,	Çocuğu süten kesmek için kullanılır 1, 3 (meme ucuna sürülür), 4 Yara iyileştirme özelliği vardır 2, Polipler için 4, Yağı satılır 3, 4, 6, 7, 8
143.	<i>Fabaceae</i> <i>Senna alexandrina</i> Mill.	Sinameki	Yaprak	Kabızlık için 1, Bağırsakları çalıştırır 2 (ishal), 4, 5, 6 İki çeşidi satılır; sinameki ve erkek sinameki (ačlıkotu). Erkek sinameki bağırsakları çalıştırır, diğer sinameki türü sigara gibi bağımlılık yapar 3 (demlenerek içilir), Zayıflamak için tüketilir 5, Bağırsakları temizler 9
144.	<i>Plantaginaceae</i> <i>Plantago lanceolata</i> L.	Sinirli ot	Yaprak	Sakinleştirici özelliği vardır 1 (melisa gibi), 6 Astım, bronşit 2, 4, Nefes darlığı için tüketilir 2, Karışım çaylara konur 3, Metabolizma 4, Akciğer rahatsızlıklarında kullanılır 5
146.	<i>Amaryllidaceae</i> <i>Allium cepa</i> L.	Soğan	Soğan (Bulb)	Granül haline getirilen kurusu baharat olarak yemeklerde kullanılır 2 (toz), 4, 5, 7 (toz)
147.	<i>Salicaceae</i> <i>Salix</i> sp.	Söğüt	Yaprak 1, 2 Kabuk 4, 5	Sinirleri yatıştırır 2, Kan sulandırıcı olarak kullanılır 4 Aspirinin ham maddesidir 4

148.	<i>Anacardiaceae</i> <i>Rhus coriaria</i> L.	Sumak	Meyve (Tohum) Yaprak 9	Yemeklere tatlandırıcı olarak katılır 1 (tane dolmalara, tozu salatalara konur), 3, 4 (baharat), 5 (salatalara), 6, 7 (baharat), 9 (salatalara) İshal kesicidir-suda kaynatılıp suyu içilir-2 Ekşisi satılır 1, 6, 7 Sosu satılır 2, 4
149.	<i>Pedaliaceae</i> <i>Sesamum indicum</i> L.	Susam	Tohum	Yemeklere tat vermek için katılır 1, 3, 4, 6 Hamur işlerinde, şekerlemelerde kullanılır 2, Tahin yapımında kullanılır 2, 6, 7 Yağı satılır 2, 3, 4, 6, 7 Yağ; Saç bakımında ve masajda kullanılır 1
150.	<i>Papaveraceae</i> <i>Fumaria officinalis</i> L.	Şahtere	Ot (Herba)	Kaşıntıya, toza, alerjiye iyi gelir 1, Karaciğere iyi gelir 2, 4 Vücuttaki kaşıntılara iyi gelir 3, 6 Cığerler için iyidir 3
151.	<i>Rosaceae</i> <i>Prunus persica</i> (L.) Batsch	Şeftali	Meyve	Meyve kurusu yemiş olarak tüketilir 2, 3, 4, 5, 8 Aroması satılır 4
152.	<i>Asteraceae</i> <i>Stevia rebaudiana</i> (Bertoni) Bertoni	Şeker otu Stevia	Yaprak	Doğal tatlandırıcı olarak kullanılır 1, 2, 5, 6, 8 Şeker hastalığına iyi gelir 4
153.	<i>Cannabaceae</i> <i>Humulus lupulus</i> L.	Şerbetçi otu	Çiçek durumu	Sakinleştirici etkiye sahiptir 2 (melisa gibi), 4, 6 Biranın ana maddesidir 2
154.	<i>Apiaceae</i> <i>Ferula assa-foetida</i> L.	Şeytintersi Hıltit	Reçine 1, 2 Kök 3	Ses kısıklığına iyi gelir 1, 6 Mide rahatlatıcı etkisi vardır 3, Buhur olarak kullanılır 3, Boğaz ağrılarında kullanılır 4 (emilerek), Büyüde kullanılır 4
155.	<i>Lauraceae</i> <i>Cinnamomum</i> sp.	Tarçın	Kabuk	Tozu yemeklere tat katmak için kullanılır, 3 (tatlandırıcı) Şeker hastalığı için çubuk çaya katılır veya tozu yoğurda karıştırılarak tüketilir 1, Şekeri düşürme özelliği vardır 2, Şeker hastaları kullanır 3, 5 Toz ve çubuk olarak satılan kabuk yemeklere ve çaylara konur 4, 9 Yağı; Haricen kızdırtmak için kullanılır 1, Dudaklarda botoks etkisi yaratarak dolgunluk verir 4
156.	<i>Brassicaceae</i> <i>Lepidium sativum</i> L.	Tere	Tohum	Metabolizmayı hızlandırarak zayıflamayı sağlar 2, Guatr hastalığı olanlar kullanır 3, Yağı satılır 4,
157.	<i>Brassicaceae</i> <i>Raphanus raphanistrum</i> subsp. <i>sativus</i> (L.) Domin	Turp	Tohum	Karışımlara konur 3, Macunlarda karışımlara katılır 4
158.	<i>Thymelaeaceae</i> <i>Aquilaria agallocha</i> Roxb.	Udi hindi	Kök	Mide için iyidir 3, Her şeye şifa olduğu söylenir 4
159.	<i>Rosaceae</i> <i>Sorbus domestica</i> L.	Üvez	Yaprak	Böbreklerdeki protein kaçığına iyi gelir 1 (semt pazarlarında vardır), Şekeri düşürür 2

160.	<i>Nitrariaceae</i> <i>Peganum harmala</i> L.	Üzerlik Nazarotu	Tohum	Basura iyi gelir 1 (şiddetli kanamalı), 2, 4 Nazara iyi gelir 1, 6 Tütsü olarak kullanılır 2, 3, 4, 5 Toz haline getirilen tohum bala karıştırılarak astım için tüketilir 3, Kuru tohumlar tespih gibi sıralı dizilerek nazar için kullanılır 3
161.	<i>Vitaceae</i> <i>Vitis</i> sp.	Üzüm	Tohum, Meyve	Kara üzüm, Sarı İzmir üzümü, Besni üzümü, Kuş üzümü, ve Özbek üzümü gibi çeşitli yörelere ait meyve kuruları satılmaktadır 1, 3, 7, 8, 9, Meyve kuruları yemiş olarak tüketilir 2, 3, 4, 6, 8, 9 Kansızlığı gidermek için tüketilir 2, 4, 5 (tohum), Yemeklere katılır 1, Tohum (çekirdek) yağı satılır 1, 2, 3, 4 (cilt için), 5, 7, 9 Tane veya öğütülmüş olarak satılır 2, 7, 8 Tohumlardan yapılan sabunlar satılır 2, Ekstraktı satılır 2 Pekmezi tüketilir 2, 4, 6
162.	<i>Orchidaceae</i> <i>Vanilla planifolia</i> Jacks. ex Andrews	Vanilya	Meyve	Yemeklere tat vermek amacıyla katılır 1, Bitki çaylarında karışıma eklenir 2, Aroma verici olarak kullanılır 4, Aroması satılır 2, 3, 4, 6, 9 Yağı satılır 1 Özütü satılır 7
163.	<i>Ericaceae</i> <i>Vaccinium myrtillus</i> L.	Yaban mersini	Meyve	Bağırsakları yumuşatır 1, Göz tansiyonuna iyi gelir 2, Meyve kurusu yemiş olarak satılır 3, 4, 6, 7, 8, 9 Göz hastalıkları için tüketilir 5
164.	<i>Onagraceae</i> <i>Epilobium</i> sp.	Yakı otu	Ot (Herba)	Öksürük kesici 3, Prostat için kullanılır 3, 4
165.	<i>Oleaceae</i> <i>Jasminum officinale</i> L.	Yasemin	Çiçek, Yaprak Tomurcuk	Hazımsızlık için kullanılır 1, Esansı parfümeride kullanılır 1, Mide gazlarına iyi gelir 1, Bağışıklık sistemini güçlendirir 3, Sakinleştirici etkisi vardır 4 Rahatlamak için içilir 5, Bitki çayı olarak tüketilir 3, 4, 6, 7, 9 Yağı; Saç ve cilt için kullanılır 6 Aromaterapide kullanılır 7 Bitkisel karışım çaylarına konur 7, Kolonyası satılır 9
166.	<i>Myrtaceae</i> <i>Pimenta dioica</i> (L.) Merr.	Yenibahar	Meyve (Tohum)	Tane ve toz halinde satılan tohumlar yemeklerde baharat olarak kullanılır 1, 2, 4, 6 Genellikle zeytinyağlı yemeklerde kullanılan bir baharattır 3, Dolmaların temel baharatıdır 7, Etli yemeklere, pilavlara konulur 7
167.	<i>Schisandraceae</i> <i>Illicium verum</i> Hook. f.	Yıldız anason	Meyve (Tohum)	Pasta süslemelerinde kullanılır 4, Karanfil gibi yemekten sonra çiğnenerek nefesi ferahlatır 7
168.	<i>Lamiaceae</i> <i>Thymbra spicata</i> L.	Zahter Dağ kekiği	Yaprak	Kahvaltılarda kullanılır 1(acuka), 3 (soslara), 5 Baharat olarak kullanılır 4, 5, 6, 7 Çay olarak tüketilme şekli de vardır 7
169.	<i>Zingiberaceae</i> <i>Zingiber officinale</i> Roscoe	Zencefil	Kök	Kış çayı olarak içilir 1, Balı karışımlara konur 1, Öksürüğe iyi gelir 2, 3, 4 Sıvı ekstraktı satılır 2, Solunum yollarına iyi gelir 3 Baharat olarak kullanılır 4, 7 Kış çaylarında karışımlara katılır 6, Çayı tüketilir 9

170.	<i>Zingiberaceae</i> <i>Curcuma longa</i> L.	Zerdeçal	Kök	Yemeklere tatlandırıcı olarak katılır 1, 6, 9 Kanser hastalığına iyi gelir 1 (karabiber ve zeytinyağıyla hazırlanan karışım tüketilir), 2 (içerisindeki curcuma maddesi kuvvetlidir), Akciğer ve Karaciğerler için iyidir 3, Antioksidan içeriği vardır 3, Karaciğerler için iyidir 4, 5 Ekstraktı kanser için faydalıdır 4, Baharat olarak kullanılır 7, Çaylara katılır 9
171.	<i>Oleaceae</i> <i>Olea europaea</i> L.	Zeytin	Yaprak	Yağı satılır 1, 3, 4, 6, 7, 8, 9 Şeker hastalığına iyi gelir 3, 4, 5 Tansiyon rahatsızlığına iyi gelir 5, Kremi ve sabunu satılır 2, Bitki çaylarına katılır 2, 7
172.	<i>Zingiberaceae</i> <i>Curcuma zedoaria</i> (Christm.) Roscoe	Zulumba Cedvar	Kök	Kanamalı basur hastalığında kullanılır 1, Hemoroit için kullanılır 3 (dövülüp zeytinyağı ile karıştırılarak bölgeye sürülür), 4

* Kaynak kişilerin birkaçı iki bitkinin farklı türler olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle farklı kullanım amaçları belirtmişlerdir. Çeşitli kaynaklarda ise ikisinin aynı tür olduğu belirtilmektedir (Baylav, 1960; Heilbronn, 1959; Demirhan, 1975; Baytop, 2015).

Altın çilek, muskat, çekem, çınar, mürsafı, hintyağı bitkisi, jojoba, kafur, kızılıcık, kırlangıç otu, mahlep, pelesenk, şeytantesi ve udi hindinin bakanlığın yayınlamış olduğu listede yer almadığı tespit edilmiştir. Bakanlık listesinde yer almayan türlerin taksonomik kategorileri ve bilimsel isimleri çeşitli kaynaklar ve elektronik ortamda yapılan araştırmalar sonucu elde edilmiştir (Heilbronn, 1959; Demirhan, 1975; Baytop, 1984; Baytop, 2015; Arslan, Gürbüz ve Gümüşçü, 2015b; The Plant List, 2019-2020; Türkiye Bitkileri Listesi, 2019-2020 ve diğerleri).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma ile 74 familyaya ait 152 cins ve 175 takson tespit edilmiş olup bu bilgiler aşağıda tablo ile gösterilmiştir.

Tablo 5.1. Birden fazla taksonla temsil edilen familyaların cins ve takson sayıları.

Familya	Cins	Takson	Familya	Cins	Takson	Familya	Cins	Takson
<i>Asteraceae</i>	12	12	<i>Lauraceae</i>	3	4	<i>Oleaceae</i>	2	2
<i>Rosaceae</i>	11	18	<i>Anacardiaceae</i>	3	3	<i>Poaceae</i>	2	2
<i>Lamiaceae</i>	11	14	<i>Papaveraceae</i>	3	3	<i>Rhamnaceae</i>	2	2
<i>Apiaceae</i>	9	10	<i>Cucurbitaceae</i>	3	3	<i>Rubiaceae</i>	2	3
<i>Fabaceae</i>	7	7	<i>Arecaceae</i>	2	2	<i>Rutaceae</i>	1	5
<i>Malvaceae</i>	5	6	<i>Cannabaceae</i>	2	2	<i>Amaryllidaceae</i>	1	2
<i>Brassicaceae</i>	5	5	<i>Cupressaceae</i>	2	2	<i>Piperaceae</i>	1	2
<i>Zingiberaceae</i>	4	5	<i>Ericaceae</i>	2	2	<i>Burseraceae</i>	1	2
<i>Myrtaceae</i>	4	4	<i>Moraceae</i>	2	2			
<i>Solanaceae</i>	4	4	<i>Orchidaceae</i>	2	2			

**Asteraceae* = *Compositae*, *Apiaceae* = *Umbelliferae*, *Fabaceae* = *Leguminosae*, *Arecaceae* = *Palmae*

İçerdikleri takson sayısı bakımından *Rosaceae* familyası ilk sırada yer alırken, bu sırayı takip eden ilk beş familya *Lamiaceae*, *Asteraceae*, *Apiaceae*, *Fabaceae* ve *Malvaceae*'dir. Cins bazında bakıldığında *Asteraceae* 'nin en çok cinse sahip familya olduğu, bu sırayı takip eden ilk beş familyanın *Rosaceae*, *Lamiaceae*, *Apiaceae*, *Fabaceae* ve *Malvaceae* olduğu görülmektedir. Tablo 5. 1'de yer alan diğer familyaların cins ve takson sayısı bakımından birbirine yakın değerlere sahip olduğu görülmekte, tablo içerisinde sırası ile verilmektedir.

Tek cins ve tek takson içeren familyalar Tablo 5. 2'de alfabetik sırasıyla ayrıca verilmektedir.

Tablo 5.2. Tek cins ve tek taksonla temsil edilen familyalar.

<i>Acoraceae</i>	<i>Combretaceae</i>	<i>Moringaceae</i>	<i>Sapindaceae</i>
<i>Actinidiaceae</i>	<i>Cornaceae</i>	<i>Musaceae</i>	<i>Sapotaceae</i>
<i>Altingiaceae</i>	<i>Euphorbiaceae</i>	<i>Myristicaceae</i>	<i>Schisandraceae</i>
<i>Apocynaceae</i>	<i>Equisetaceae</i>	<i>Nitrariaceae</i>	<i>Simmondsiaceae</i>
<i>Araliaceae</i>	<i>Fagaceae</i>	<i>Onagraceae</i>	<i>Theaceae</i>
<i>Aquifoliaceae</i>	<i>Gentianaceae</i>	<i>Pedaliaceae</i>	<i>Thymelaeaceae</i>
<i>Betulaceae</i>	<i>Ginkgoaceae</i>	<i>Pinaceae</i>	<i>Urticaceae</i>
<i>Boraginaceae</i>	<i>Hypericaceae</i>	<i>Plantaginaceae</i>	<i>Vitaceae</i>
<i>Bromeliaceae</i>	<i>Iridaceae</i>	<i>Platanaceae</i>	<i>Xanthorrhoeaceae</i>
<i>Caprifoliaceae</i>	<i>Juglandaceae</i>	<i>Ranunculaceae</i>	<i>Zygophyllaceae</i>
<i>Caricaceae</i>	<i>Linaceae</i>	<i>Salicaceae</i>	
<i>Caryophyllaceae</i>	<i>Lythraceae</i>	<i>Santalaceae</i>	

Çalışma sonucu tespit edilen 74 familya içerisinde 28 familyanın birden fazla cins ve takson içerdiği, geriye kalan 46 familyanın ise tek cins ve tek takson içerdiği görülmektedir.

Tablo 4. 3'te yer alan bitki listesi verilerine göre kaynak kişilerin vermiş olduğu kullanım amacı bilgileri tedavi amaçlı kullanılan, gıda ve beslenme amaçlı kullanılan ve diğer amaçlarla kullanılan bitkiler şeklinde gruplandırılarak özetlenmiştir. Tedavi amaçlı kullanımlar çeşitli kaynaklar taranarak literatürdeki bilgilerle karşılaştırılmıştır (Demirhan, 1975; Baytop, 1984; Şar ve Asil, 1985; Başer, 1998; Ertuğ, 2004b; Ezer ve Avcı, 2004; Gürhan ve Ezer, 2004; Gürsoy ve Gürsoy, 2004; Malyer ve diğerleri, 2004; Bulut, 2006; Saraçoğlu ve Ergun, 2006; Şahin ve diğerleri, 2008; Deniz ve diğerleri, 2010; Yıldırım T. Ş., 2010; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011; Iranshahy ve Iranshahy, 2011; Şar, 2011; Arıtuluk ve Ezer, 2012; Demir, 2013; Akbulut ve Özkan, 2014; Başer, 2014; Korkmaz ve Karakurt, 2014; Samet, 2014; Akan ve Bakır Sade, 2015; Alpınar, 2015; Kökçü ve diğerleri, 2015; Aytaç ve Yiğen, 2017; Hazer ve Hamamcıoğlu, 2017; Güneş, 2018; Kırıcı ve diğerleri, 2018; Kurban, 2018; Kültür ve diğerleri, 2018; Demirci Kayıran, 2019; Erbay ve Güleç, 2019; Göktaş ve Gıdık, 2019; Barlin ve Ercan, 2020; Kavaklı ve diğerleri, 2020; Onbaşlı ve Dal, 2020; Ötnü ve Akan, 2020).

Tablo 5.3. Tedavi amaçlı kullanımları literatür bilgileri ile uyum gösteren bitkiler.

Şeker hastalığında	Mide rahatsızlıklarında	Ağrı giderici	Bağırsak rahatsızlıklarında
Acıbadem	Altın otu	Adaçayı (baş)	Altın otu
Acıbakla	Anason	Ardıç (eklem)	Ardıç
Altın çilek	Aslanpençesi	Atkestanesi	Atkestanesi
Çörekotu	Civanperçemi	Ayrık otu (romatizma)	Bamya
Defne	Çam (sakızı)	Bamya (eklem)	Barut ağacı
Gymnema	Gül	Çınar (eklem)	Besbase
Kısamahmut	Günlük	Defne (eklem)	Çobançantası
Kışniş	Kakule	Hardal (bacak)	Funda otu
Mahlep	Kudretnarı	Kafur (eklem)	Halile (kara-sarı)
Mersin	Meyan	Kantaron (kas)	İncir
Nar	Nane	Karanfil (diş)	Kabak
Pelinotu	Papatya	Kekik (diş, eklem)	Keten
Şeker otu	Pelinotu	Keten (eklem)	Kısamahmut
Tarçın	Rezene	Kuşburnu (eklem)	Sinameki
Üvez	Şeytintersi	Meyan (boğaz)	Üzerlik
Zeytin		Nane (mide)	Yabanmersini
		Şeytintersi (boğaz)	Zulumba

Cilt hastalıklarında ve cilt bakımında	Solunum yolu rahatsızlıklarında	Zayıflatıcı etkiye sahip	Saç bakımı ve saç hastalıklarında
Ardıç Argan Aynısefa Badem Ceviz Gül Havuç Hayıt Hindistan cevizi İncir Jojoba Kayısı Limon Nar Üzüm Yasemin	Aslanpençesi Çekem Gül Ebegümeçi Hatmi Havlıcan Meyan Ökalyptus Sinirli ot Şahtere Üzerlik Zencefil Zerdeçal	Aspir Biberiye Barut ağacı Chia Çay (Yeşil) Funda otu Kiraz Mate Moringa Sandaloz ağacı Sinameki Tere	Argan Ceviz Çam Çöven Defne Hindistan cevizi Hintyağı bitkisi Isırgan Papatya Sarımsak Susam Yasemin
Kalp rahatsızlıklarında	Yaraları iyileştirmede	Tansiyon rahatsızlıklarında	Prostat
Alıç Çoban çökerten Oğulotu Safran	Havaciva (yanık) Kantaron Kudretnarı (mide) Sarısabır	Alıç Ardıç Çekem Zeytin	Eğir Kereviz Yakıotu
Karaciğer rahatsızlıklarında ve temizliğinde	Damar açıcı	Sindirim sistemi rahatsızlıklarında	Sakinleştirici etkiye sahip, Depresyon, Uykusuzluk, Yorgunluk
Andız Acıbadem Böğürtlen Devedikeni Enginar Karahindiba Şahtere Zerdeçal	Alıç Ardıç Çobançökerten Günlük Hayıt Hünnap Karabaş otu Oğulotu Safran	Ardıç Biberiye Chia Çobançantası Çörekotu Kayısı Kınakına Pelinotu Rezene	Adaçayı Anason Kantaron Kediotu Lavanta Melisa Papatya Sinirli ot Şerbetçiotu Yasemin
Böbrek rahatsızlıklarında	Soğuk algınlığı (Nezle), Grip	Kadın hastalıklarında	Kolesterol rahatsızlıklarında
Ahududu Altın otu Ayrık otu Ayva Avokado Isırgan Kırkkilit otu Mısır	Adaçayı Ayva Ekinezya Havlıcan Ihlamur Ökalyptus Papatya	Adaçayı Aslanpençesi Böğürtlen Civanperçemi Çobançantası Hayıt	Ardıç Ceviz Çekem Çobançökerten Karabaş otu Keten Mersin

Öksürük kesici	İdrar yolu rahatsızlıkları	Gaz giderici	Göz hastalıkları
Adaçayı Ayva Ebegümeci Hatmi Günlük Havlıcan Kekik Yakıotu	Ahududu Altın otu Kırkkilit otu Kırlangıç otu Maydanoz Mersin Mısır	Anason (bebekde) Acıbadem (çocuklarda) Kişniş Muskat (çocuklarda) Rezene	Kırlangıç otu Yabanmersini Ses tellerine iyi Kebabiye Şeytancersi
Ödem atmada	Kanser	Cinsel gücü artırıcı	Balgam söktürücü
Çınar Kiraz Mısır	Çörekotu Kayısı Zerdeçal	Çakşır otu Çoban çökerten Ginseng	Karabaş otu Kekik Meyan
Kansızlığa iyi gelen	Bağırsıklık sistemini güçlendirme	Nefes darlığında-açıcı	Antioksidan yönünden zengin
Keçiboynuzu Kınakına Üzüm	Ekinezya Ginseng Hünnap	Günlük Ökalyptus Sinirli ot	Çay (Yeşil) Moringa Zerdeçal
Hafıza güçlendirici	Kuvvet verici	Süt yapıcı (Annelere)	Safra temizliği
Ginkgo Kakule	Besbase Havuç	Isırgan Rezene	Karahindiba Kırlangıç otu
Guatr	Vücut direnci	Hormon düzenleyici	Alerji
Tere	Keçiboynuzu	Kereviz	Şahtere (kaşıntı)

Kaynak kişilerin vermiş olduğu tedavi amaçlı kullanım bilgileri literatür bilgileriyle karşılaştırıldığında büyük çoğunluğunun literatürdeki kullanımlara uygun olduğu görülmektedir (Tablo 5.3). Bazı bitkilerin ise belirtilen tedavi amacıyla kullanımlarına literatür çalışmasında rastlanılmamış olup, bu bitkiler Tablo 5.4'te verilmiştir. Tablo 5.3'te yer alan kullanımlardan antioksidan, damar açıcı, öksürük kesici, balgam söktürücü, nefes darlığını giderici, safra temizleyici, süt arttırıcı, hormon düzenleyici, yara iyileştirici, cilt hastalıkları-bakımı ve alerji (kaşıntı) giderici özelliği olduğu belirtilen bitkiler ve kullanımları hakkında bilgi verilen bitkilerin tamamının literatür bilgileriyle uyum sağladığı görüldüğünden bu kullanımlara Tablo 5.4'te yer verilmemiştir.

Tablo 5.4. Tedavi amaçlı kullanımları literatür bilgileri ile uyum göstermeyen bitkiler.

Tansiyon rahatsızlıklarında	Ardıç, Civanperçemi	Kanser	Andız, Acıbadem
Bağırsak rahatsızlıklarında	Defne tohumu (hemoroit)	Göz hastalıkları	Aspir, Havuç, Safran
Gaz giderici	Yasemin (mide)	Guatr	Acıbakla
Zayıflatıcı etkiye sahip	Aslanpençesi	Ses tellerine iyi gelen	Hardal
Saç bakımı ve hastalıkları	Havuç	Cinsel gücü arttırıcı	Dulavrat otu
Kalp rahatsızlıklarında	Hünnap, Kahve	Kansızlığa iyi gelen	Demirhindi
Vücut direnci	Papatya	Polip	Kızılıcık, Sarısabır
Böbrek rahatsızlıkları	Üvez	Kadın hastalıkları	Kiraz sapı
Soğuk algınlığı (nezle), grip	Aynısefa	Şeker hastalığında	Çam sakızı
Hafıza güçlendirici	Günlük, Hindistan cevizi	Ağrı giderici	Pelesenk (yağ)
Kan düzenleyici	Muskat (dolaşım), Söğüt (sulandırıcı)	Solunum yolu rahatsızlıkları	Acıbadem, Pelinotu (KOAİ)
Mide rahatsızlıklarında	Çınar, Mürsafi, Udi hindi, Yasemin	Bağırsaklık güçlendirici	Funda otu, Mersin, Mısır, Yasemin
Sindirim sistemi rahatsızlıklarında	Acıbakla, Dulavratotu, Yasemin	Kolesterol rahatsızlıklarında	Fındık
Sakinleştirici etkiye sahip (depresyon, uykusuzluk, yorgunluk)	Besbase, Hatmi	Karaciğer rahatsızlıklarında ve temizliğinde	Ahududu, Demirhindi, Aslanpençesi, Lavanta
İdrar yolu rahatsızlıkları	Centiyane	Prostat	Çobançökerten, Kabak

Her ne kadar Tablo 5.4'te yer alan kullanımların literatürde rastlanmadığı tarafımdan ifade edilmiş olsa da çalışma sürecinin kısıtlı olması nedeniyle kaynak kişilerin vermiş olduğu bilgilerin sınırlı sayıda kaynaktan incelendiğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Araştırma sürecinde hakim olan görüş daha kapsamlı bir tarama sonucunda bu bitkilerin kullanımları hakkında daha fazla bilgiye ulaşılacağı yönündedir. Yeni yöntem ve uygulamalarla gerçekleştirilen çalışmalarda bitkilerin özellikleri ve kullanım alanları hakkında yeni bilgiler ortaya konmaktadır. Bu çalışmaların oldukça fazla olduğu ve birçok bitki üzerine özelleşmiş çalışmaların olduğu görülmektedir.

Gıda, beslenme ve içecek olarak kullanıldığı belirtilen bitkilerin kullanımları Tablo 5.5'te özet olarak verilmiştir.

Tablo 5.5. Kaynak kişilerin belirtmiş olduğu baharat, gıda ve içecek olarak kullanılan bitkiler.

Baharat olarak		Yemiş olarak (Meyve)	
Biberiye Çemen Defne Dereotu Fesleğen Hardal Karabiber Kekik Kırmızıbiber Kimyon Kişniş	Maydanoz Mercanköşk Muskat Safran Sarımsak Soğan Sumak Yenibahar Zahter Zencefil Zerdeçal	Ahududu Alıç Altın çilek Ananas Çilek Demirhindi Dut Elma Erik Hindistan cevizi Hurma Hünnap İncir	Kavun Kayısı Kiraz Kivi Mango Muz Papaya Pomelo Portakal Şeftali Üzüm Yaban mersini
Tatlandırıcı, Aroma verici olarak	Yemek yapımında kullanılan (meyve)	Macun tertiplerinde	İçecek olarak (Şerbet- toz içecek)
Aspir Bergamot Çilek Defne Hardal Haşhaş Kakao Kakule Karanfil Kereviz Kuşburnu Limon Mahlep Mersin Muz Ökaliptus Safran çiğdemi Sumak Şeftali Şeker otu Tarçın Vanilya Zerdeçal	Domates Biber Patlıcan Bamya Yemeklere katılan (Sütlü ve unlu mamüller) Çörekotu Hindistan cevizi Haşhaş Kakao Kakao Maydanoz Dereotu Safran Susam Tarçın Üzüm Vanilya Yıldız anason	Acıbadem Çakşır otu Çörekotu Havlıcan Turp Yemiş olarak (Tohum) Badem Ceviz Çam fıstığı Fındık Kabak Kaju Kenevir Mısır	Ananas Demirhindi Elma Gül Hibiskus Kahve Kızılıçık Kivi Menengiç Mercanköşk Meyan Muz Nar Orkide (salep) Portakal

Gıda olarak tüketilen bitkisel ürünlerin yemekleri tatlandırmak için baharat şeklinde kullanımlarının yaygın olduğu, kuru meyve ve tohumların yemiş olarak tüketildiği görülmektedir. Aynı zamanda bitkilerin meyve, tohum, kök ve yapraklarının tatlandırıcı olarak yemeklerde ve içecek yapımında kullanıldığı görülmektedir.

Kaynak kişilerin belirtmiş olduğu bitkilerin besleyici, koruyucu ve iyileştirici etkileri nedeniyle tedavide ve beslenmede kullanımları dışında diğer alanlardaki kullanımları Tablo 5. 6’da yer almaktadır.

Tablo 5.6. Bitkisel ürünlerin diğer kullanımları.

Ağız kokusu giderici	Boyar madde	Güve, Bit, Pire
Karanfil	Ceviz	Lavanta
Kakule	Havacıva	Kafur
İnançsal kullanım	Tütsü	Kovanlara arı çekme
Mürsafi	Günlük (koku)	Melisa (kokusu)
Rezene	Mürsafi	Ressamların kullandığı
Üzerlik	Üzerlik	Haşhaş (yağı)

Diğer kullanım alanları hakkında verilen bilgilerden rezenenin inançsal kullanımına ve melisanın kokusu nedeniyle arıları çekmek için kovanlarda kullanımına kaynaklarda rastlanmamıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen verilere göre bitkilerin ve bitkisel ürünlerin tedavi amaçlı kullanımları daha çok sindirim sistemi (hazımsızlık, mide sorunları- gastrit, ülser vd.) ve solunum yolu rahatsızlıkları (astım, bronşit, KOAH), soğuk algınlığı (nezle, grip), romatizmal ağrılar, kalp- damar rahatsızlıkları ve şeker hastalığı gibi durumlarda olduğu görülmektedir. Tüketicilerin bağırsak rahatsızlıkları başlığı altında yer verilen kabızlık ve hemoroit rahatsızlıklarında, böbrek taşı ve kumu düşürmede sıklıkla aktarlara başvurduğu görülmektedir. Ödem ve idrar söktürücü özelliğe sahip olan bitkisel ürünlerin genellikle zayıflamak için verildiği tespit edilmiş, daha eski çalışmalarda bugün olduğu kadar bitkilerin zayıflama ve kanser üzerine kullanım bilgilerinin yer almadığı görülmüştür.

Kaynak kişilerin genel olarak satılan bitkinin kısımları hakkında bilgi sahibi olduğu, ancak bazı ürünlerin satılan kısımları sorulduğunda kaynak kişiler tarafından kesin bir şey söylenemediği veya farklı cevaplar verildiği görülmüştür. Örneğin havacıva, funda otu ve aslan pençesi bazı kişiler tarafından yaprak olarak belirtilirken bazıları tarafından ot (herba) olarak ifade edilmiş, safran bitkisinin satılan kısmı için çiçek stigması olduğunu belirten kişiler olsa da bazıları sadece çiçekleri satılır şeklinde ifade etmişlerdir. Kaynak kişilerden birkaçı kafur için bitki kısmı söylemek yerine “taş gibi bir şey” şeklinde bitkisel ürünü tarif etmiş, bu şekilde yapılan tarifi daha çok gençler tarafından yapıldığı gözlemlenmiştir.

En çok satışı yapılan bitki kısımları sırasıyla meyve, tohum, yaprak, kök, ot (bitkinin kendisi), çiçek ve gövde olarak belirlenmiştir. Bunun dışında bitki kısımlarından elde edilen kabuk, sap, püskül ve reçine gibi ürünlerin de satıldığı görülmektedir. Gövdeden elde edilen drogların genellikle reçine ve kabuk olduğu görülmekte, bazı meyvelerin kabukları, sapları ve püskülleri de satışı yapılan bitkisel ürünler içerisinde yer almaktadır.

Dükkanlarda satılan ürünlerden kurutulmuş yaprak, çiçek, ot, gövde, gövde kabuğu, dal, meyve kabuğu ve kök gibi bitki kısımlarının paketlenerek etiketlendiği görülmektedir. Bazı dükkânlarda paketlenme işlemleri firma tarafından yapılmış ve belli bir standarda uyandırılan paketlenme ve etiketlenmenin olduğu görülürken az sayıda da olsa bazı dükkanlarda bu uygulamanın düzenli olmadığı görülmektedir. Standart paketlerde bitkisel ürünün Türkçe, Latince ve bazılarında İngilizce isimlerin yer aldığı etiketlerin olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı dükkanlarda çarşının turistik bir alan içerisinde bulunması ve müşteri profiline çeşitliliği nedeniyle bazı ürünlerin üzerinde sonradan eklenen Arapça etiketlerin olduğu görülmektedir.

Çeşitli bitki kısımlarından elde edilen baharatlar toz, tane veya ufalanmış şekillerde sergide yerini almaktadır. Çoğu dükkânda açık olarak satılan baharatların bazı dükkânlarda farklı gramajlarda baharatlıklarda satışa sunulduğu görülmektedir. Osmanlı baharatı, Sultan baharatı, balık baharatı, köfte baharatı, salata baharatı, pizza baharatı, patates baharatı, barbekü baharatı, tavuk baharatı ve çorba baharatı gibi isimler verilen karışım baharatlar her dükkânda yer almaktadır. Fajita, Taco, Cajun, Tanduri Masala, Gram Masala gibi Hindistan ve Doğu Asya yemeklerine özgü baharatların yanında, İtalyan baharatı ve İsveç kökenli Maggi baharatı gibi çeşitli yörelere ait karışım baharatların satıldığı görülmektedir.

Benzer şekilde firmanın ya da kişilerin hazırlamış olduğu karışım çaylar da mevcut olup bunlara karışım içerisindeki bitki özelliğine göre rahatlatma çayı, aşk çayı, Osmanlı çayı, diyabet çayı ve enerji çayı gibi çeşitli isimler verildiği görülmektedir.

Dükkânlarda yer alan kuru meyveler iki farklı kurutma yöntemine tabi tutulduklarından aynı meyveler farklı görünümlere sahip iki ürün olarak dükkânlarda yerini almaktadır. Doğal yolla kurutulan meyveler daha soluk renklere sahipken, şekerle kurutulanlar göz alıcı renkleriyle cezbedici bir görüntü sergilemekte, tüketiciye alternatif ürün sunulmaktadır.

Dükkânlarda yer alan çeşitli esans, yağ, krem, sabun, şampuan ve kolonya kozmetik olarak cilt ve saç bakımında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bitkisel kökenli ürünlerin dışında amber,

misk, karınca yumurtası yağı, yılan yağı, balık yağı, göztaşı, kaya tuzu, kırım tartar, kilermeni gibi hayvansal ve madensel ürünler de dükkanlarda yer almaktadır.

Sanata dönüşen beslenme alışkanlığı, değişen güzellik algısı, uzun yaşama isteği ve genç kalma arzusu gibi nedenlerle aktarlara başvuran kişiler yeni tat arayışı ve bakım ürünleri gibi çeşitli taleplerle dükkânda satılan ürün yelpazesini şekillendirmekte pekmez, reçel, sirke, salça, un, sos gibi ürünlerin dışında kapsül, tablet, ekstrakt, bitki suları, lokum, çikolata, şekerleme, iplere dizili meyve kuruları, kabak lifleri ve demetler halinde bitkilerin yer aldığı görülmektedir.

Bitkisel ürün satışının yanında fincan, cezve ve öğütme makinası gibi ürünlerin satışının olduğu görülmekte, bitkisel ürünler müşterilerin istekleri doğrultusunda öğütülmekte ve vakumlama cihazıyla paketlenerek teslim edilmektedir.

Aktarlar tarafından bitki listesinde yer alan ithal edilen bitki ve bitkisel ürünler belirtilmiştir. Bu ürünler alfabetik sıraya göre Tablo 5.7’de verilmiştir.

Tablo 5.7. Kaynak kişiler tarafından belirtilen ve aktarlarda satışı yapılan bazı ithal bitkisel ürünler.

Bitkisel Ürün-1	İthal Edildiği Ülke	Bitkisel Ürün-2	İthal Edildiği Ülke
Demirhindi	Hindistan	Mürsafi	Hindistan
Ginkgo	Japonya	Muskat	Hindistan
Ginseng	Çin, Kore	Ökalyptus**	Yurt dışı
Günlük	Afrika, Muğla,	Safran	İran, Türkiye
Halile	Hindistan	Sandaloz	Hindistan
Havlıcan	Hindistan	Sinameki	Hindistan
Hurma	S. Arabistan, Filistin, Ürdün	Şeker otu	Güney Amerika, Hindistan
Kafur	Çin	Şeytancersi	Afganistan, Doğu Hindistan
Kahve	Brezilya	Yasemin	Çin
Kakule	Hindistan	Yenibahar	Çin
Kakao*	Yurt dışı	Yeşil çay	Çin
Karabiber	Çin	Yıldız anason	Çin
Karanfil	Hindistan	Zencefil	Hindistan
Kebabiye	Çin	Zerdeçal	Hindistan
Kınakına	Hindistan	Zulumba	Hindistan

* Ülke/ bölge belirtilmemiştir.

** Günümüzde bu ürünün Mersin ve Antalya’ dan temin edildiği, eskiden yurt dışından ithal edildiği belirtilmiştir.

Satışı yapılan bitkisel ürünlerin büyük çoğunluğunun yerli bitkiler olduğu bunun dışında 30 farklı bitkinin ithal edildiği görülmektedir (Tablo 5.7). İthal edilen ürünler içerisinde egzotik bitki kısımlarının önemli bir yer tuttuğu ve halkın bu yönde taleplerinin olduğu ifade edilmektedir.

Artan bitkisel ürün talebi ile aktarlar yeniden önem kazanmış, bu durum dikkat edilmesi gereken hususları beraberinde getirmiştir. Günümüzde oluşan talebi karşılamak için birçok yeni aktar dükkânı açılmış, çalışma alanında da görüldüğü gibi aktarlık mesleğini uzun yıllar boyu icra eden kişilerin yavaş yavaş azalmasıyla yeni ve genç bireyler bu mesleğe yönelmişlerdir. Sağlıklı ve doğru kullanımların sağlanabilmesi için bu kişilerin bitkisel ürünler hakkında eğitim almaları ve satışa sundukları ürünlerin kalite ve güvenilirlikleri konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Burada sorumluluk üretim, pazarlama ve tüketim başta olmak üzere tüm bu süreç içerisinde yer alan kişi ve kuruluşlara düşmektedir.

Teşhisi bilinçli kişiler veya yetkili bilim insanları tarafından yapılmadan toplanan, uygun olmayan koşullarda kurutulan, etiketlenmeyen veya yanlış etiketlenen, adlandırılmada farklılık yaşanan, hijyenik koşullarda hazırlanmayan bitkisel ürünler kişiye yarardan çok zarar verebilmektedir. Tüm bunların önlenmesi için standardizasyonun ve denetimin sağlanması gerekmektedir. Üretimden tüketim zincirine kadar her aşamanın sorumlu kişi ve kuruluşlar tarafından mutlak denetlenmesi toplum sağlığı açısından oldukça önemlidir.

Medyanın bitkisel ürün konusunda yapmış olduğu programlar ve reklamlar da toplumu büyük oranda etkilemekte, yanlış kullanımlara sebep olmanın yanında kontrolsüz uygulamalara yol açmaktadır. Sağlıklı olduğunu düşündüğü için tüketiciler bitkilere ve bitkisel ürünlere yönelmekte, bu ürünleri dikkatsiz ve bilinçsiz bir şekilde tüketmektedir. Tüketicinin genelde korunma veya iyileştirme niyetiyle başvurduğu bitkisel ürünler konusunda tıp ve sağlık camiasından bilgi alamaması neticesinde aktarlar bu açığı kapatan kişiler olmakta, halk sağlığı açısından sorumluluk üstlenmektedirler. Bu nedenle aktarların doğru bilgiyi sunabiliyor olmaları önem arz etmekte ve çeşitli eğitimlerle sattıkları ürün hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Üreticiden veya toptancıdan alınan bitkisel ürün konusunda hassasiyet göstermeli, insan sağlığını tehlikeye sokacak durumlardan kaçınarak tüm düzen ve denetim kurallarına uymaları gerekmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu sonuç aktarların sahip olduğu bilgi birikiminin azımsanmayacak bir düzeyde olduğu, özellikle ileri yaşlardaki meslekte tecrübeli kişilerin daha bilgili olduğu yönündedir. Genç neslin de içinde bulunduğu aktar esnafının bilgi sahibi olmasının halk sağlığı açısından büyük önem taşıdığı, bilinçsiz ve yanlış kullanımların insan sağlığını tehlikeye sokacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Söz konusu olan insan sağlığı olduğundan aktarlık mesleğinin kim olursa olsun işinin ehli kişiler tarafından icra edilmesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi ilgili kişi, kurum ve kuruluşlar tarafından yeterli ve detaylı kontroller ile denetimlerin yapılması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, M., Batı, E. ve Demirkol, G., 2012, Bitkisel Tedavi, Halk Hekimliği ve Aktarlar, *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu*, 13-15 Eylül 2012 Tokat, 458- 461.
- Adıgüzel, F. ve Kızılaslan, N., 2015, İstanbul İlinde Tıbbi, Aromatik ve Baharat Bitkileri Satışı Yapan Aktarların Yapısal Özellikleri ve Mevzuat Hakkındaki Görüşleri, *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 31(1), 40-59.
- Akan, H. ve Bakır Sade, Y., 2015, Kâhta (Adıyaman) Merkezi ve Narince Köyü' nün Etnobotanik Açısından Araştırılması, *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 219- 248.
- Akbulut, S. ve Özkan, Z., 2016, Herbalist- Customer Profile in Medicinal and Aromatic Herbs Trade: A Case Study of Kahramanmaraş, Turkey, *Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*, 16(1), 246- 252.
- Akça, H., 2017, Şehriyar'ın Şiirlerindeki Bitkilerin ve Hayvanların Mitsel\Arketipsel Yönden İncelenmesi, *Uluslararası Muhammed Hüseyin Şehriyar Bilgi Şöleni*, 7-8 Kasım 2016 Bursa, Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi Yayınları. 103- 126.
- Akçakaya, M., 2015, *Alıcı ve Aktarlar Açısından Şifalı Bitkilere Kişisel Yaklaşım*, Uzmanlık Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Aydın.
- Alpınar, K., 2015, *Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi*, Çetin, M.D. (ed.), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Altan, S., 2008, Aktarlar: Şifalı Bitkilerin Kullanımı ve Etik Sorunlar, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Science*, 28(Suppl), 209- 212.
- Altay, V. ve Karahan, F., 2012, Tayfur Sökmen Kampüsü (Antakya- Hatay) ve Çevresinde Bulunan Bitkiler Üzerine Etnobotanik Bir Araştırma, *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 2 (7), 13-28.
- Andreasyan, H., 1973, Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi. *Tarih Dergisi*, 0 (27), 59-84
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9600/119808>, Erişim Tarihi: 14.08.2020 19:34

- Anonim, 2005, *Herbs, Spices and Essential Oils PostHarvest Operations in Developing Countries*, UNIDO ve FAO. <http://www.fao.org/3/a-ad420e.pdf>, Erişim Tarihi: 07.12.2020 02:49
- Anonim, 2013a, Türk Gıda Kodeksi Baharat Tebliği (Tebliğ No: 2013/12), *Resmi Gazete*.
- Anonim, 2013b, Türk Gıda Kodeksi Takviye Edici Gıdalar Tebliği (Tebliğ No: 2013/49), *Resmi Gazete*.
- Anonim, 2013c, Türk Gıda Kodeksi Gıda Katkı Maddeleri Yönetmeliği (28693), *Resmi Gazete*.
- Anonim, 2016a, *Adıyaman Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Raporu*, İpekyolu Kalkınma Ajansı.
- Anonim, 2016b, Aktarlar, Baharatçılar ve Benzeri Dükkanlar (Genelge 2016/8), T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu.
- Anonim, 2019, Bitki Listesi, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.
- Arabacı, T., 2006, *Türkiye'de Yetişen Achillea L. (Asteraceae) Cinsinin Revizyonu*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Arıtuluk, Z.C. ve Ezer, N., 2012, Halk Arasında Diyabete Karşı Kullanılan Bitkiler (Türkiye)- II, *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 32 (2), 179-208.
- Arslan, N., Baydar , H., Kızıl, S., Karik, Ü., Şekeroğlu , N. ve Gümüşçü, A., 2015a, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi*, 12-16 Ocak 2015, Ankara, 483- 507.
- Arslan, N., Gürbüz, B. ve Gümüşçü, A., 2015b, *Açıklamalı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Rehberi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Ataman, P., 2014, Başka Bir Tanım, Farklı Bir Mevzuat..., *Aktarlar Derneği Dergisi*, (1), 36-40.
- Ayaz, S., 2014, Takviye Edici Gıdaların İzin, Tescil ve Denetim İşlemleri, *Aktarlar Derneği Dergisi*, (1), 46-48.

- Aytaç, S. ve Yiğen, Ç., 2017, Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Önemli Kullanım Alanları, *III. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, 4-6 Ekim 2016 Antalya, 147-152.
- Bahtiyarca Bağdat, R., 2006, Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanım Alanları, Tıbbi Adaçayı (*Salvia officinalis* L.) ve Ülkemizde Kekik Adıyla Bilinen Türlerin Yetiştirme Teknikleri, *Tarla Bitkileri Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 15 (1-2), 19-28.
- Barlin, D. ve Ercan, A., 2020, Yetişkin Bireylerin Sindirim Sistemi Problemlerinde Besin ve Bitkisel Ürün Kullanım Durumları, *Akademik Gastroenteroloji Dergisi*, 19 (1), 31-37.
- Başer, H.C.B., 1998, Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Endüstriyel Kullanımı, *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bülteni*, 13-14, 19- 41.
- Başer, H.C.B., 2014, Türkiye'nin Önemli Tıbbi ve Aromatik Odun Dışı Orman Ürünleri, *Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Eczacılık ve Ormancılıktaki Önemi Çalıştayı*, 20-21 Mart 2014, Malatya
- Baylav, N., 1960, Attar, Attarlar. *İstanbul Ansiklopedisi*, 3. Cilt, Koçu Yayınları, İstanbul, 1326-1335.
- Bayraktar, Ö. V., Öztürk, G. ve Arslan, D., 2017, Türkiye'de Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Pazarlanmasındaki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 216-229.
- Bayram, E., Kırıcı, S., Tansı, S., Yılmaz, G., Arabacı, O., Kızıl, S. ve Telci, İ., 2010, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretimine Arttırılması Olanakları, *TMMOB, VII. Türk Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi*, 11-15 Ocak 2010, Ankara.
- Bayramoğlu, M. M. ve Toksoy, D., 2008, Aktarlar ve Tıbbi Bitki Ticareti Üzerine Bir Araştırma (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği), *TMMOB Orman Mühendisleri Odası Dergisi*, Yıl 54, Sayı 4-5-6, 34-40.
- Bayramoğlu, M. M., Toksoy, D. ve Şen, G., 2009, Türkiye'de Tıbbi Bitki Ticareti. *II. Ormancılıkta Sosyo- Ekonomik Sorunlar Kongresi*, 19- 21 Şubat 2009 Isparta, 89- 98.
- Baytop, A., 1983, *Farmasotik Botanik*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Baytop, T., 1984, *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi (Geçmişte ve Bugün)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Baytop, T., 2001, *Türk Eczacılık Tarihi*, 2. Baskıya Hazırlayan: Afife Mat, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Baytop, T., 2015, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bostancı Ege, G. ve Önder Erol, P., 2012, The Resurgence of Herbal Culture in Turkish Society: An Analysis on The Phenomenon of " Aktars", *Milli Folklor*, (95), 315- 332.
- Bozaslan, S. U. ve Çağlar, A., 2017, Divan Şiirinde SpendÜzerlik. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (54), 269-288.
- Bulut, Y., 2006, *Manavgat (Antalya) Yöresinin Faydalı Bitkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Çobanoğlu, A., 2013, Yenicami Külliyesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43. Cilt Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 439-442.
- Çömlekçioğlu, N. ve Karaman, Ş., 2008, Kahramanmaraş Şehir Merkezindeki Aktar'larda Bulunan Tıbbi Bitkiler, *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, 11(1), 23- 32.
- Demet Bahtiyar, S., 2007, *Kütahya Aktarlarında Bulunan ve Sakinleştirici Amacıyla Kullanılan Bazı Çayların Kimyasal Yönden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Demir, H., 2013, *Sinir Sistemi Rahatsızlıklarında Kullanılan Tıbbi Çaylar*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, K., 2018, *Eczane ve Aktarlardan Satın Alınan Zencefil Örnekleri Üzerinde Farmakope Çalışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demirci Kayıran, S. ve Kırıcı, S., 2019, Adana (Türkiye) Aktarlarında Tedavi Amacıyla Satılan Bitkisel Droglar, *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 22 (2), 183-192.

- Demirhan Erdemir, A., 1982, Geçmişte, Günümüzde Mısır Çarşısı ve Tıbbi Folklorumuzdaki Yeri, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, G.Ü. Basın- Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.
- Demirhan, A., 1975, *Mısır Çarşısı Drogları*, Doktora Tezi, Sermet Matbaası, İstanbul,
- Deniz, L., Serteser, A. ve Kargıoğlu, M., 2010, Uşak Üniversitesi ve Yakın Çevresindeki Bazı Bitkilerin Mahalli Adları ve Etnobotanik Özellikleri, *AKÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 1, 57-72.
- Erbay, M.Ş. ve Güleç, M., 2019, Türkiye’de Geleneksel Tedavide Kabızlığa Karşı Kullanılan Bitkiler, *Türk Farmakope Dergisi*, 4 (2), 112-128.
- Erik, S. ve Tarıkahya, B., 2004, Türkiye Florası Üzerine. *Kebikeç* (17), 139-163.
- Ersöz, T., 2011, Bitkisel Ürünler ve Güvenilirlikleri, *Bitkilerle Tedavi Sempozyumu*, 5-6 Haziran 2010 İstanbul, 89- 93.
- Ertuğ, F., 2004a, Etobotanik Çalışmaları ve Türkiye’de Yeni Açılımlar. *Kebikeç* (18), 181-187.
- Ertuğ, F., 2004b, Bodrum Yöresinde Halk Tıbbında Yararlanılan Bitkiler, *14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı Bildirileri*, 29-31 Mayıs 2002 Eskişehir, 76- 93.
- Ezer, N. ve Avcı, K., 2004, Çerkeş (Çankırı) Yöresinde Kullanılan Halk İlaçları, *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 67-80.
- Faydaoğlu, E. ve Sürücüoğlu, M. S., 2011, Geçmişten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11(1), 52-67.
- Genç, L., 2010, *Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanım Alanları ve Etiği*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Göç, F., 2017, Materia Medica, <https://www.fatmagoc.com/>, Erişim Tarihi: 21.07.2020 14:28

- Göktaş, Ö. ve Gıdık, B., 2019, Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanım Alanları, *Bayburt Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2(1), 136-142.
- Gölükcü, M., Tokgöz, H., Çelikyurt, M. A. ve Tuğrul Ay, S., 2012, *Tıbbi ve Aromatik Bitki İşletmelerinin Yapısal Analizi*, Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü (BATEM), Antalya.
- Gültaş, N., 2009, *Adıyaman İlinde Etnobotanik Değeri Olan Bazı Bitkilerin Kullanım Alanlarının Tespiti*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Günaçan, S. ve Erdoğan, E., 2018, Peyzaj Mimarlığı ve Hafıza Mekanları: İstanbul, Tarihi Yarımada Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 3(1), 34-53.
- Gündoğdu, Ö., 2008, *İstanbul İlinde Bulunan Yeni Camii Duvar Çinileri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, F., 2018, Edirne'nin İpsala İlçesinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 11 (1), 29-37.
- Gürhan, G. ve Ezer, N., 2004, Halk Arasında Hemoroit Tedavisinde Kullanılan Bitkiler- I, *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 37-55.
- Gürson, O., Özçelikay, G. ve Asil, E., 2005, Ankara'daki Aktarlık Uygulamaları Üzerinde Bir Çalışma, *Türkiye Klinikleri Journal Medical Ethics* (13), 191-194.
- Gürsoy, O. V. ve Gürsoy, U. K., 2004, Anadolu'da Diş ve Diş Eti İle İlgili Hastalıkların Tedavisinde Halk Arasında Yaygın Olarak Kullanılan Bitkiler, Kullanım Şekilleri ve Bitkisel Özellikleri, *Cumhuriyet Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 7(1), 64-67.
- Hazer, Y. ve Hamamcıoğlu, A.C., 2017, Türkiye'de Yayılış Gösteren Kan Şekerini Etkileyen Bitkiler, *Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi*, 2, 63-72.
- Heilbronn, M., 1959, Eski Mısır Çarşısı Hakkında, *Türk Eczacılar Birliği Mecmuası* (3), 10-12.

International Plant Names Index (IPNI), 2019-2020, Erişim Adresi: <https://www.ipni.org/>

Iranshahy, M. ve Iranshahi, M., 2011, Traditional Uses, Phytochemistry and Pharmacology of Asafoetida (*Ferula assa- foetida* oleo- gum- resin), *Journal of Ethnopharmacology*, 134, 1-10.

İzgü, E., 1974, Uluslar Arası Farmakope- Avrupa Farmakopesi ve Bizim Çıkacak Farmakopemiz, *FABAD Farmasötik Bilimler Dergisi*, 7-11.

Kahraman, S. ve Dağlı, Y., 2003, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, 1.Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kahveci, E., Yeşilkaya, M. ve Malkoçoğlu, S., 2018, Orta Karadeniz Bölgesindeki Tıbbi ve Aromatik Bitki İşletmelerinin Yapısal Analizi, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi (GBAD)*, 7(1), 55-68.

Kan, Y., 2011, Türkiye'de Tıbbi Bitkilerin Üretilmesi ve Pazarlanması, *Bitkilerle Tedavi Sempozyumu*, 5-6 Haziran 2010 İstanbul, 117- 121.

Karamanoğlu, K., 1977, *Farmasötik Botanik Ders Kitabı*, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Karaöz Arıhan, S., 2003, *Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karataş, F., 2017, Tıbbi Çaylar, OTC News, <https://www.otcnews.com.tr/tibbi-caylar/>, Erişim Tarihi: 22.09. 2020

Karik, Ü. ve Öztürk, M., 2009, Türkiye Dış Ticaretinde Tıbbi ve Aromatik Bitkiler, *Bahçe*, 38(2), 21-31.

Kavaklı, S.A., Yaylacı, Ş.G. ve Uğurlu, E., 2020, Kastamonu Aktarlarında Satılan Bazı Tıbbi Aromatik Bitkiler ve Kullanım Alanları, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10 (4), 2962- 2974.

Kendir, G. ve Güvenç, A., 2010, Etnobotanik ve Türkiye'de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalara Genel Bir Bakış, *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 30(1), 50-80.

- Ketenoglu, O., Obalı, O., Kurt, L., Güney, K., Tuğ, G. N., Geven, F., Bingöl, Ü., Körüklü, S. T., 2011, *Ekonomik Bitkiler*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Keykubat, B., 2016, *Tıbbi Aromatik Bitkiler ve İyi Yaşam*, İzmir Ticaret Borsası.
- Kırııcı, S., Demirci Kayıran, S. ve Tokuz, G., 2018, Doğu Akdeniz Bölgesinde Üzerlik (Peganum Harmala L.) Bitkisinin Tütsü Olarak Kullanımı, *Lokman Hekim Dergisi*, 8 (1), 1-12.
- Koçyiğit, M., 2005, *Yalova İlinde Etnobotanik Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Korkmaz, M. ve Karakurt, E., 2014, Kelkit (Gümüşhane) Aktarlarında Satılan Tıbbi Bitkiler, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 18(3), 60- 80.
- Kökçü, B., Esen, O. ve Uysal, İ., 2015, Çanakkale Kent Merkezindeki Aktarlarda Satılan Tıbbi Bitkiler, *Biological Diversity and Conservation*, 8/ 3, 80-91.
- Köse, R., Koltuk, N., Şahin, E. ve Alikılıç, D., 2019, *Dünden Bugüne Tarihi İstanbul Çarşıları*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Kural, K., 2012, *Trabzon Çevresinde Yayılış Gösteren Faydalı Bitkiler Üzerine Ekonomik Botanik Yönünden Araştırmalar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kurban, B., 2018, *Kozmetik Ürünlerde Kullanılan Bitkilerin Fitoterapi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükler, O., 1994, *Tıbbi Biyologlar İçin Botanik Ders Kitabı*. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kültür, Ş., Altınbaşak, O., Anıl, S. ve Melikoğlu, G., 2018, Türkiye’de Mide Ülserinde Kullanılan Tıbbi Bitkiler, *Marmara Pharmaceutical Journal*, 22 (1), 1-14.
- Malyer , H., Öz Aydın, S., Tümen, G. ve Er, S., 2004, Tekirdağ ve Çevresinde Aktarlarda Satılan Bazı Bitkiler ve Tıbbi Kullanım Özellikleri, *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* (7), 103-112.

- Mart, S., 2006, *Bahçe ve Hasanbeyli (Osmaniye) Halkının Kullandığı Doğal Bitkilerin Etnobotanik Yönden Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Mat, A., 1997, Günümüzde Fitoterapi. *Merhem*(Özel Sayı), 10-14.
- Metin, İ., Güngör, H. ve Çolak, Ö. F., 2012, Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin İhracatı ve İthalatı. *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu*, 13-15 Eylül 2012 Tokat, 326-336.
- Muhammed, F. S., 2013, *Duhok (Irak) İli Aktarlarında ve Pazarlarında Satılan Tıbbi Bitkilerin Sistematikteki Yerlerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Nohutçu, L., Tunçtürk, M. ve Tunçtürk, R., 2019, Yabani Bitkiler ve Sürdürülebilirlik, *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 142-151.
- Onbaşlı, D. ve Dal, A., 2020, Türk Farmakopesindeki Bazı Tıbbi Bitkilerin Önemli Farmakolojik Gruplara Göre İncelenmesi, *ERÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 22-36.
- Ötnü, H. ve Akan, H., 2020, Şanlıurfa'daki Eczanelerde ve Aktarlarda Fitoterapi Amaçlı Satılan Bitkiler, *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 23 (4), 947-965.
- Özhatay, E. ve Deniz, G., 2017, İstanbul' un Avrupa Yakasındaki Eczane ve Aktarlarında Zayıflatıcı Amaçlı Satılan Bitkisel Droglar. *Lectio Scientific*, 1(1), 18- 25.
- Öztürk, M., Temel, M., Tınmaz, A. B. ve Kil, L., 2012, Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Dış Ticaretimizdeki Yeri, *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu*, 13-15 Eylül 2012 Tokat, 33-44.
- Özyurt, M. S., 1992, *Ekonomik Botanik*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Pekin , A., 1992, The Exotic Fragrance of Istanbul, *Skylife*, Temmuz, 1992, 84-87.
- Polat, R., Satıl, F. ve Çakılcıoğlu, U., 2011, Medicinal plants and their use properties of sold in herbal market in Bingöl (Turkey) district, *Biological Diversity and Conservation*, 4/3, 25-35.

- Saltan Işcan, G., 2016, Türk Farmakopesi'nde Bitkisel Drog ve Ürünler, *Türk Farmakope Dergisi*, 1(1), 67-73.
- Saltan, H. G., 2014, Doğanın Mucizelerinden Güvenilir Şekilde Yararlanmak, *Aktarlar Derneği Dergisi* (1), 12-20.
- Samet, H., 2014, Doğal İlaçlar Neden Tercih Edilmeli? *Aktarlar Derneği Dergisi* (1), 20-26.
- Saraç, E., 2014, Bitkiler, Binlerce Yıldır İnsanın Hizmetinde! *Aktarlar Derneği Dergisi* (1), 8-12.
- Saraç, M. E., 2005, *Doğanın Şifalı Eli*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Saraçoğlu, A. ve Ergun, B., 2006, Türkiye'de Satılan Bazı Bitkisel Zayıflama Çaylarının İçerikleri ve Bu Çayların Kullanımına Bağlı Ortaya Çıkabilecek İstenmeyen Etkiler, *Türkiye Klinikleri Journal Medical Science*, 26, 355-363.
- Sarı, N., 1991, Attar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4.Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 94-95.
- Sökmen, Ş., 2012, *Tarihi Yarımada'daki Hanların Mimari Açısından Geçirdikleri Evreler ve Günümüzdeki İşlevleri*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sütlüpinar, N., 1994, Türkiye'de Doğal İlaçlarla Tedavinin Bugünkü Durumu, *Bitkilerle Tedavi* (MİSEP X. Programı), İstanbul Eczacı Odası Yayınları, İstanbul, 54-67.
- Şahin Yiğit, S., 2014, *Gaziantep İli Aktarlarında Satılan Bitkiler ve Etnobotanik Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Şahin, K., Tunçtürk, M. ve Türközü, D., 2008, Van İlinde İlaç ve Baharat Bitkileri' nin Piyasası ve Tüketimi, *VIII. Tarım Ekonomisi Kongresi Bildirileri*, Bursa, 426-436.
- Şar, S., 2011, Bazı Üzümsü Meyvelerin Kullanımlarının Eczacılık ve Tıp Tarihi Açısından İncelenmesi, *Lokman Hekim Dergisi*, 1 (2), 1-6.

- Şar, S. ve Asil, E., 1985, İç Anadolu Bölgesinde Böbrek Taşlarına Karşı Kullanılan Halk İlaçları, *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 15(58), 58- 68.
- Tanker, N., Koyuncu , M. ve Coşkun, M., 2007, *Farmasötik Botanik*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tekiner, H., 2006, *Kayseri Eczacılık Tarihi ve Eczacılık İşletmelerinin Kayseri Sosyal Yaşamı ve Ekonomisine Katkıları Üzerinde Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Temel, M., Tınmaz, A. B., Öztürk, M. ve Gündüz , O., 2018, Dünyada ve Türkiye'de Tıbbi-Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Ticareti, *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*(21 (Özel Sayı)), 198-214.
- The Plant List, 2019-2020, Erişim Adresi: <http://www.theplantlist.org/>.
- Toker, R., Gölükcü, M. ve Tokgöz, H., 2015, Tıbbi Ve Aromatik Bitkilerin Gıda Sanayisinde Kullanım Alanları, *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 4(15), 54-59.
- Tulukçu, E. ve Sağdıç, O., 2011, Konya’ da Aktarlarda Satılan Tıbbi Bitkiler ve Kullanılan Kısımları, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 27(4), 304-308.
- Turgut, S. ve Özden, P., 2005, Sürdürülebilir ve Turizm Eksenli Bir Kentsel Dönüşüm Hedefine Doğru: Eminönü Tarihi Kent Merkezi, *Planlama*, 1 (31), 49-62.
- Türkiye Bitkileri Listesi, 2019-2020, Erişim Adresi: <https://www.bizimbitkiler.org.tr>
- Uzun, M. B., Aykaç, G. ve Özçelikay, G., 2014, Bitkisel Ürünlerin Yanlış Kullanımı ve Zararları, *Lokman Hekim Dergisi*, 4(3), 1-5.
- Ünal, F., 2018, Vladimir Petroviç Davidov' un Seyahat Notlarına Göre 1835'de İstanbul. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 537-556.
- Yaldız, G. ve Çamlıca, M., 2018, Türkiye'de Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Ticareti, *Bahçe* (47), 224-229.

- Yaltırık, F. ve Efe, A., 1989, *Otsu Bitkiler Sistematığı Ders Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Yapıcı, İ. Ü., Hoşgören, H. ve Saya, Ö., 2009, Kurtalan (Siirt) İlçesinin Etnobotanik Özellikleri, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (12), 191-196.
- Yıldırım, N., 2010, Osmanlı Eczacılığının Gelişme Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 11 (1), 273-283.
- Yıldırım, T. Ş., 2010, *Teröpatik Etkili Bazı Gıdalar ve Kullanım Alanları*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Yıldırım, Ş., 2004, Etnobotanik ve Türk Etnobotaniği, *Kebikeç* (17), 175-193.
- Yücel, E., 2011, Tıbbi Bitki Islahı ve Yetiştiriciliği, *Bitkilerle Tedavi Sempozyumu*, 5-6 Haziran 2010 İstanbul, 97- 116.
- Yücer, A. ve Altıntaş, G., 2012, Türkiye'nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Dış Ticareti, *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu*, 13-15 Eylül 2012 Tokat, 55-63.

EKLER

Ek 1. Dükkanlarda cam malzemelerde satılan bazı bitki kısımları.

Şekil Ek 1.1: Ardıç tohumu, çekem tohumu ve kara halile meyvesi

Şekil Ek 1.2: Toz kudret narı ve andız kökü

Şekil Ek 1.3: Mercanköşk yapraklar

Şekil Ek 1.4: Rezene tohumu*

Şekil Ek 1.5: Muskat ve kakule meyveleri

Şekil Ek 1.6: Kınakına gövde kabuğu

Şekil Ek 1.7: Sumak meyvesi

Şekil Ek 1.8: Aynisefa çiçeği

Şekil Ek 1.9: Kebabiye meyvesi

Şekil Ek 1.10:
Besbase

Şekil Ek 1.11: Acıbadem tohumu, çemen tohumu

Şekil Ek 1. 12: Sarı hardal tohumu, siyah hardal tohumu, amber, himalaya tuzu, ginseng kökü

Şekil Ek 1.13: Cam kavanozlarda yer alan şekerlemeler, toz içecekler ve lokum

Şekil Ek 1.14 : Kahve, çörekotu, salep (üst), biber meyvesi, yıldız anason meyvesi (tohum), granül sarımsak

Şekil Ek 1.15: Üzerlik tohumu, ak günlük*

* Mısır Çarşısı müşteri profilini genellikle turistler oluşturduğundan bazı ürünlerin üzerinde İngilizce adlandırmaların dışında Arapça isimlendirilmelerin de olduğu görülmektedir (Şekil Ek 1.4, Şekil Ek 1.15).

Şekil Ek 1.16: Kahve çeşitleri, toz damla sakızı ve çeşitli kuru meyveler

Şekil Ek 1.17: Çerez olarak tüketilen tohum (meyve) çeşitleri

Ek 2. Sergide açık olarak satılan bitkisel ürünler.

Şekil Ek 2.1: Renkli görüntülere sahip, şekerle kurutulmuş meyveler (üst iki sıra) ve daha soluk renklere sahip, doğal yöntemlerle kurutulan meyveler.

Şekil Ek 2.2: Tek çeşit ve karışım olarak sergilenen baharatlar.

Şekil Ek 2.3: Tek çeşit ve karışım olarak sergilenen bitki çayları.

Şekil Ek 2.4: Kuru yemiş olarak tüketilen tohumlar (fıstık, fındık, kaju, ayçiçeği, ceviz, badem vd.) ve şekerlemeler (alt iki sıra).

Şekil Ek 2.5: Satışın yanında dekoratif amaçla asılan kurutulmuş bitki kısımları.

Şekil Ek 2.6: Kurutulmuş bitkisel (kuru meyveler ve kabak lifleri) ve hayvansal (sünger) ürünler.

Ek 3. Ahşap mobilyalarda muhafaza edilen bazı bitkisel ürünler.

Şekil Ek 3.1: Kuşburnu meyvesi

Şekil Ek 3.2: Hibiskus çiçeği

Şekil Ek 3.3: Tarçın gövde kabuğu

Şekil Ek 3.4: Eğir kökü

Şekil Ek 3.5: Bamya tohumu

Şekil Ek 3.6: Zencefil kökü-
Havlican kökü

Ek 4. Çeşitli malzemelerden yapılmış, etiketlerinde dükkan bilgisi ve Türkçe, Latince ve İngilizce bitki isimlerinin yer aldığı paketli ve kavanozlu ürünler.

Şekil Ek 4.1: Cam malzemelerde korunan, Türkçe adlandırılmış bitkisel ve madensel ürünler.

Şekil Ek 4.1: Plastik malzemelerde korunan, Türkçe isimlerin yer aldığı ürünler

Şekil Ek 4.3: Cam malzemelerde korunan, Türkçe isimlerin yer aldığı ürünler

Şekil Ek 4.4: Türkçe bitki isimlerinin yer aldığı firmaya özel paketlerde yer alan bitkisel ürünler.

Şekil Ek 4.5: Türkçe, Latince ve İngilizce isimlerin yer aldığı firma etiketi taşıyan bitkisel ürün.

Şekil Ek 4.6: Türkçe, Latince ve İngilizce bitki isimlerinin yer aldığı firmaya ait etiketlerle sunulan paketli ürünler.

Şekil Ek 4.7: Etiketlemesi paket üzerinde doğru, raflarda eksik ve/veya karışık olan ürünler.

Şekil Ek 4.8: Farklı bir dükkanda yer alan paketli bitki çayları bölümü

Şekil Ek 4.9: Bitki çayı olarak satışa hazırlanan ürünler

Şekil Ek 4.10: Bitkisel çaylar için ayrılmış raflar

Ek 5. Dükkanlarda satışı yapılan diğer bazı ürünler.

Şekil Ek 5.1: Çeşitli bitkisel ve hayvansal kökenli yağlar.

Şekil Ek 5.2: Kozmetik olarak kullanılan ve gıda takviyesi olarak satılan bazı ürünler.

Şekil Ek 5.3: Gıda boyaları ve gıda takviyeleri

Şekil Ek 5.4: Öğütme değirmeni ile satılan paketli baharatlar

Ek 6. Mısır Çarşısı dükkanları, kaynak kişiler ve görüşmelerden bazı görüntüler.*

Şekil Ek 6.1: 3. Kaynak kişi

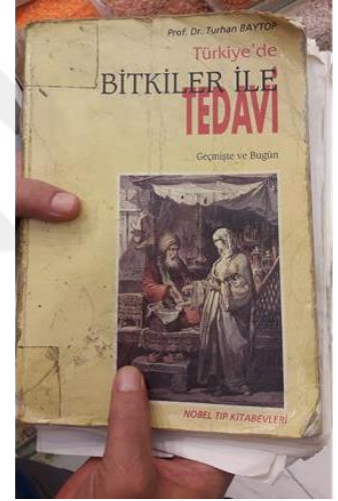
Şekil Ek 6.2: 1. Dükkan

Şekil Ek 6.3: 9. Kaynak kişi

Şekil Ek 6.4: 4. Kaynak kişi ve çalışma arkadaşları

Şekil Ek 6.5: 3. Dükkanda yer alan Turhan Baytop'a ait kitap

Şekil Ek 6.6: Mısır Çarşısı

Şekil Ek 6.7: Çarşı içi

* Ek 6.'da yer alan fotoğraflar Covid-19 salgını sürecinde çekildiğinden kişiler maskeli olarak görüntülenmiştir.

1	Kaynak kişinin yaşı				
2	Kaynak kişinin cinsiyeti	Kadın ☐	Erkek ☐		
3	Eğitim Durumu	İlkokul ☐	Ortaokul ☐	Lise ☐	Üniversite ☐
4	Bitkiler ile ilgili eğitim aldınız mı?	Evet ☐	Hayır ☐		
5	Faydalı bitkiler ile ilgili eğitimlere katılmak ister miydiniz?	Evet ☐	Hayır ☐	Vaktim yok ☐	Gerekli Görmüyorum ☐
6	Aktarlığı tercih etme sebebiniz nedir?	Ekonomik sebepler ☐	Bitkilere Olan İlgi ☐	Aile Mesleği ☐	Eğitim Durumu ☐
7	Aktarda çalışabilmek için gerekli olan başlıca özellikler nelerdir?	Ürün Bilgisi ☐	Eğitim Durumu ☐	Pazarlama ☐	Yabancı Dil ☐
8	Aktar dükkanı açmak için gerekli olan belgelerin neler olduğunu biliyor musunuz?	Evet ☐	Hayır ☐	Bazılarını ☐	Gerekli Görmüyorum ☐

9	Satışı yapılan ürünlerin temin edildiği yerler?	Toptancı ☐	Üretici ☐	Aktar ☐	Diğer ☐
10	Satışı yapılan ürünlerin temin ediliş şekilleri?	Kurutulmuş, Açık ☐	Kurutulmuş, Paketli ☐	Kurutulmamış, Açık ☐	Kurutulmamış, Paketli ☐
11	Paketleme işlemini kim yapıyor?	Aktar ☐	Toptancı ☐	Üretici ☐	Diğer ☐
12	Ağırlıklı olarak tercih edilen ürünler hangileridir?	Açık Ürünler ☐	Paketlenmiş Ürünler ☐	Firma Ürünleri ☐	
13	Dükkanında karışım ürünler var mı? Varsa kim hazırlıyor?	Yok ☐	Var ☐		
14	Dükkanında tercih edilmeyen ürün oluyor mu?	Evet ☐	Hayır ☐	Bilmiyorum ☐	
15	Dükkanında bitkisel ürünler dışındaki ürünlerin satışı yapılıyor mu?	Evet ☐	Hayır ☐		
16	En çok satışı yapılan 5 ürün hangileridir?	1.	2.	3.	4. 5.
17	Hangi mevsimde hangi ürünlerin satışı artıyor?	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
18	Hangi yaş grubuna daha fazla ürün satışı yapılıyor?	20-40 yaş arası ☐	41-60 yaş arası ☐	60 yaş üstü ☐	
19	Ürün talebinde medyanın mı kullanıcının mı etkisi daha fazladır?	Kullanıcı ☐	Medya ☐		
20	Lokum ve benzeri ürünlerin satışını yerli ve yabancı turistler mi belirliyor?	Evet ☐	Hayır ☐		

Ek 7. Aktarlara (kaynak kişilere) sunulan kısa cevaplamaya uygun anket formu.

Ek 8. T. C. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından yayınlanan Aktarlar, Baharatçılar ve Benzeri Dükkânlar hakkındaki genelge;

**T.C.
SAĞLIK BAKANLIĞI
Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu**

Sayı : 46085174
Konu : Aktarlar, Baharatçılar ve Benzeri Dükkânlar

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
Etilik-Büyükdere Çiğdem Etilik Servisi
HUKUK MÜDÜRLÜĞÜ
E-Ticaret No: 2164393

Tarih: 14.03.2016 10:49:23
Etilik No: 0031998 Etilik EK

GENELGE
2016/8

Aktar, baharatçı ve benzeri dükkânların sağlık ve hijyen kurallarına uygun şekilde faaliyet göstermesinin temini bakımından faaliyetlerini aşağıda belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yürütmeleri gerekmektedir.

- 1) Bitkisel drog vb. ürün satışı yapacak aktar, baharatçı ve benzeri dükkânlar İl Sağlık Müdürlüğüne müracaat ederek il sağlık müdürlüğü tarafından düzenlenen izin belgesine istinaden bu ürünlerin satışını yapabilir.
- 2) Aktar, baharatçı ve benzeri dükkânlarda bulunan anorganik, organik madde, bitki ve drogların kapalı ve muhafazalı kaplarda saklanması ve müşteriye hijyenik şartlarda sunulması gerekir.
- 3) Tarım ilaçları ve insan sağlığına zarar veren veya verebilecek olan kimyasal maddelerin bu dükkânlarda satılması yasaktır.
- 4) İnsektisitler ancak orijinal ambalajlarında olmak şartı ile satılabilir.
- 5) Dükkânların vitrinlerinde; kimyasal bitkisel madde ve drogların kullanılışı ile ilgili etiket, ilan veya benzeri yazı bulunamaz.
- 6) Özel ambalajlarında bulunan ve satılmasına izin verilmiş olan drogların ambalajlarında farmakolojik etkisi ile ilgili bilgiye yer verilemez. (Örneğin; Nane, adaçayı, ıhlamur gibi bitkilerin ambalajlarında etki ve kullanılışı ile ilgili herhangi bir ifade bulunmayacaktır.)
- 7) Bozulmuş ve insan sağlığına zararlı drog ve benzeri maddelerin satışı yapılamaz.
- 8) Bu dükkânlar da hiçbir bitkisel karışım yapılamaz, bunların sıvı veya katı preparatları hazırlanamaz ve satılamaz.
- 9) Satılan bütün drogların Türkçe ve Latince bir listesinin bu dükkânlarda bulundurulması gerekir. Drogların üzerinde hangi bitkiye ait olduğunun Türkçe ve Latince doğru olarak yazılması yanlış isimlerle yapılan satışları önleyecektir.
- 10) Aktarlarda, baharatçılarda ve benzeri dükkânlarda satılması yasak ve tehlikeli olan maddeler bu Genelge ekinde yer almaktadır. Satılması yasak ve tehlikeli maddelerle ilgili liste dışında dahi olsa, insan sağlığına zarar verecek miktarlarda etkili maddeler içeren droglar satılamaz.
- 11) İl Sağlık Müdürlükleri tarafından yapılan kontrol ve denetimlerde izinsiz satışı yapılan ürünlerin olduğu veya yukarıda belirtilen usul ve esaslara aykırı davranıldığı tespit edilir ise, fiilin niteliğine göre ilgili mevzuat hükümleri gereğince işlem yapılacaktır.

T.C.
SAĞLIK BAKANLIĞI
Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu

Sayı : 46085174
Konu : Aktarlar, Baharatçılar ve Benzeri Dükkanlar

12) Aktarlar, Baharatçılar ve Benzeri Dükkanlar için düzenlenen Satış İzin Belgesi (Bitkisel Droglara Mahsus)'nin bir nüshası il sağlık müdürlüğü tarafından Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'na gönderilir. Söz konusu iş yerlerinin açılış, kapanış ve satış izin belgesi iptali ile ilgili işlemler hakkında Kuruma resmi yazı ile bilgi verilecektir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Eyüp GÜMÜŞ
Bakan a.
Müsteşar

EK: Aktarlarda, Bah. ve Benzeri Dük.
Satılması Mahzurlu ve Tehlikeli olan
Maddeler Listesi (71 madde, 2 sayfa)

DAĞITIM:
81 İl Valiliği

T.C.
SAĞLIK BAKANLIĞI
Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu

**AKTARLARDA, BAHARATÇILARDA VE BENZERİ
DÜKKANLARDA SATILMASI MAHZURLU VE TEHLİKELİ OLAN MADDELER**

1. Bulbus scillae (Adasoğanı) ve preparatları
2. Cantharide (Kantarit, Kuduz Böceği) ve prep.
3. Creosotum (Katran ruhu, Kreozot)
4. Flos Cinae (Horasani, S.Contra) ve prep.
5. Flos Pyrethri (Pire Otu) ve prep.
6. Folia Belladonnae (Güzel avrat otu) ve prep.
7. F. Digitalis (Digitalis, Yüksük otu) ve prep.
8. F. Hyoscyami (Banotu) ve prep.
9. F. Jaborandi (Jaborandi yaprağı) ve prep.
10. Folia Stramonii, Flores Stramonii (Tatula yaprak ve çiçeği) ve prep.
11. Fructus Coculi (Balık otu) ve prep.
12. Fr. Colocynthis (Ebu Cehil Karpuzu) ve prep.
13. Fr. Ecbali Elaterii (cirtatan, eşek hıyarı.), usaresi tozu ve diğer prep.
14. Fr. Papaveris (Haşhaş), şurubu ve diğer prep.
15. Cummi Guttae (Patalomba, Katalamba)
16. Herba Belladonnae (Güzel Avrat otu) ve prep.
17. H. Cannabis (Kenevir, Kendir), F. Cannabis ve prep
18. H. Conii (Baldıran) ve prep.
19. H. Rutae (Sedef otu), Fl. Rutae ve prep.
20. Oleum Cheropodii (Kenepod esansı) ve prep.
21. O. Ricini (Hint yağı)
22. Opium ve prep.
23. Podophyllum (Podofilin) ve podofilotoksin ve prep.
24. Radix Ipecacuanhae (Altın kökül) ve prep.
25. R. Pyrethri (Pire Otu) ve prep.
26. Rhizoma Pilicis (Erkek Eğrelti otu) ve prep.
27. Rh. Hellebori (Çöpleme) ve prep.
28. Secale Cornutum (Çavdar marmuzu) ve prep.
29. Semen Calabar (Kalabar baklası) Ve prep.
30. S. Colchici (Çiğdem) ve prep.
31. S. Crotonis (Kroton tohumu), o. Crotonis (Yağı, Habb el milük yağı)
32. S. Ricini (Hint yağı bitkisi tohumu, Bezr-i hırva)
33. S. Sabadilla (Bit otu, papaz otu) ve prep.
34. S. Straphisagriae (Bit otu) ve prep.
35. S. Strychni (ve diğer Strychnos türlerinin tohumları-kargabükten, inyas baklası) ve prep.
36. Summitates Sabinae (Kara ardıç) ve prep.
37. Tubera Aconiti (Kurtbogan) ve prep.
38. Radix Mandragorae (Adam-Adem otu) ve prep.

* Satışı sınırlandırılan ve/ veya yasaklanan ürünlerden yalnızca bitkisel kökenli olanların listesi verilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Havva Fatıma Özdemir
Doğum Yeri	
Doğum Tarihi	
Uyruğu	☒ T.C. ☐ Diğer:
Telefon	
E-Posta Adresi	
Web Adresi	

Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Fakülte	Fen Fakültesi
Bölümü	Biyoloji
Mezuniyet Yılı	Tarih girmek için tıklayın veya dokununuz.

Yüksek Lisans	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü Adı	Fen Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Biyoloji Anabilim Dalı
Programı	Botanik Programı